KADİM TÜRKLERİN MİTOLOJİK HİKÂYELERİ FUZULİ BAYAT

FUZULİ BAYAT

KADİM TÜRKLERİN MİTOLOJİK HİKÂYELERİ

Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri

Fuzuli Bayat

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1234
KÜLTÜR SERİSİ: 706

1. Basım: 2017, Nisan

2. BASIM

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-605-155-568-3

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71- Faks: (0212) 251 00 12
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz
Dizgi-Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset
Baskı: Yaylacık Matbaası (0212) 612 58 60
Maltepe Mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-Zeytinburnu
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul-Temmuz 2017

FUZULİ BAYAT; 1958 yılında Azerbaycan'da doğdu. 1984 yılında Azerbaycan Yabancı Diller Enstitüsü Fransız-İngiliz Dili Bölümünü üstün başarıyla ve yüksek lisans derecesi alarak bitirdi. 1990 yılında Özbekistan Bilimler Akademisi'nin Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde doktora tezini savunarak "Doctor of Philosophie" unvanını aldı. 1990-1992 yılları arasında Azerbaycan Bilimler Akademisi'nin Edebiyat Enstitüsü'nde ilmî araştırmacı olarak çalıştı. 1993-1995 yıllarında Ortak Türk Edebiyatı Bölüm başkanlığı görevini yaptı. 1993-1997 yıllarında baş ilmî işçi (doçent) unvanı ile çalıştı. 1995-1999 yılları arasında ise *Dede Korkut Ansiklopedisi* hazırlama kurulunda başkan yardımcılığı ve yazarlık görevlerini yaptı. Yapmış olduğu çalışmalardan dolayı 1997 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin üyesi seçildi ve halen de Yazarlar Birliği'nin üyesidir. 1997 yılında üst aşama doktora tezini savunarak Filoloji İlimler Doktoru, "Doctor of Sciences" (Profesör) unvanını aldı. Evli ve 3 çocuk babasıdır.

150'den fazla makalesi (kitaplarda, hakemli dergilerde, ansiklopedilerde) bulunmaktadır.

Bugüne kadar yurt içi ve yurt dışında yayımlanmış 33 kitabı:

1. *Oğuz Epik Ananesi ve Oğuz Kağan Destanı*, Sabah, Bakü, 1993
2. *Şaman Efsaneleri ve Söylemeleri*, Yazıcı, Bakü, 1993 (C. Memmedov'la birlikte)
3. *Zaman Zaman İçinde*, Yazıcı, Bakü, 1993
4. *Ali Şir Nevai Hakkında Rivayetler*, Yazıcı, Bakü, 1994
5. *Şah Abbasın Arvadı*, Yazıcı, 1996
6. *Hoca Ahmed Yesevi ve Halk Sufizminin Bazı Problemleri*, Ağrıdağ, Bakü, 1997
7. H. Koroğlu, *Oğuz Kahramanlık Eposu*, Yurd, Bakü, 1999 (Tercüme A. Emrahoğlu, P. Alioğlu, Ş. Ahmedova birlikte)
8. *Korkut Ata. Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*, KaraM, Ankara, 2003
9. *Köroğlu. Şamandan Aşıka, Alptan Erene*, Akçağ, Ankara, 2003
10. *Türk Dili Tarihi. (Geçmişten Günümüze Türk Dili)*, Ankara, 2003
11. *Türk Şaman Metinleri. Efsaneler ve Memoratlar*, Piramit, Ankara, 2004
12. *Mitolojiye Giriş*, KaraM, Çorum, 2005
13. *Ay Kültünün Dini-Mitolojik Sisteminde Türk Boy Adları Etimolojisi*, 3ok, Ankara, 2005
14. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*, Ötüken, İstanbul, 2006
15. *Oğuz Destan Dünyası. Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*, Ötüken, İstanbul, 2006

16. *Türk Mitolojik Sistemi. Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*, Cilt: 1, Ötüken, İstanbul, 2007
17. *Türk Mitolojik Sistemi. Kutsal Dişi – Mitolojik Ana, Umay Paradigmasmda İlkel Mitolojik Kategoriler – İyeler ve Demonoloji*, Cilt: 2, Ötüken, İstanbul, 2007
18. *Eski Türkçe Sözlük*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2008 (M.Esen Aliyeva ile birlikte)
19. *Orta Türkçe Sözlük*, Yalın Yayıncılık, İstanbul, 2008
20. *Büyük Türk Bilgini ve Ansiklopedisti Kaşgarlı Mahmud*, Ötüken, İstanbul, 2008
21. *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı* (Türk Dünyasının Köroğlu Fenomenolojisi), Ötüken, İstanbul, 2009
22. *Türk Kültüründe Kadın Şaman*, Ötüken, İstanbul, 2010, 4. Baskı Ötüken, İstanbul, 2017
23. *Folklor Hakkında Yazılar* (Teorik meseleler), Elm ve tahsil, Bakü, 2010
24. *Dər Amadi bər Osturaşinasi* (Ostureşinaseyi Torkan), (Mutercim Kazım Abbasî), Yaran, Təbriz, 1390 (2011)
25. *Zahireddin Muhammed Babur*, Baburname, Avrasiya Press, Bakü, 2011
26. *Türk Tekke (Tasavvuf) Edebiyatı*, Elm ve tahsil, Bakü, 2011
27. *"Koroğlu" Destanının Menşeyi*, Elm ve tahsil, Bakü, 2012 (Hatire Beşirli ile birlikte)
28. *Folklor Dersleri*, Elm ve tahsil, Bakü, 2012
29. *Evliya Menkabeleri ve ya Türk Dervişlerinin Kerametleri*, Elm ve tahsil, Bakü, 2013
30. *Masallı Folklor Örnəkləri*, Elm ve tahsil, Bakü, 2013
31. *Masallı Folklor Örnəkləri*, 2-ci kitab, Nurlan, B., 2013 (Toplama, tərtib və giriş məqaləsi)
32. *Azərbaycan folkloru və yazılı ədəbiyyat*, Elm ve tahsil, B., 2013 (Hatire Beşirli ile birlikte)
33. Charles Perrault (Şarl Perro), Sadedil anamın nağılları, Nurlan, B., 2013 (Tercüme ve giriş makalesi)

İÇİNDEKİLER

Dördüncü Bölüm
İlk Atalar

Beşinci Bölüm
Türklerin İlk Şaman Ataları

Altıncı Bölüm
Hami Tanrıoğulları:
Ölüme Meydan Okuma

Önsöz

Kadim Türklerin mitolojik hikâyeleri, efsaneleri; milli şuurumuzun, dünya görüşümüzün, kültürümüzün ve nihayet kimliğimizin ana kaynağıdır. Zamanında yazıya alınmadığı, öyküleştirilmediği içindir ki bugün evren, insan ve Tanrı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Bizi öğrenmek isteyen akıllı insanlar, işe mitlerimizi incelemekten başladıklarından derlenip yazıya aktarılan metinlerin büyük çoğunluğunu genelleştirmiş, yer yer tahrif etmişlerdir. Bugün Türk mitleri dediğimizde akla ilk olarak bu metinler gelir. O nedenle istesek de istemesek de Çin, Fars, Arap ve Rus kaynaklarına başvurmak zorundayız. Herhalde hikâyesi, metni olmayan bir mitoloji tasavvur etmek mümkün olmadığından, atalarımızın mitolojik düşüncesini oluşturan ve yabancıların yazıya aktardıkları bu mitleri kabul etmek zorundayız. O bakımdan, bu kitapta çeşitli kaynaklardan derlenen ve değerlendirilen mitosları bir araya getirmek istedik.

Çağdaş dünyamızda mitoloji, ancak bir hikâyeye, efsaneye dönüşüp yaratılış hakkındaki bilgi, Tanrı hakkındaki sevgi, kahramanlar hakkındaki öykü durumuna getirilip, halkla bütünleştirildiği takdirde, milli bütünlüğü ve beraberliği pekiştirir, tarihte yaptıklarımızı ve yapacaklarımızı hatırlatır. Mit, bir anlatı türü olmasa da efsanelerin, mitolojik içerikli hikâyelerin kaynağı olmuştur. Her halk, kendi dünya görüşünün ürünü olan mitolojik anlatıları ile kendini tanır, evren hakkında bilgi edinir, Tanrı'nın yüceliğini anlamış olur. Ancak bazı halklar erken davranarak mitoslarını hikâyeleştirmiş; milli birliğin aracına, milli kültürün temeline çevirebilmiştir.

Herkesçe malumdur ki Yunanlıların anlattıkları, inandıkları, dünyanın da seve seve okuduğu mitoslarının yazarı Hesiodos ile kör şair Homeros'tur. Yunan mitolojisi bilimden halka, yazıdan söze doğru bir yol katetmiştir. Sözden kitaba değil, kitaptan söze geçmiştir. Bugün dünyanın her köşesinde sevile sevile okunan, çizgi filmlerin, macera filmlerinin sevimli kahramanlarına dönüşen Yunan mitosları Ege kıyılarında, Anadolu'da yaşayan Firiglerin, Hititlerin, Hurrilerin vb. eski halkların ortak malıdır. Yunanlılar bu mitosları özümleyerek sahiplenmişler ve ortaya Yunan mitolojisi denen yeni bir mitolojik öykü çıkmıştır. Mitosları sözlü kültürde yaşatıp bugün tarih sahnesinde olmayan halklar, onların gerçek sahipleri değillerdir. Bu mitlerin sahipleri, onu yazıya aktarıp sonraki kuşaklara miras bırakanlardır. Homeros'un, Hesiodos'un, Eshil'in ve diğer Yunanlı yazarların tarih karşısında en büyük hizmetleri, bugün var olmayan halkların mitolojik hikâyelerini kaleme alarak özümleştirmeleri, Yunanlılara armağan etmeleridir.

Biz bu konuda Yunanlılar kadar şanslı değiliz. Nitekim Yusuf Has Hacib; Oğuz Kağan'dan, Uluğ Türk'ten değil, kendi kurguladığı dört sembolik karakter üzerinden düşüncelerini

yazdı. Nizami Gencevi beş mesnevisinin hiçbirinde Türk mitlerinden, Türk kahramanlarından söz açmadı. Demir vücutlu İsfendiyar'dan bahsetti, Temir Boko'nu unuttu. Hüsrev'den bahsetti, Anuşirevan'ı adalet sembolü yaptı. İskender'in adeletini öve öve bitiremedi, Türk hükümdarlarının kutundan, halk karşısındaki sorumluluklarından, yönetim sisteminin taşıdığı demokratik özünden mevzu bahis etmedi. Mevlana, Mesnevi'sinde uzun uzun ahlakî hikâyeler anlattı ama Türk ahlakından, Türk marifetinden bahsetmedi. Klasik divan şairlerimiz mevzularını Fars ve Arap İslam kültüründen alarak işlediler. Firdevsi'nin göklere kaldırdığı Rüstem'in kahramanlıklarını daha da ululaştırdılar ama Şuno'dan, Kala-Mambır'dan bahsetmediler. Onları hiç tanımadılar da... Ve hiçbir zaman da Türk mitolojik hikâyelerini eserlerinin konusu yapmadılar. XXI. yüzyılda bilimin ve teknolojinin bu kadar gelişmesi, nanoteknolojinin hayatımıza dahil olması karşısında mitoloji, geçmişin öyküsü olmaktan çıkıp, gerek işlenebilecek potansiyel kavramsal altyapısı gerekse bilinmezliği anlamlandırabilecek gelecek tasavvuru bakımından bizimle yaşayan ve gerçekle bağdaşan birer anlatı haline gelmiştir.

Hareketli, dinamik Türk milletinin akılcı mitleri de söylene söylene zamanın derinliklerinde kaybolmuş, çok az bir kısmı XIX. yüzyıldan itibaren yazıya aktarılarak kurtarılabilmiştir. Kurtarılanlar da Hristiyanlık ve Lamaizm etkisinde kalanlardır. Mitolojik anlatıların bir kısmı arkaik Altay-Sayan destanlarında, Yakut olonholarında, Oğuz Destanı'nda, Manas'ta epikleşmiş varyantta saklanmıştır. O nedenledir ki kadim Türkler, dünyayı yaratan veya onun yönetilmesinde rol alan varlıklar olarak saydıkları Ülgen, Oçurman, Üç Kurbustan, Kuday veya Burhan Bakşi, Umay Ana hakkında hikâyeler söyleseler de tek ve mutlak güç kaynağı olan Gök Tengri'den konuşmaz, onu fazla anlatmazlar. Oysa etnografik, sözlü ve tarihî veriler

Türklerin Tek Tanrılı olduğunu ispat etmektedir. Buna rağmen baba Tanrı ile oğul arasındaki mücadeleden, Tanrıoğullarının kuvvetinden, şamanların ve bazen de lamaların sihri bilgilerinden, hatta yaratıcı güçlerinden bahseden çok sayıda anlatı da vardır.

Baba Tanrı ile oğul arasındaki mücadele Kafkaslara kadar gelip çatmış; İnguş, Çeçen, Avar, Gürcü efsanelerinin konusu olmuştur. Baba-oğul mücadelesi mitindeki Tanrı ile oğlu arasındaki tartışma, babanın oğlunun gözlerini çıkartması ile sonuçlanır. Tartışan ve mücadele eden baba ile oğul yeryüzünde biri ihtiyar, diğeri de genç kıyafetinde dolaşan varlıklar gibi tasvir ve tasavvur edilir. O halde bütün bu baba oğul mücadelesinin ve oğulun yenilmesinin aslı Altay Türkleri'nde, Orta Asya'da Erlik ile baba Tanrı arasındaki zıtlığın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Erlik, yaratıcı Tanrı'nın, yani Ülgen'in oğludur ve yaratılışta payına düşenleri talep etmekle baba Tanrı ile tartışmayı başlatmış olur. Ülgen ve onun başka varyantlarında (Üç Kurbustan, Burhan Bakşi, Oçurman) bu yüce kişilik, evreni, ayı, güneşi, ormanları, dağları, hayvanları ve insanları yaratan güç olarak telakki edilmiştir.

XIX. yüzyılda Rus misyonerlerinin Sibirya Türkleri'nden derleyip yazıya aktardıkları varyanta göre, Ülgen'e dünyayı yaratmak düşüncesini ve evrenin nasıl yaratılacağı bilgisini Ak Ana (Ag Ene) adlı bir varlık vermiştir. Teleütler Ag Ene'ye (Ak Ana'ya) yaratan ana manasında *Ene yayuci* derler. Bu zengin ve biraz da dolaşık mitolojik hikâyeler içinde okuyucu gerçekleri bulmaya çalışacaktır.

Kaybolan onca değerimiz içerisinde belki de en kıymetlisi, bizi biz yapan ritüellerimiz, mitlerimiz ve mitolojik inançlarımızdır. Biz bu kitapta paramparça olmuş, aralarındaki rabıtası bozulmuş, mantığı kaybolmuş, Yüce Türk Milleti'nin bir zamanlar zengin, şimdi ise yoksun olduğu mitlerini bir araya

getirmeyi denedik. Zira öyküsü, alt yapısı, metni olmayan teorik bir mitoloji nasıl desteklenebilir, nasıl sevilebilir ki? Okur bu kitapta yaratılıştan yok oluşa ve yeni bir başlangıcın astanasına kadar çeşitli mitolojik hikâyeleri okumakla milleti ile gurur duyacak, geleceğe daha güvenle bakacaktır.

Okur burada evrenin nasıl yaratıldığının şahidi olacak, kötülüğün en baştan beri var olduğunu anlayacak, kaderin ve talihin Yara-Çeçen adlı bir yargıcı olduğunu öğrenecek, insanların unutkanlıklarının, nankörlüklerinin sebeplerini görecek, içimizin dışımızdan daha kötü olduğunu, Kalgançı Çağını (kıyameti) insanın kendisinin hazırladığını bilecektir. Okur, bu kitapta savaşçı Türklerin mahir okçuları olan Şuno, Tas-Kara, Erke-Mergen, Hasar ve Kala-Mambır hakkındaki hikâyeleri zevkle okuyacak, onların zindana atılmalarının, yerin altına gönderilmelerinin sebeplerini öğrenecektir. İlk şamanın aynı zamanda ilk insan olduğunu hatırlayacak, nizamî alem için savaşan ulu ecdadımız Oğuz Kağan'ın seferlerini, Tanrı'ya dahi itiraz eden, demir zincirle zincirlenen Temir Boko'nu, Şuno'nu, Geser'i, Hasar'ı ve diğerlerini tanıyacaktır. Bühtana maruz kalmış, demirden yapılan bir evin dört köşesine dört zincirle bağlanmış Kala-Mambır'ın, ölüme meydan okuyan Devana-yi Burkut Baba'nın, ekincilerin piri Baba Dehkan'ın, ölümden kaçan Korkut Ata'nın hikâyesini görecektir.

Türk mitoslarının önemli bir kısmı şaman sözlü kültürünün etkisi altında kalarak değişmiş, bir kısmı da tahrif edilmiştir. Kadim Türklerin efsanelerinde şamanlarla, özellikle de ilk şamanlarla bağlı anlatılar büyük yer tutar. İlk şamanın Erlik olduğu veya Erlik'in öğrettiği insanın ilk şaman olduğunu anlatılardan biliriz. Bu kitapta güçlü Carkanat/Yarkanat adlı şamandan, Tanrıoğlunun gözlerini çıkaran Babırgan adlı ilk şamandan, şamanların atası Berküt adlı kartaldan, kız kaçıran ilk şaman Tostogaş'tan, ölmüş insanların ruhlarını öteki

dünyadan getiren Uskus Uul'dan, başı kesilen ve kesik başı ile kahkaha atan şamandan, bir sözle eski Türklerin somut ve manevî dünyalarında önemli yer işgal eden şaman büyücülerden, şaman savaşçılardan söz açılmıştır.

Kitapta yer alan mitolojik hikâyelerin çoğu Rusça olarak yazılmış, orijinalleri kaybolmuştur. O nedenle, burada verilen mitler ve efsaneler tercüme, tebdil, yorum, değerlendirme, yeniden ihya yolu ile nakledilmiştir. Ancak bütün hallerde metne sadık kalınmış, millî ruhumuz bir an olsun göz ardı edilmemiştir.

Kadim Türklerin mitoslarını hangi amaçla olursa olsun toplayıp Rusçaya aktaran ve yayımlayan Türkologlara; Vasiliy İvanoviç Verbitskiy'e (1827-1890), Vasiliy Vasilyeviç Radloff'a (1837-1918), Vatslav Leopoldoviç Seroşevskiy'e (1858-1945), Grigoriy Nikolayeviç Potanin'e (1835-1920) özellikle, Vasiliy Lvoviç Priklonskiy'e (1852-1898), Andrey Viktoroviç Anohin'e (1869-1931), Abubekir Ahmetcanoviç Divayev'a (1855-1933), Gavril Vasilyeviç Ksenofontov'a (1888-1938), Vladimir Nikolayeviç Basilov'a (1937-1998) ve onlarcasına karşılığı ödenemeyecek minnettarlığımız ve bir teşekkür borcumuz var.

Birinci Bölüm

Evrenin ve İnsanın Yaratılması: Tanrısal Ruhlar

Evren Hakkındaki Öykü

Yaratılış mitinde denilir ki, kimse var olmadan önce kıyısı, sahili olmayan suda tek başına, tenha yaşayan Ag Ene adlı bir varlık vardı. Yine aynı suyun üstünde uçan, Ülgen adlı başka bir varlık da vardı. Anlatıya göre Ag Ene, yaratma düşüncesinin ilham kaynağı olmuştur. Ag Ene, üzerine durulacak bir kara parçasının dahi olmadığı bir zamanda sudan çıkar ve Ülgen'e yaratma emrini verir. Ülgen de, Ag Ene'nin bu emri ile evreni ve bizim yaşadığımız dünyayı yaratır.

Kadim Türklerin mitlerine göre evren birbirinin üzerinde duran birkaç katmandan oluşmaktadır. Ecdadlarımızın mito-felsefî tasavvurlarına göre evrenin dikey düzeyi bir ok ekseni boyunca yukarı (gök), orta (yerüstü) ve aşağı (yeraltı) katlara ayrılır. Yakutlar yukarı dünyaya *üüheegi daydı*, orta dünyaya *orto daydı* ve aşağı âleme *allaraa daydı* derler. Kırgızlar ise aşağı dünyaya *adam kayra çıkısız or* (insanın geri dönemeyeceği karanlık âlem) derler. Her katın özelliği ile beraber bir de katmanları vardır. Sadece gök âleminin 17 (Altay Türkleri'ne göre), 16 (Telütlerde), 33 veya 9 (Tuvalarda), 7 (Yakutlarda) vs. katmandan oluştuğuna inanı-

lırdı. Yakutların, gök tabakasını 7, 9, 12, 17. kat olarak da tasavvur ettikleri bilinmektedir. Katmanların sayısında yediye dayalı rakamların ağırlık bastığı görülmektedir ki, bu da daha çok sonraki şaman inancının etkisiyle oluşmuştur.

Nitekim Yakutlara göre, 7 kat sema âleminin en üst katında en büyük Tanrı ve onun emrinde olan 7 tanrısal ruh vardır. Bazı inançlara göre bu 7 tengri veya ruh, aynı zamanda 7 kardeştir. Bunların işlevi; gök gürültüsü, şimşek, aydınlık ve savaşı kontrol eden, göğün kızgınlığını bildiren, kaderi belirleyen şeklinde tanımlanır. Başka bir varyanta göre ise Yakutlarda 9 tengri veya ruh vardır. Onlara kurban olarak kımız sunulduğu bilinmektedir.

Altaylı şamanların kozmogonik görüşlerine göre gök 17 tabakadan oluşmaktadır. Altay şamanist inançlarına göre, göğün 17. tabakasında Tanrı Kayrakan/Kayra Kan oturmaktadır. Kayra Kan'dan sudur yoluyla üç büyük ruh (Altay mitolojik metinlerine göre tengere) yaratılmıştır:

1- Göğün 16. tabakasında Altın Dağ'da yaşayan ve altın taht üzerinde oturan Bay Ülgen vardır. Ülgen göğün 16. katında Altın Dağ'da ikamet eder ve altın bir taht üzerinde oturur. Tahtı, ay ve güneşin daha üstedir. Ülgen, gök cisimlerini yönetir, yağmur yağdırır, gök gürültüsü ve yıldırımları gönderir. Ülgen biri ak, biri kara taşla gelerek ateşin nasıl yakılacağını insanlara öğretmiştir. Ülgen iyilik yapmayı sever. Ülgen'in kendisi, kızları ve oğulları insan şeklindedir. O, dünyayı sırtlarında taşımaları veya destek olmaları için üç tane balık yaratmıştır. Elindeki topuzu, yaşam ağacının köklerine benzer ve öylesine dallı budaklıdır ki yeryüzü onun gölgesinde kalmıştır. Bildiğimiz Güneş, Ay, yıldızlar ve tüm gök nes-

nelerinden çok uzakta yaşar. Biri sağında ve diğeri solunda iki ak Güneş bulunur. Bu gök nesnelerinin her biri kendisine ulaşmak isteyen şaman için bir engeldir. En güçlü şaman bile en fazla Kutup Yıldızı'na kadar ulaşabilir.

2- 9. tabakada savaş hamisi, güçlü ve kuvvetli Kısagan/Kızagan Tengere yaşamaktadır. Kısagan Tengere, bazı mitoslara bakılırsa aslında Ülgen'in oğludur. Türkler onlarca tehlikeli geçitlerde orduyu yönetmek ve düşmanı yenmekte, bu koruyucu ruhun yardımına başvururlar. Şamanlar göğe çıkarken Kısagan Tengere'yi "kırmızı yularlı, kızıl erkek deve sırtında, gökkuşağı asalı baba!" diye çağırırlar. Şaman alkış-dualarına bakılırsa, Kısagan Tengere'nin renk simgesi kırmızıdır. Bu kırmızı renk de, savaş simgesidir.

3- 7. katta Kayra Kan'ın bilgin sıfatlı, iyi okçu olan Mergen Tengere adlı oğlu oturur. Mergen Tengere'nin yürümesinden, gök gürültüsü ile şimşek oluşur. Mergen en iyi okçu, nişançı olup avcıların ilham kaynağıdır. Ayrıca 7. katta göğü ve yeri aydınlatan Kün Ene (Güneş Ana) de yaşamaktadır. Mergen Tengere, her şeyi bildiği, gördüğü ve yapabildiği için Türkler ona saygıyla yaklaşırlar.

4- Ondan bir kat aşağıda, 6. katta, Ay Ada (Ay Ata) mesken tutmuştur.

5- Kuday Yayuçi 5. katta oturur.

Göğün diğer katmanlarında oturan tanrısal ruhlar hakkında bilgiler bize kadar ulaşmamıştır. Ancak bazı toplamalardan diğer katmanlar hakkında da malumat almak mümkündür. Meselâ, Teleütlerin mitolojik tasavvurunda

göğün en yüksek tabakası olan 16. katta Bay Ülgen Ana oturur (Bu bilgi Radloff'un malumatları ile örtüşmektedir). İnsanların koruyucusu Maydere ve kardeşi Mayana semanın üçüncü katında yaşarlar. Onların her ikisi de Teleütlere göre, Bay Ülgen Ana'nın oğullarıdır. Üçüncü kat hayat verici olmasıyla da önemlidir. Burada, hayatın ilk kaynağı olan Süt Ak Göl ve 7. kudayın yaşadığı Sürğ Dağı vardır. Etnografik literatürde Süt Ak Göl'ün, yerin merkezinde yerleşen Ak Toşon Altay Sıpı dağının tepesinde olduğu da söylentiler arasındadır.

Kadim Türkler, karanlıklar âleminin 7. veya 9. katta olduğunu kabul ederlerdi. Bu 17. kat gök ile 7. veya 9. kattaki yeraltı dünyasının ortasında ise insanlar yaşamaktadır. Orta dünya yalnızca insanoğlunun yaşadığı mekân değildir. Yer, çeşitli iyelerle; iyi ve kötü iyelerle doludur. Orta dünya, insanların iyelerle ve hayvanlarla paylaştığı dünyadır. Ona göre de eski Türk mitolojisinde insanın yaşamı, yukarı ve yeraltı dünyası ruhlarına göre belirlendiği gibi, büyük ölçüde paylaşılan orta dünyanın koruyucu ruhları ile de bire bir bağlantılıdır.

Ebedî karanlığın hüküm sürdüğü yeraltı dünyası, yedi veya dokuz tabakadan ibarettir ve bütün tabakalar kötü ruhlar tarafından korunur. Ağaçların, otların demirden olması, dış görünüşlerinin bozuk olması öteki âlemin karakteristik özelliğidir. Üçlü bölümde, sonuncu âlem olan yeraltı dünyasına Yakut Türkleri'nce Ketit Yutyugen (geniş cehennem) yahut da Yueden Tuyugege (cehennemin dibi) denilir. Gök âleminde olduğu gibi yer altı dünyasının tabakalarının sayı hakkında da fikir birliği yoktur. Altaylıların tasavvuruna göre, Erlik Han'ın hakim olduğu yeraltı dünyası veya karanlıklar âlemi dokuz kattan oluşmaktadır.

Evrenin üç katını birleştiren oka veya direğe Türkler Dünya Ağacı, Dünya Dağı, Temir Kazık vs. derlerdi. Dünya Ağacı'nın kökü yeraltını, gövdesi orta dünyayı, dalları yukarı dünyayı temsil eder. Dünya Ağacı'nın kozmik tasarımda devreye girmesiyle dikey istikametli ikili karşı durmalar; yukarı-aşağı, gök-yer, yer-yeraltı, ateş (kuru) - su (yaş), ışık-karanlık vs. ortaya çıkar. Mitolojik tasavvura göre, deliklerden geçen direk her üç dünyayı birbirine bağlamıştır. Direğin kopmasını Türkler dünyanın sonu gibi anlatırlar. Altay-Sayan Türkleri'nde, Yakutlarda ve Orta Asya'da bu direk, Temir Kazık adıyla bilindiği halde, Moğol ve Tunguzlar ona Altın Direk derler. Temir Kazık, inanca göre dünyayı sallanmalardan, düzensiz bir dönüş yapmaktan koruyan eksendir. Ayrıca Temir Kazık, Tanrı'nın ve ışıklı gök ruhlarının atlarını bağladığı direktir.

Bay Ülgen

Ecdatlarımızın bizlere aktardığına göre, ne semanın ne de yerin olduğu bir zamanda, yalnız Ülgen vardı. Oyrotlar ona Kurbustan derlerdi. Altaylı kavimlerden bazıları Oçurman, bazıları Kuday, bazıları Kara Han, bazıları da Burhan Bakşi derlerdi. Kadim Türkler bazen onu Kayrakan'ın oğlu olarak adlandırırlardı. Şamanist Türklerin mitolojik tasavvuruna göre gökte şaman tanrısı Ülgen'in hizmetinde bulunan yardımcı ruhlar; Yayık, Suyla ve Karlık vardır. İnanca göre Yayık, insanlar arasında yaşar; onları kötü varlıklardan korur ve Ülgen ile insanlar arasında elçilik yapar. Şaman, kurbanı ancak onun eşliğinde Ülgen'e götürür. Şaman dualarında Yayık "ayın, güneşin parçası" diye anılır. Onun beyaz bezden yapılmış, başı, kulakları, elleri, ayakları ve kuyruğu bulunan tasviri kurban törenle-

rinde, birtakım bez parçalarıyla yan yana olarak iki kayın ağacına gerili, beyaz atkılından yapılmış bir ipe bağlanır. Altaylılar ilkbaharda kısrakların ilk sütünü unla karıştırıp bir bulamaç yapar ve Yayık'a adayarak etrafa serperler. Gök gezisinde şamana yoldaşlık eden ikinci ruh Suyla'dır. Bu da insanların koruyucusu olup, denildiğine göre, at gözlüdür. Bazı şamanlar, onu at gözlü bir kartal olarak betimlerler. Suyla, insanların ne yaptığını Ülgen'e bildirmekle görevlidir. Bu nedenle de ona iki tildü (iki dilli) denilir. Ona adak olarak rakı serpmek gelenektir. Aracılık yapan ruhların üçüncüsü olan Karlık'a gelince, o, Suyla gibi yardımcı ruhlardan olup, yine gök gezisinde şamana eşlik eder. Karlık, ayin sırasında çağırılınca havaya su serpilir. Bu üç ruh, Bay Ülgen'in daimi yardımcılarıdır.

Ülgen'in oğlanları da onun yardımcılarıdır. Onun semada 7 oğlu vardır: Yasigan, Karşıt, Bahtagan, Kara Kuşgan, Kaanım ve Yaik. Onun sonuncu oğlu, kayın ağacının içinde yaşar. İnsanlar da bu ağaca paçavra bağlarlar. Anohin'e göre Ülgen'in 7 oğlunun adları şöyledir: Karşıt, Pura Kan, Yaşıl Kan, Burça Kan, Karakuş, Paktı Kan, Er Kan. Radloff'un Lebed Türkleri arasında saptadığı başka bir söylentiye göre, Bay Ülgen'in 4 oğlu vardır: Pırşak Kan, Töz Kan, Kara Kan ve Suylap. Erlik'in de yeraltı dünyasında yedi oğlu vardır: Baatır, Kerey, Eltek, Teberkan, Abragan ve adı bilinmeyen diğerleri...

Ülgen'in en sevgili ve yaşlı oğlu Karşıt'tır. Şamanlar Ülgen için yapılan kurban töreninde onu çağırarak ayine başlarlar. Şaman alkışlarında "sarı kamış asalı, sarı atlı, sarı dizginli, sarı ipek kürklü" diye betimlenir. Ülgen'in diğer bir oğlu Karakuş (kartal) olup, Şamana göğe çıkarken yardım eder. Pura Kan ise "bulut yeleli"dir. Ülgen'in oğulları

arasında ayrıca Kara Kan ve Yaşıl Kan geçtiğine göre çeşitli renklerin Türkler arasında kutsal olduğu söylenebilir.

Altay yaratılış mitlerine göre, Ülgen ile Erlik başlangıçtan beri var idiler. Buna bakmaksızın Altay-Sayan Türkleri Ülgen'i de Erlik'i de yaratan, hem de bütün canlı-cansız varlıkların tek yaratıcısı olan mutlak güç, mutlak secde ve tapınma kudretinin varlığından haberdar idiler. Onun ismi bazı şamanist anlatılarda Kögö Mönkö Tengri idi ki sonraki Türkler ona Tek Tengri, yahut da Gök Tengri demişler. Hatta bir Teleüt mitinde Ülgen'in yaratıldığı açıkça görülür:

Üstyügünin üç sürgek
Üç ocoktu Bay Ülgen
Kögö Mönkö jarılgan
Kök syürgekten yekelgen
(Üste üç ateşli gök
Üç kutsal ocaklı Bay Ülgen
Kögö Mönkö tarafından yaratılan
Mavi gök tarafından oluşturulan)
Ülgen ışıklı beyaz bir ruhtur.

Altay Türkleri'nde, Yakutlarda, Kara Tatarlarda ve Moğol-Buryatlarda, hem Ülgen hem de Erlik daha güçlü bir Mutlak Varlık tarafından yaratılmıştır.

Erlik Han

Erlik Han, eski Türklerde ve Moğollarda, ölmüş ruhların dünyasının hükümranıdır. Moğol masallarında denilir ki, Erlik Han yeraltı dünyasında cebren tutulmakla hükümdarlık yapardı. Kadim Türklerin mitoslarına göre evrenin başlangıcında, neredeyse dağlar dünyasında Erlik Han,

Tanrı Yamandaga ile savaşmış ve yenilmiştir. O, yenilgiden sonra yeraltı dünyasına sürgün edilmiş, oranın hükümdarı olmuştur. Altayların inancına göre, Erlik Han'ın elinde arkan veya örgü tuttuğu söylenir. Altayların halk türkülerinde çağır (şarap), Erlik'in içkisi olarak adlanır; Buryatların şarkılarında ise çağırı, Çingis Han'ın içkisi olarak adlandırırlar. Masallarda da çağırın nasıl üretildiği anlatılır. Bazı anlatılarda pehlivan İren Şayn çağır yapılan aletleri çalmak için çağırın mucibi olan bir adamın yanına gider. Kadim Türklerin mitoslarında ve Moğollaşmış masallarda da Erlik, siyah renkli boğanın üzerine binmiş olarak tasavvur edilir. Erlik (yani Erlik Ata), adından da görüldüğü gibi ya ilk insandır ya da ilk insanı yaratan varlıktır. Ayrıca Kuznetsk Tatarları onu ilk insan olarak bilirler. Bu tür bilgilere V. Radloff'un araştırmalarında da rastlanır. Radloff'a göre Erlik Han, bilinen ilk insandır. Hatta o, dünyayı yaratan Ülgen'e de bu konuda yardım etmiştir. Şöyle ki, Erlik Han bazı bilgilere göre Ülgen'in ikiz kardeşi veya oğludur. Ancak sonunda Erlik, dünyayı yaratan Ülgen'i kıskandığı için onun rakibi ve düşmanına dönüşmüştür.

Erlik'in adı, Sibirya Türkleri'nde ve diğer kavimlerde bilinmez. Nitekim Kamçad mitlerine göre, ilk hanların soyadları belki de Dürbüt veya Odun-Bodun idi. Dürbütlerin ilk insan soyu olduğuna dair inancı, sadece Altay Türkleri'nde değil, başka halklarda da görürüz. Çereminski Türkleri'nin yerin yaratılması hakkındaki inançlarına göre, her bir insan öldükten sonra Kiamat-Toren'in yanına gider. Şöyle derler ki; ilk ölen, Juthin adlı birinin oğludur. Bu adam semadan yeryüzüne inerek teker teker bütün alacalara girer ve sonunda Kamçadallara her şeyi öğretir. O yüzden Kamçadalılar bu mitlere inanırlar.

Mitik düşüncede Erlik Han'ın Ülgen'i kıskanması, baba-oğul mücadelesine dönüşür ve ikisi arasındaki savaşa neden olur. Erlik ile Ülgen arasındaki mücadeleden bahseden mitler, Türklere komşu olan diğer halklara da geçmiştir.

Moğol mitlerinde Erlik Han, bazen Han Garide adlı devasa bir kuşa dönüşür. Ona göre de Türklerin mitoslarında ölüm meleği, çoğu kez kuş şeklinde tasavvur edilir. Bu kuşun adı, hem Türklerde hem de Moğollarda Erlik Han veya Garide'nin simgesi olan Han Garide'dir. Bu kuşa bazen Erelen de denilir. Nitekim Buryatlarda Erlik, bazen Erlen Nomon Han olarak da adlanır.

Ag Ene (Ak Ana)

Çok kadim zamanlarda, yerin, göğün, hayvanların, insanların olmadığı bir zamanda kaos hüküm sürüyordu. Her taraf suyla kaplanmıştı. Ne Güneş, ne yer, ne de yıldızlar vardı. Her taraf karanlık idi. Ancak yaşamın ve hayatın temeli olan Ag Ene (Ak Ana) adlı bir varlık suda yaşıyordu. Kadim Türkler şöyle anlatırlar ki, henüz hiçbir şey yaratılmamışken ve yalnızca uçsuz bucaksız bir su varken, sonsuz sulardan çıkarak, Ülgen'e yaratma ilhamını vererek sulara tekrar dalan Ag Ene'nin, ışıktan, cismi olmayan bir bedeni varmış. Başında gücü simgeleyen ve taca benzeyen zarif boynuzları bulunurmuş. Hayatın başlangıcına dair ne varsa hepsine ruh vererek yaşam döngüsünü başlatmış. O, sahili olmayan suyun derinliklerinde kalmış. Bu karanlıkta Ag Ene (Ak Ana) yalnız değildi. Ülgen adlı bir varlık da karanlıkta, suyun üzerinde asılı kalmıştı. Nereye uçsa sudan kurtulamıyordu. Suyun üstünde duracak sert hiçbir şey de yoktu. Ülgen, içinde bir sesin "Altından tut, altın-

dan tut –önündekini yakala, önündekini yakala" dediğini duydu. İçinde bu sözleri tekrarlayarak ellerini öne uzattı ve önünde, sudan dışarı çıkan bir taşı yakaladı. O, bu taşın üzerinde oturup "Altından tut, altından tut –önündekini yakala, önündekini yakala" diye tekrarlamaya başladı. Ülgen bu sözleri tekrarlarken ne yapmayı ve nasıl yapmayı düşünüyordu ki? Ag Ene (Ak Ana) ansızın yarıya kadar sudan dışarı çıktı ve Ülgen'e şöyle dedi:

- Ettım pyuttı, dep. (Yap, o zaman yaptıklarım olacak, de.) Yoksa Etkenim pyutneri, dep, deme, (Yoksa yaptığım olmadı, deme.)

Bunları söyledikten sonra Ag Ene suda kayboldu ve bir daha asla görünmedi. Ülgen de, insanları yarattıktan sonra onlara şöyle bir talimat verdi:

- Bar nemenı yok dep aytana bardı yok tegen yok bolar. (Olan şeye yok deme; eğer yoktur dersen, var olan şey de yok olur.)

Ülgen, sudan çıkan Ag Ene'nin (Ak Ana) talimatıyla önce yeri ve sonra da sırasıyla Güneş'i, Ay'ı, yıldızları ve insanları yarattı.

Dünyanın ve İnsanın Yaradılışı

Ancak Ülgen, ilk önce ne yapması gerektiğini bilemediğinden şaşırıp kaldı. Yeri yaratmak için toprağa ihtiyacı vardı. Sema ve toprağın olmadığı çağda ancak su vardı. Ülgen de yeri yaratmak için suya indi. Bu vakit Erlik adlı bir varlık Ülgen'e yaklaştı. Ülgen ona:

- Sen kimsin, diye sordu.

Erlik cevap verdi:

- Ben toprak bulup karayı yaratmak için geldim.

Ülgen sinirlendi ve şöyle dedi:

- Benim yaratamadığımı sen nasıl yaratacaksın?

Erlik ise cevap verdi:

- Ben şimdi toprağı nasıl ve hangi maddeden yaratacağımı bulacağım.

- Toprağı yaratmayı sen nasıl bilebilirsin ki, dedi Ülgen. Eğer sen toprağı bulabilirsen, ben sinirlenmeyeceğim. Ancak çabuk bul.

Oysa her taraf suyla kaplanmıştı. Suyun yüzünde ak köpüğün içinde bir insan yüzüyordu. Bu Erlik idi. O sırada Erlik, Ülgen'e şöyle dedi:

- Eğer sinirlenmezsen, ben suyun birinden sana toprak bulurum.

Ve Erlik vakit kaybetmeden suya daldı. O, suyun dibinde bir dağ buldu. Ondan bir parça toprak koparıp ağzına aldı, sonra sudan çıkarak ağzındaki toprağı Ülgen'in avcuna tükürdü. Ülgen toprağı suyun üzerine attı ve Ag Ene'nin öğrettiği gibi 'ettim pyuttı', dedi. Toprak büyümeye başladı. Suyun ortasında büyük bir kara parçası oluverdi. Ülgen, ikinci kez Erlik'i suyun dibine çamur getirmeye gönderdi. Bu defa Erlik kendine özgü bir dünya kurmak için çamurun bir kısmını Ülgen'e verdiyse de, bir kısmını ağzında gizledi. Ülgen, 'ettım pyuttı' dedikçe toprak büyümeye başladı. Erlik'in ağzındaki toprak da büyümeye başladı. Tam boğulacağı sırada, Erlik ağzındaki toprağı yere tükürdü. Ve tepsi gibi düz olan kara, Erlik'in tükürdüğü toprakla alçaklı yüksekli oldu. Dereler, yarganlar, tepeler böyle yaratılmış oldu. Bunu gören Ülgen kızarak şöyle dedi:

- Sen neden böyle yaptın?

Ülgen onu azarladıkça, orada biten bir ağaca yaslanarak onu dinleyen Erlik şöyle cevap verdi:

- Ben de kendime özgü bir dünya yaratmak istedim.

Ülgen ise hâlâ onu azarlamaya devam ediyordu. Nihayet, Ülgen bir karara vardı ve kararını bildirdi:

- Sen bir daha yeryüzünde kalmayacaksın.

Erlik ise onu dinleyerek şöyle dedi:

- O halde bana bu ağacın biteceği kadar yer ver.

Ülgense cevabında:

- Sana hiçbir şey vermem, dedi.

Erlik ağaca yaslanmış halde ağlamaya, sızlamaya, yalvarmaya başladı. Kalbi yumuşayan Ülgen dedi ki:

- Tamam, bu yeri götürebilirsin. Ancak bu yerde sen ne yapacaksın, onu bana söyle?

Ülgen'den bu sözleri duyar duymaz Erlik, o saat yerin altına girerek kayboldu. Ülgense çimleri-çemenlikleri nasıl yaratacağını düşünmeye başladı. O anda bir kırlangıç, ağzında çimlerle uçarak Ülgen'in yanına geldi. Kırlangıç ağzındakileri yere attı. Çıplak olan yer bir anda çimlerle çemenlerle kaplandı. Sonra Ülgen ormanı yarattı. Daha sonra da insanı yaratmaya karar verdi. Kadim Türkler, Ülgen'in, ilk insanları Altın Dağ'ın (Altın-tu) doğu ve batı taraflarında yarattığına inanıyorlar. Doğal olarak Ülgen, insanlardan önce kendine birçok hizmetçiler yarattı. Bundan sonra da kemikleri kamıştan, bedenleri kilden olan yedi erkek insan yarattı. O, bunların kulak ve burunlarından onlara ruh ve akıl üfledi. Bundan sonra ise, Altın Dağ'ın doğu yanında bir erkek insan daha yarattı. Ülgen, sekizinci insanı yaratırken kulağına "Sen bil, sen bil" diyerek onu diğerlerinden üstün bir duruma getirdi. Bu sekizinci insanın adı *Maydere* idi. Maydere "Sen bil, sen bil" emrini tekrarlayarak kamıştan kemiği, kilden de vücudu olan bir kadın yarattı. Ancak Maydere kadını yaratsa da, ona nasıl can vereceğini bilmiyordu. Bu yüzden de o, Ülgen'in gelmesini beklemeye başladı. Erlik de bundan yararlandı. Yerin altın-

dan çıkan Erlik, Maydere'nin yokluğunu fırsat bilip demir komus (flüte benzer çalgı aleti) adlı musikî aleti ile dokuz dilde üfleyerek (togus tildu temir komus) kadına ruh verdi. O günden itibaren kadınlar yedi çeşit huya, dokuz çeşit dile sahip oldular.

Anlatıya göre Maydere yalnız kadını değil, erkeği de yaratmıştır. Ama Maydere, insana şekil verse de ona can veremedi. O zaman da, Ülgen'in yardımına başvurdu. Bundan yararlanan Erlik, insanın yanında bekçi olarak kalan köpeği kandırdı. Köpek de onu Maydere'nin yeni yarattığı insanların yanına bıraktı. Maydere'nin:

- Erlik'i neden insanların yanına bıraktın, sorusuna köpek şöyle yanıt verdi:

- Yaygıda suga katpas
Kışhıda suuka tonbos
Ton bersin
Yaptain elebes
Takalu edyük berein
Aştap toro ulbesin
Toyup semire berbesin.
(Ben sana yazda suda ıslanmaz
Kışta soğuktan donmaz
Kürk veririm.
Sana altı yırtılmayan
Ayakkabı veririm.
Sana açken ölmeyeceğin
Doyarken semizlemeyeceğin
Tatlı yemek veririm.)

Erlik'in köpeği kandırarak vadettiklerini, Maydere, köpeği lanetlemeden önce şöyle açıkladı:

- Erlik'in kürk dediği şey, senin derini örtecek tüyler; ayakkabı dediği şey, tırnaklı pençeler; tatlı yemek dediği, her türlü kötü kokan yiyecek, bunları dedikten sonra, Maydere köpeği lanetledi ve:

- Bundan sonra sen insanların evlerinin dışında yaşayacak, onları ve mallarını koruyacak, insanlar ne verirlerse onu yiyeceksin.

Maydere, Ülgen'in yarattığı yedi insanı bir araya toplayarak onlardan birinin, Erlik'in ruh ve akıl verdiği kötü kokan kadınla evlenmesini istedi. Maydere'nin elinden tutup kadının yanına getirdiği ilk insan, "bu yaratığın görünüşü ve ruhu farklıdır, kötüdür," dedi. Sırası ile ikinci ve üçüncü insan da aynı cevabı verirdi ve her üçü oradan uzaklaşarak Altın Dağ'da gizlendiler. Ülgen, geriye kalan dört erkekten birine Targın Nama ismini verdi ve onun her tarafından iki kaburga alarak bu kaburgaları kadına çevirdi ve bu kadını da erkeklerden biriyle evlendirdi. İnsanlık, bu sonuncu çiftlerden türemiştir.

Anlatıya göre Ülgen dünyayı altı günde yarattı, yedinci gün uyudu, sekizinci gün ise uykudan kalktı.

Tanrı Katından (Cennetten) Kovulma

Kadim Türkler insanın yaratılışını başka şekilde de anlatırlar. Anlatıya göre Ülgen, insanın vücudunu topraktan, kemiklerini de taştan yarattı.

En sonda Ülgen, insanın kaburgasından bir kadın yarattı. O, yarattığı erkekle kadını toprağın üzerine bırakarak onlara nasıl ruh (can) vereceğini düşünmeye başladı. O zaman da o, tüysüz canlı bir köpek yarattı ki, erkek insanla dişi insanı korusun. Kendi ise onlara ruh getirmek için gitti. Yerin altına girip gizlenen ve olup bitenleri oradan

seyreden Erlik, çıkıp geldi. Köpek havlamaya başladı ve Erlik'in insanlara yaklaşmasına izin vermedi. Bunu gören Erlik, köpeğe şöyle dedi:

- Ben senin bedenini soğukta üşümeyesin, sıcakta yanmayasın diye tüyle kaplamaya geldim. Bu iki insana da ruh vermeye geldim.

Köpek dedi:

- Eğer dediklerini yapacaksan ben sana izin veririm.

Erlik, köpeğe dedi:

- Sana ne verirsem, ye.

Köpek, Erlik'in pisliğini yedi ve onun vücudu tüyle kaplandı. Sonra Erlik elindeki tüteyi kırdı ve onu insanın arkasından içine saldı ve üfledi. Cansız vücutlar can buldu. Erlikse kayboldu. Ülgen, insanların yanına döndüğünde, onların artık ruhları olduğunu gördü ve kendi kendine, 'Yerin altına giren Erlik beni aldattı ve benim işime karıştı' dedi. Biraz bekledi, düşündü, aklına bir şey gelmedi, ne yapacağını bilmeden beklemeye devam etti. Nihayet Ülgen, bu insanları mahvedip yenilerini yaratmayı düşündü. Ancak artık olan olmuştu. Ülgen'in insanları mahvetmek istemesinin nedeni, Erlik'in onlara kötü ruh vermesiydi.

Kadim Türklerin şöyle rivayet ettikleri kayıtlıdır: Ülgen bu durumdan kurtulmak için önce onları mahvetmek istedi, ancak daha sonra bu kötü kokan insanların dışını içine, içini de dışına çevirmekle meseleyi çözmüş oldu. O nedenle insanın alacası içindedir, dışı ise aldatıcıdır.

Bir mitolojik rivayete göre Payana, insan şeklinde bir şey yaptı. Bu varlığa ruh bulmak için göklere kalktı, ancak kalkmadan önce tüysüz bir köpek yarattı ki insanı korusun. Az sonra Erlik göründü ve köpeğe yaklaşıp şöyle dedi:

- Sen bu insanı bana verirsen, ben de sana altın tüyler veririm.

Köpek Erlik'in sözüne kandı ve insanı onun eline verdi. Erlik de insanın neresi varsa her tarafına tükürdü. Az sonra Payana insana ruh vermek için geldi. Erlik de hemen oradan uzaklaştı. Payana baktı ki, insan baştan aşağıya kadar tükrük içinde kalmış ve kirlenmiştir. Ne yaptıysa insanı temizleyemedi. O zaman da Payana, insanın tersini yüzüne çevirdi. Böylece insanın içi tükürüklü ve kirlenmiş oldu. O nedenle kadim Türkler insanın kötülüğü içindedir derler.

Başka bir varyanta göre Ülgen, bu durumu nasıl telafi edeceğini düşünüyordu ki kurbağa ona yaklaşıp şöyle dedi:

- Neden insanları mahvetmek istiyorsun? Bırak istedikleri gibi yaşasınlar, ölenler ölecek, kalanlar da yaşayacak.

Ülgen, kurbağayı dinledi ve insanların yaşamasına izin verdi. Sonra Ülgen düşündü ki, insanların rahat yaşaması için ateşi yaratmak lazım. İnsanlar çıplak idiler, soğuktan donuyor, yiyeceklerini çiğ çiğ yiyorlardı. Kurbağa, Ülgen'e şöyle dedi:

- Dağın üzerinde kavak ağacı var. Git ondan ateş al.

Ülgen, ağacın kabuğunu soydu, sonra iki taş götürüp onları birbirine vurarak ateş çıkardı ve onu insanlara verdi. Ülgen bu çifte, ki adları kadim Türklere göre Töringey'le Ece idi, şöyle dedi:

- Bütün gördüklerinizden yiyebilirsiniz, ancak bu ağacın meyvesini yemeyin (bunun hangi ağaç olduğu bilinmez).

Ülgen bunları deyip kayboldu. Kaybolmadan önce insanları ve meyveleri korumak için büyük bir yılan yarattı. Töringey'le Ece mutluluk içinde yaşamaya başladılar. Onların istediği bütün yiyecekler doğada vardı. Doğa ise ne soğuk ne de sıcaktı. Ancak Ülgen'in yokluğunu fırsat bilen Erlik, yerin altından çıkıp geldi ve insanlara dedi ki:

Ülgen, size kötü meyveleri yemeyi yasaklamayıp, iyi meyveleri yemeyi ise yasaklıyor. Çünkü iyi meyveleri kendisi için saklıyor.

Çıplak olan Töringey ve Ece, Erlik'i dinlediler, onun sözünü tuttular ve yasak meyveyi yediler. İlk olarak Ece, Erlik'in sözleri üzerine yasak meyvelerden birini ısırdı. Çok tatlı olan meyveyi kendisi yemekle kalmadı, kocasının da ağzına sürttü. Her ikisinin yasak meyveyi yemeleriyle aynı anda tüyleri döküldü ve çıplak olduklarının farkına vardılar; kaçıp ağaçların arkasında saklandılar. İnsanları Erlik'ten ve yasak meyveden koruyamayan yılan lanetlendi. Ece, Tanrı tarafından çocuk doğurma ve doğum sancısı çekme cezasına çarptırıldı. Mitte denilir ki, yasak meyveyi yedikten sonra çıplak olduklarının farkına varan çift bundan utanç duydular ve kaçıp ağaçların arkasına saklandılar. Ülgen geri döndüğünde insanları bulamadı. Durumu öğrenmek için o erkekle kadına seslemeye başladı. Ağaçların arkasında saklanan çift onun sesine ses verdi. Ülgen onlara:

- Neden benim yanıma gelmiyorsunuz, diye sordu.

Onlar, 'Biz utanç duyuyoruz' diye cevap verdiler.

- Gelin, utanç duymaya gerek yok dedi Ülgen.

Erkekle kadın, ağacın yapraklarını koparıp onunla ayıp yerlerini kapattılar ve Ülgen'in yanına geldiler. Ülgen bunu görüp her şeyi anladı, sinirlenerek şöyle dedi:

- Ben sizlere bu ağacın meyvesinden yemeği yasaklamıştım, neden beni dinlemeyip de yediniz? Mademki beni dinlemediniz şimdi yeryüzüne inin ve orada ölüm saatiniz gelene kadar yaşamaya devam edin.

Töringe ile Ece ağlamaya, yalvarmaya, af dilemeye başladılar. Ancak Ülgen son hükmünü de verdi:

- Bundan sonra sen Ece, çocuk doğuracaksın, canından can ayrılacak, doğum acılarını, sancılarını sen çekeceksin. Sen Töringey, kadına kandığın için elinin zahmeti ile kendine yiyecek bulacaksın, soğuk, sıcak demeden çalışacak,

rızkını kendin kazanacak, ailene bakacaksın. Ve siz bundan sonra ölümü tadacaksınız.

Aradan yıllar geçti. Ülgen, hayvanları, kuşları, balıkları yarattı. Ülgen içinden "er pyutsin" (yer olsun) deyip yeri yarattı. "Tengere pyutsin" (gök olsun) deyip göğü yarattı. Sonra Ay'ı ve Güneş'i yarattı. Böylece Ülgen, altı gün boyunca evreni oluşturdu ve yedinci gün uyuyup dinlendi. Ve kendisi de semaya kalktı.

İlk insanlar Töringey'le Ece'nin ise dokuz oğlu oldu: Tonjuan, Today, Nayman, Kapçak, Komday, Yus, Kuzen, Togus, Kergay. Çiftin dokuz da kızı oldu. Erkek kardeşler kendi kız kardeşleri ile evlendiler ve onlardan da dünyadaki insanlar türedi. İnsanlar buğday ekmeye, ekmek pişirmeye, hayvancılıkla uğraşmaya başladılar. Ülgen'in isteği ile insanlar kendi rızıklarını kendileri kazanmaya başladılar. Ürediler arttılar, savaştılar, ilk kanı döktüler, öldüler, öldürdüler... Yaşlılığın, hastalığın ve ölümün ne olduğunu bildiler.

Yakut Türkleri'nin anlattığına göre, Yüryüng Ayıı Toyon evrenin yaratılmasından sonra insanı veya ilk insanları da yarattı. O, önce insanların heykellerini yapıp onları taş bir eve koydu. İnsanların yanına bir de bekçi koydu ki Şeytanı insanlara yaklaştırmasın. Ancak Şeytan, bekçiyi, soğuktan koruyabilecek bir deri vermek vaadi ile kandırdı; içeri girip insanları kirletti. Bunu gören Yüryüng Ayıı Toyon, bekçiyi köpeğe, insanların içini de çölüne çevirdi.

İslamlaşmış bir varyanta göre, insanı yaratmak için Tanrı, Cebrail'i bir avuç toprak getirmesi için yere gönderdi. İnsanın günah işleyip cehennemde yanacağını bildiğinden, yer, meleğe görevinden vazgeçmesi için yalvarmaya başladı. Yalvarışlara tahammül edemeyen Cebrail eli boş geri döndü. Sırasıyla bu görevi İsrafil ve Mikail de yerine

getiremediler. Sonuçta ölüm meleği olan Azrail, yerin gözyaşlarına aldırmadan toprağı alarak Tanrı'ya sundu ve Tanrı da ilk insanı yarattı.

Erlik'in Göklerden Kovulması

Erlik Han iki denizin arasına, Ay ile Güneş'in ışık saçmadığı karanlık bir mekâna sürgün edildikten bir müddet sonra, yeniden Maydere'nin yanına gelip ona, kendisi için özel bir gök ve yer yaratıp yaratamayacağını sordu. Maydere, ona şöyle cevap verdi:

- O yer senindir. Biz onu senin hükmüne verdik. Ne istersen onu da yapabilirsin.

Geri dönen Erlik, kendine özgü bir gök ile yer yarattı. Ancak onun hizmetçileri üremekten men edildikleri için, Erlik'in yeni dünyası bomboş idi. O zaman Erlik, Ülgen'in yanına gelip dedi:

- Ben kendime yeni bir güneş ve yeni bir yer yarattım. İzin ver, onu yeni hizmetçilerle doldurayım.

Ülgen, onun hizmetçilerinin türeyip artma kabiliyetlerinin ellerinden alındığını bildiği için gülerek dedi:

- Git, doldur.

Erlik hemen secde ederek:

- Bu senin bana hayır duan olsun, dedi ve Ülgen'in yanından çıkıp gitti.

Kendi mekânına geri dönen Erlik balyoz, çekiç, kıskaç, körük, örs ve kısacası bir demirci için gerekli olan her şeyi hazırladı. Demiri körükte kızdırarak örsün üzerine koydu ve çekiçle dövmeye başladı. Demiri dövdükçe, örsün altından kara neme -körmes çıkmaya başladı. Ve Erlik kendine bu yolla çok sayıda körmes yarattı. Ülgen'in bahadırı olan Mangdışire, Erlik'in yaptıklarına bakmaya gitti. Erlik onun

yanında üç hayvanı; ayıyı, porsuğu ve köstebeği yarattı. Mangdışire ona engel olmak istediyse de, Erlik iki hizmetçisine; bakır bedenli Kerey Han'la (Es konırlu Kerey Han) ince belli Karaş'a (Çiçka sındu biy Karaş), Mangdışire'yi oradan uzaklaştırmalarını emretti.

Kerey Han ile Karaş, Mangdışire'yi ateşe tuttular, onun atının yalını ve kuyruğunu yaktılar, kendisinin de saçını ve kirpiklerini yaktılar. Mangdışire de onları ok yağmuruna tuttu, ancak ateşin etkisinden başarılı olamadığı için zafer de kazanamadı ve Ülgen'in yanına gelip bütün olup bitenleri ona söyledi ve ondan yardım istedi:

- Erlik, güçlü ve vahşi ayıyı, toprağı tahrip eden porsuğu ve yolu çalalar kazarak tahrip eden köstebeği yarattı. Sığırların, koyunların ayakları bu çalalara düşüp kırılacak. Erlik, kötü şeyler yapıyor ve eğer onu durdurmazsak daha da kötü şeyler yapacak.

Ülgen dedi:

- Sen onun yanına bana danışmadan gittin, bana bildirseydin ben sana kendi gücümden verirdim. Şimdi onun yanına git ve savaş!

Sonra Ülgen, ona eli ile gitmesini işaret etti. Mangdışire, o saat yola koyuldu. Erlik'in hizmetçileri onu silahla karşıladılar. Ancak Mangdışire, Kerey Han'ı elindeki demirle ikiye parçaladı ve gökten yere fırlattı. Sonra Karaş'ın da başına aynı şeyi getirdi. Nihayet, en güçlü hizmetçilerinin gökten yere atıldığını gören Erlik Han, Mangdışire'ye karşı çıktı. Mangdışire demirle Erlik'in sağ omuzunu delip sol omuzundan demiri çıkardı ve Erlik'i kaldırarak yere fırlattı; yarattığı dünyayı da dağıttı. Erlik'in hizmetçileri, buz ve yağmur taneleri gibi gökten yere dökülmeye başladılar. Suya düşen suyun sahibi, taşa düşen taşın sahibi, dağa düşen dağın sahibi, ormana düşen ağacın sahibi, eve düşen

evin sahibi, ev hayvanlarının üzerine düşen mal sahibi, toprağa düşen yer sahibi, hayvanların, balıkların, kuşların ve herhangi bir canlı ve cansız nesnenin üzerine düşenler oranın/onun sahibi (eezi) oldular. Karaş düşerken beli ve kaburgası kırıldı; kırık kolu, beli ve kaburgası derinin üzerinde kaldı.

Bütün bunlardan sonra Erlik, Ülgen'den yer üzerinde kendine mesken istedi:

- Sen beni kendi dünyamdan ettin, hiç olmazsa bu yerde bana biraz toprak ver.

Ülgen dedi:

- Sana bir avuç toprak da vermem.

Erlik bir kralık (düzümlük) toprak istedi. Ülgen buna da itiraz etti. Erlik ondan bir kulaş (100 metrekare) toprak istedi. Ülgen bunu da vermedi. Erlik ondan bastonunun uzunluğu kadar toprak istedi. Nihayet, Ülgen buna razı oldu. Erlik elindeki bastonu toprağa soktu ve çıkarttı. Bastonun bir ucunu domuz dişleri ile tutmuştu, domuzun kuyruğundan yılan, yılanın kuyruğundan kurbağa, kurbağanın kuyruğundan da birbirinin kuyruklarından tutmuş çokça kötü yaratık toprağın üzerine çıktı. Erlik onlara şöyle dedi:

- Siz hepiniz insanların düşmanı olun.

Ülgen bunu duyunca:

Eğer ben ona çok yer verseydim, o yine de bunları yapacaktı, dedi.

Ülgen, Erlik'in yaptıklarına kızarak, onu yeraltı dünyasına gönderdi ve dedi:

- Git orada ne istersen, onu yap.

Erlik dedi:

- Sen, beni ve benim hizmetçilerimi gökten yere fırlattın, onlar 43 farklı yere düştüler. İnsana, hayvana, dağa, ormana, suya, ateşe, taşa, demire vs. Onlar düştükleri ye-

rin koruyucusu olup orada da kaldılar. Ben de 43 etkerimi (ölümü hızlandıran kötü ruhlar) o yerlere göndereceğim ki o yerleri tahrip etsinler, insanları ölüme sürüklesinler.

Yara-Çeçen kimin ne zaman, nerede ve nasıl öleceğini tayin ederdi. Ama bunu umursamayan etkerler, insanları ölümle karşılaşmaya zorladılar. Erlik'in hizmetçisi, ölüm meleği Tınalgış Aldaçi veya Usmekçi ise ölülerin ruhlarını alıp Erlik'in meskenine götürür. Erlik ise kendisi yeraltı dünyasının 'altıngı oron' veya 'alıs yer' olarak bilinen katında, kara çamurdan yapılmış sarayda (örgö) veya başka bir varyanta göre kara demirden duvarları olan sarayda yaşar. Erlik, dokuz tabakadan oluşan yeraltında kara bir güneş yaratmış, bu kara güneşin ışığıyla orayı aydınlatmıştır. O, bu sarayda kara renkli taht üstünde oturur. Onun sarayı Toybadım (doymadım) adlı ve insanların gözyaşlarından oluşmuş dokuz nehrin üstüne kurulmuştur. Bu nehrin girişinde Abra veya Yutpa olarak adlandırılan varlıkların yaşadığı bilinir. Toybadım, Bay-Tenis'e açılır. Toybadım'ın üstünde at kılından bir köprü vardır. Ölen insanların ruhları bu köprüden geçmeye mecbur edilir.

Ülgen'in Kahramanlarından Tyurun-Muzıkay

Erlik, kendisine yarattığı dünyayla ve çok sayıda hizmetçisi ile bir şey yapamadıkça ve Ülgen tarafından göklerden yere, oradan da yeraltı dünyasına kovulduktan sonra, gazabı ve zulmü daha da arttı. O, insanlardan intikam almak için denizde kötü ruhlu Andalma-Muus adlı kocaman bir canavar yarattı. Andalma-Muus, dilini sudan dışarı çıkararak insanları yakalar ve yerdi. Bunu gören Ülgen'in kahramanları Mangdışire, Tyurun-Muzıkay ve Maydere,

Andalma-Muus'u öldürmeye ve insanları kurtarmaya karar verdiler. Tyurun-Muzıkay dedi:

- Andalma-Muus'u öldürebilecek benden güçlü ve benden kuvvetli hiç kimse yoktur.

Bunu deyip göklerden yere indi ve Erke-Şudyun adlı bakire bir kızın rahmine girerek Tyamaa-Tyurun adı ile doğdu. Küçük bir çocuk olan Tyurun, sahil kenarında oynarken Andalma-Muus sudan dilini çıkararak onu yakaladı ve başkaları gibi suya doğru çekmeye başladı. Ancak Tyamaa-Tyurun onu dilinden tutarak o kadar güçlü bir biçimde karaya doğru çekti ki ayağının altındaki toprak çöktü. Toprağı su basmasın diye Tyamaa-Tyurun suyu içmeye başladı. Suyu o kadar içti ki Andalma-Muus'un ayakları görünmeye başladı. Tyamaa-Tyurun onu ayaklarından yakalayıp sudan dışarı çıkarttı ve kaldırıp büyük bir taşa o kadar güçlü çarptı ki, kanı etrafa yayıldı, içi dağılarak taşları yaktı. Andalma-Muus'un iç organlarının ve kanının değdiği taşlar çeşitli renklere büründü, kaburgasından ve bağırsaklarından kurtlar, solucanlar, sinekler, sivrisinekler ve başka haşeratlar yararlandı.

Tyurun-Muzıkay, insan kılığında her yeri dolaşsa da, hiçkimse onun nereden geldiğini ve kim olduğunu bilemedi. Nihayet o, gelip Çin memleketine çıktı ve Çin hükümdarı onu gördüğü an kim olduğunu anladı. Anladı ki Tyurun-Muzıkay, 99 dünyadan orta dünyanın hakimidir. Tyurun-Muzıkay ona şöyle dedi:

- Ben bütün yerlerde oldum, hiç kimse beni tanıyamadı, yalnız sen beni bildin. Bundan sonra senin adın Eden Han olsun. Ancak sen hiç kimseyle savaşma, hiç kimse de seninle savaşmasın, başka hanlarla da ilişki kurma. Sen başka hanlarla savaşa girdiğin zaman dünyanın sonu olacak.

Tyurun-Muzıkay Çin hükümdarına, Maydere tarafından tertiplenen, Tidımini Şagimin ve Topşun tarafından yazılan dünyanın yaratılışı hakkındaki kitabı hediye etti. Bundan sonra da hiç kimse Tyurun-Muzıkay'ın nereye kaybolduğunu bilmedi.

Ülgen'e ve Erlik'e Kurban Sunma ve Kagır Han

Altay Türkleri'nin genel inancına göre, dünya iki başlangıç tarafından idare edilir: İyilik, Ülgen; kötülük ise, Erlik'tir. Her ikisinin de emrinde çok sayıda ruhlar vardır. Bu varlıklardan birincisine, yani Ülgen'e ve onun yardımcılarına temiz (aru neme), diğerine, yani Erlik'e ve yardımcılarına ise kara ruhlar (kara neme) yardım eder. Mite göre, Erlik Han en büyük kötü ruhtur ve Türkler ona her zaman korku ile yanaşmışlardır. Mitte o, aksak ve şaşı gözlü tasvir edilir. Kara (kötü) ruhların arasında Erlik'ten sonra en güçlüsü ise Kagır Han'dır.

İnsanlar yer üzerinde artıp çoğaldıktan sonra, bu iki başlangıca ve onların yardımcılarına çeşitli nedenlerden dolayı kanlı ve kansız kurban sunmaya başladılar. Kurban cennetten kovulan, yaratıcı ile rabıtası kopan insanın iletişim aracıdır. İşte bu yüzden kurban sunumu bir ritüel içinde sürdürülür ve belli kurallara göre düzenlenir.

Ülgen, insanlara kötülük edemeyecek kadar iyi ve merhametlidir. O, çok samimi ve rahmetlidir. Erlik ise aksine, o kadar acımasız ve amansızdır ki kötülük edemeden duramaz. Rahmete, iyiliğe lâyık olabilmek için insanlar Ülgen'e, gazaba uğramamak için de Erlik'e kurban sunmakla yükümlüdürler. Kurbanlar ise kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılır. Kanlı kurban dualar okuyup hayvanları soy-

makla, pişirmekle ve topluca yemekle gerçekleşir. Kansız kurbana saçı saçmak denir ve bu kımız, rakı, su, başıboş bırakılmış hayvan olabilir. Kurbanla beraber insanlar, özel olarak hazırlanmış braga (evde hazırlanmış bira) adlı içecek de içerler. Altay Türkleri, Ülgen'e tâbi olan temiz ruhların (ak neme) sayısının çok olduğuna inanırlar. Erlik'e tâbi olan kötü ruhlar (kara neme) ise azdır. Ancak kara nemeler az olsalar da, onların her biri kendi bölgesinde hakimdir ve oradaki insanlara zarar vermekle, hastalık, ölüm getirmekle görevlidirler.

Her yüce dağda, onun zirvesine düşen ruhlardan başka, Altay Türkleri'nde her şahsın bir de koruyucusu vardır ki bunlar, inanca göre yurdun önünde olurlar ve Baştut Han olarak adlandırılırlar. Doğal olarak insanlar, kurban talep eden zarar verici, acımasız ruhların çevresinde korku ve karmaşa içinde bulunurlar. Bu ruhları razı etmek için tahtadan, deriden ve ağaç kabuğundan yapılmış putlar (Teleütlerde ve Kumandinlerde buna kurımijek denilir) ve paçavradan hazırlanmış kuklalar (Teleütlerde ve Kuzey Altaylarda katerinkalar) yapılır ve çadırın karşısında iki ağcakayın ağacının arasına gerilmiş ipten asılır. Bu ip, yalama; ağcakayınlar ise, samo diye adlanır ve insanların sayısı kadar olur. Bir ucu yere bastırılmış ahşap levhalara resim de yapılır.

Ülgen'e kurban nadiren sunulur. Zira o, kendisine kurban sunulmasa da insanlara karşı merhametlidir. Bundan başka, Altay-Sayan Türkleri'nde aile kurmaya hazırlanan her çift kurban sunmaya mecburdur. İlk adanan bu kurban açık renkli at olur. Ülgen için kurban olarak adanmış ata saygıyla yaklaşılır; onun yalına kızıl renkli kurdele bağlanır, kadınların ise onun üzerine binmesi yasaklanır. Törenin yapılacağı ilkbaharda kurban sunmak için vakit seçilir.

Genelde kurbanın sunulduğu yer ağcakayın ormanı olur. Bu bayrama yalnız erkekler iştirak edebilirler. Törene davet edilmiş şaman da erkek olmalıdır. Kurban olarak sunulmuş hayvan soyulduktan sonra, kadınlara yemeleri için et verilir ve onlar bu kaide çerçevesinde törene katılabilirler. Kızlar -eğer evli iseler- kurbanın boğazlandığı yere, 50 sajenden* yakın olmayan bir yerde otururlar.

İnsanlar, acımasız bir köpek gibi saldıran Erlik'in hücumlarından kurtulmak için ona kurban sunarlar. Erlik'e kurban sunma ritüelinde, hiçbir braga (bira) veya keyiflendirici içkiden yararlanılmaz. Kurban, her tür hayvan olabilir. Kurban sunma; zararı ziyanı önlemek, hastalığı bertaraf etmek için yapıldığından, bu ritüel çadırın önünde, bağçede, mezarlıkta, çalılıkta vs. yerlerde gerçekleşebilir.

Kurban eti yenilirken braga denilen içki içmek gelenek olduğundan (Erlik'e sunulan kurbanlar hariç), özel olarak bu merasim için içecekler hazırlanır.

Altay Türkleri'nin efsanelerine göre Ülgen'le Erlik kardeş olduklarından "Erlik bile Ülgen yanis ejiktu" (Onların kapıları birdir), insanların yaşamı, kaderi ve kurban sunma merasimleri hakkında gerekli olan hükmü de bir yerde verirler. Mite göre; merhameti yüzünden ona vadedilen kurbanı sunmayan insanı dahi cezalandırmaya eli varmayan Ülgen, bu işin icrasını Erlik'e bırakır. Erlik de kurban sunmayı geciktiren, lakayıtlık gösteren insanı cezalandırır. Bu durumda insan, Erlik'in gazabına uğramamak için hem Ülgen'e vaat ettiği kurbanı hem de Erlik'in kızgınlığını yatıştıracak kurbanı sunmaya mecbur olur.

Bazen Ülgen, Erlik'e danıştıktan sonra, kurban sunmayanı cezalandırma işini Erlik'in en büyük yardımcısı olan

* Sajen: Eskiden Rusya'da kullanılan bir ölçü birimi. 1 sajen 2,13 metre değerindedir

ve bütün kötü ruhların patronu olarak kabul edilen Kagır Han'a verir. Kagır Han, her çadırın üzerinde hükümranlık eder ve buna göre debraga içenler saçlarını saçarak onu selamlarlar. Böylelikle Kagır Han, saygısızlık gösteren şahsı, hizmetinde bulunan kara ruhlarla uyarır. İnsan, ceza aldıktan sonra da ıslah olunmazsa, o halde Kagır Han ona ölene kadar ceza verir.

Ceza alan şahıs Ülgen'e vaat edilen kurbanı sunduktan sonra, Erlik ve Kagır Han'ın da hakkını birer kurbanla ödemelidir. Yalnız bundan sonra Kagır Han, Ülgen tarafından Erlik'in iradesine bırakılmış şahsın üzerinden cezayı kaldırmış olur ve Erlik'in aracılığıyla, Ülgen bu karardan haberdar edilir.

Kurban sunma ritüelinde şaman, ruhlarla insanlar arasında vasıtacı rolündedir. Şaman da ecdad şaman tarafından bu göreve atanmış biri olduğundan ve umumen şamanlığı zorla kabul ettiğinden kamlık yaparken ecdad şamanlarını da hatırlamış olur. Altay-Sayan ve Sibirya Türkleri'nin anlatılarına göre şaman, Yüce Tanrı'ya değil de, ilk yaratıcı olan Ülgen'le Erlik'e ve çeşitli ruhlara kurban sunar. Onun görevi adanmış kurbanı sahibine ulaştırmak, kurban sunanın lehine arabuluculuk yapmaktır. Eğer bugün insanlar kötü ruhların hücumuna maruz kalmıyorlarsa, Erlik tarafından vaktinden önce ölüme sürüklenmiyorlarsa, bunun için şamana borçludurlar.

Bay Ülgen'in Bütün Canlıların Rızkını Vermesi

İnsan, cennet veya ölümsüzlerin meskeni olan Arun-Suyudyun adlı mekândan çok sıcak ve bunaltıcı olan

yeryüzüne kovulurken, Ülgen ona acıdı ve yenilebilecek bütün faydalı ot ve meyveleri göstererek şöyle dedi:

- Bak, sana hoş gelen bütün şeyleri ye.

Bay Ülgen'in Targın-Nama adlı bir yardımcısı vardı, o, bütün bitkileri, meyveleri ve otları yokladıktan sonra, onların hepsinin yararlı yiyecekler olduğunu gördü. Yaz aylarında otların, bitkilerin ve meyvelerin taze olduğu bir zamanda insan, sağlam ve taze idi. Ancak sonbaharın ve kışın gelmesi ile bitkilerin kuruması başladı ve insan da sağlamlığını ve tazeliğini yitirdi.

Böylece insan, ilk kışı çok zor bir şekilde, ölümden zor kurtulmuş olarak geçirmiş oldu. Bu acı tecrübe ile yaşamını sürdüren insan, ikinci yıl kışa hazırlık yapmaya başladı ve taze bitki ve meyveleri kış için bir yere depoladı. Bununla da diğer canlıların gıdasını ellerinden almış oldu. O sebepten, kış kapıya dayandığında insanın bir yere topladığı taze meyve ve bitkilere hayvanlar gelmeye başladı. İnsan, bitki ve meyvelerin tükeneceğini görerek hayvanları elindeki ağaçla vurmaya ve kovmaya başladı. Bundan incinmiş hayvanlar, kuşları ve balıkları çağırarak insandan şikayetlerini Ülgen'e ulaştırmalarını istediler. Ülgen, insanla hayvanların şikayetini dinlemek için onların hepsini Targın-Nama'nın yanına, toplantıya çağırdı. Ülgen, onların şikayetlerini ve karşılıklı olarak birbirlerini suçlamalarını dinleyerek şöyle dedi:

- Balıklar ve kuşlar onlara yararlı olan şeyleri yesinler. Siz hayvanlar, ot yiyin. Sen ise insan; buğday ekmeyi, ekmek pişirmeyi öğren ve hayvan eti ye. Hayvanlara gerekli olanları ise sen alma. Siz hayvanlar, insana gerekli olanlara dokunmayın. Sen insan; hayvanları öldür, derisini çıkar, ondan kendine elbise yap, etini de pişirerek ye.

Bu toplantıdan çıkan karar hayvanları çok korkuttu. Oradan korku ile ayrılan hayvanlar, o zamandan sonra insanlara düşman oldular.

İnsanın, bitki ve meyvelerle geçimini sağladığı zamanlarda, ateşe ihtiyacı yoktu ve bu sebepten de ateşin ne olduğunu bilmezdi. Ancak insana başka bir yiyecek veren Ülgen, onun ateşe ihtiyacı olduğunu da anladı. O, gökten beyaz ve siyah renkli iki taş getirerek eline kurumuş otu alıp onları avucunun içinde ezdi ve sonra ezilmiş otu taşlardan birinin üzerine koydu, diğeri ile de alttaki taşa vurdu. Kıvılcım çıktı ve ot alevlendi. Bu yolla ilk ateşi yakan Ülgen, insana şöyle dedi:

- Bu ot adamnın kuçunen taşha tyuşhan ot (Bu ateş babamın gücü ile taşa düşen ateştir.)

Üç Kurbustan

İnanca göre yeryüzünde ağacı ve taşları, Oron Telegey Kayrakan adlı bir varlık yarattı. Oron Telegey Nyaş, Taş Bulgaş ve Oron Telegey Kayrakan yerde yaşamaya başladılar. Üç Kayrakan: Geser/Kezer, Çingis ve Amursan ise gökte yaşıyorlardı. Bu üçü birdir. Onlar birlikte Telegey diye adlandırılırlar; üçü de güçlü ve korkunçturlar. İnsanlar onların görüntülerine dahi bakamazlar. Her kim ki onları görür, o saat ölür. Bu üç kayrakandan Kezer Kayrakan en büyük ve güçlü olanıdır. Bir defa Kezer, Çingisin gücünü yokladı, şimdi ise Amursan'ın gücünü denemeye başladı. Amursan ona yılanı verdi. Kezer onu yuttu. Sonra Kezer, baltayı ateşin içine koydu ve balta kızarak ateş gibi oldu. Kezer onu Amursan'a verdi. Amursan baltanın ne ağırlığına ne de sıcaklığına tahammül edebildi ve balta onun elinden düşüp yere battı. Kezer dedi:

- Yok, senin gücün zayıftır, ancak Çingis'den daha çoktur.

İnanca göre üç kıymetli eşyayı: altını, gümüşü ve kızıl renkli bakırı Kurbu Erdeni, Altın Mengu Udes ve Burhan Bakşi kötü yaratıklardan alıp yere, insanlara bıraktılar. Bu üç ruhtan en büyüğü Burhan Bakşi idi.

Türkler, Kayrakan'ı Tanrı'nın müjdecisi olarak bilirler; o, on yedi yol ayrıcında yaşamakla Ülgen'le Erlik arasında vasıtacı olarak da bilinir.

Altay Türkleri'ne göre, gökyüzündeki tanrısal ruhların en büyüğü Kayrakan 'Tengere'dir. Kayrakan göğün en üst tabakasında 17. katta oturur. Bütün ilâhî ruhların ve insanların babasıdır ve oradan evrenin kaderini tayin eder. Mitte denilir ki Kayrakan, yeryüzünü yarattıktan sonra dokuz dallı bir çam diker ve 16. kata oğlu Ülgen'i oturtur. Kayrakan, dokuz kişinin bu dallardan türemesini, dokuz ulusun da buradan meydana gelmesini ister. Şaman mitolojik hikâyelerinde Kayrakan'ın Ülgen, Kısagan/Kızagan ve Mergen adında üç oğlu vardır. Yukarıda Kayrakan Tengere'nin üç oğlu hakkında geniş bilgi verilmişti.

Oçurman

Önceleri aşağıda yalnızca su, yukarıda ise sema vardı. Toprak ise yok idi. Oçurman gökte yaşıyordu ve oturmaya, dinlenmeye dahi yeri yok idi. O, yukarıdan aşağıya bakıp düşündü: 'Bu nedir, her yer sudur. En iyisi kendime bir yer yaratayım'. Ancak bunun için önce toprak lazım idi.

O, Çagan Şugut'tan aşağıya inmesini rica etti. Onlar anlaştılar ve suyun üzerine indiler. Suya yakınlaştıklarında ilk önce kurbağayı gördüler (Altay'da kurbağayı öldürmezler, çünkü kurbağanın derisinin üzerine yerin dayandığı-

na inanırlar). Kurbağa suya girdi. Oçurman, dostu Çagan Şugut'ı suda kurbağa bulması için gönderdi. Dostu suya girdi, kurbağayı bulup suyun üstüne çıkarttı ve suyun üstünde onu sırtüstü çevirdi. Oçurman, Çagan Şugut'a dedi:

- Ben kurbağanın karnının üstüne oturacağım, sen ise suya girip onun dibinden ne bulursan çıkartacaksın. Ancak suda beni hatırla, yoksa kendi gücün ile hiçbir şey yapamazsın.

Çagan Şugut, suya girdi. Oçurman ise kurbağanın karnı üzerinde oturup dostunu beklemeye başladı. Çagan Şugut, suyun dibine girdikçe, papağının içine biraz toprak koyup tekrar suyun üzerine çıktı. Oçurman dedi:

- Toprağı bana ver.

Çagan Şugut ona:

- Ben olmasaydım, sen toprağı elde edemezdin, diye cevap verdi.

O, bu sözleri söyleyip bitirdiği an toprak elinden sürüşüp suya düştü. Oçurman dedi:

- Sen budalasın! Ben sana demiştim ki toprağı alırken benim ismimi söyle. Sen ise bunu yapmadın. 'Toprağı ben değil, Oçurman götürür', demek yerine budalalık ettin ve benim ismimi hatırlamadın.

Sonra Oçurman dostunu tekrar toprak getirmeye gönderdi ve ona gerekli talimatları verdi. Senin önüne ne çıkarsa onu da al bana getir ve şöyle de:

Ben seni götürmüyorum, seni Oçurman götürür. Buraya getirdiğinde de ki, "ben seni getirmiyorum, seni Oçurman getirir."

Çagan Şugut, toprak götürmek için suyun dibine indi. Ancak o, toprağı götüremedi, zira toprak çok sert idi. Çagan Şugut, eli boş çıkmak istemiyordu, o da eli ile toprağı

tırmıklamaya başladı ve sonuçta yalnız bir avuç toprak götürebildi. O, toprağı götürürken şöyle dedi:

- Seni ben götürmüyorum, Oçurman götürür.

Nihayet toprağı alıp sudan çıkmaya başladı. Bu defa da:

- Seni ben taşımıyorum, Oçurman taşır dedi.

Çagan Şugut, sudan çıktığı gibi toprağı Oçurman'a verdi. Oçurman da toprağı kurbağanın üzerine dökmeye başladı. Kurbağa görünmez oldu, yalnız toprak göründü. Oçurman da çıkıp toprağın üzerinde oturdu ve dostu Çagan Şugut'u da yanına aldı.

Şulmus (Şeytan) yakınlaştığında gördü ki, Oçurman'la Çagan Şugut, her ikisi de toprağın üzerinde oturmakta, toprak ise onların altında... Şulmus yakınlaştıkça, toprakla beraber onların ikisini de suya atmayı düşündü. O, toprağın köşesinden tuttu, baktı ki su yok. Ani bir hareketle Şulmus onların ikisini de yakalayıp kaçmaya başladı ki toprağın kurtardığı yerde onları suya atsın. Ancak o kaçtıkça toprak da büyüyordu. Şulmus koştukça güçten düştü, su ise halen görünmüyordu. Nihayetinde o, elinde tuttuğu yükü bırakmak zorunda kaldı. Oçurman'la dostu Çagan Şugut yere düştükleri anda kendilerine geldiler. Oçurman dostuna dedi ki:

- Körmes bizi suya atıp boğmak istiyordu, topraksa bizi kurtardı.

Oçurman, yeri yarattıktan sonra Çagan Şugut ile toprağın üstünde gezmeye başladı. Oçurman dostuna şöyle dedi:

Ben düşündüm, yarattım, sen ise benim yardımcım oldun. Şimdi gel, yerde canlı varlıklar yaratalım.

Böylelikle her ikisi de, insanı yaratma fikrinde anlaştılar. Oçurman, Çagan Şugut ile topraktan insanın vücudunu yarattılar. Çagan Şugut, Oçurman'a dedi:

- Biz insanı yarattık, ancak ona can vermek gerekir.

Oçurman buna itiraz etti.

- Eğer biz buradan gidersek Şeytan gelir ve insanı çalar. Gel önce bir bekçi yaratalım.

Çagan Şugut ise şöyle dedi:

- Yaratalım.

İkisi birlikte, hiç kimsenin insana yaklaşmasına izin vermeyecek bir tüysüz köpek yarattılar ve ona talimat verdiler:

Biz sana tüy, insana da ruh getirmek için gidiyoruz. Sen, Şeytanı insanın yakınına bırakma.

Sonra ikisi de çıkıp gittiler. Bunu gören Şulmus, insanı çalmak istedi. Köpek ise onu insana yaklaştırmadı. Şulmus baktı ki köpek hem üşüyor hem de yemek istiyor.

- Sen bana havlama, ben de sana tüy ve yiyecek vereyim, dedi Şeytan.

Köpek bu teklife razı oldu. Şulmus kendi kendine ne mırıldandı ise, köpek bir anda tüylendi. Köpek yemek istedi. Şulmus dedi:

- Bu insan senin sahibindir, o da seni yedirecek.

Bunu dedikten sonra Şulmus insana yaklaştı. Biraz yün yaktı, tütsüsünü onun burnuna üfledi ve insan canlandı, gezmeye başladı. Şeytan ise gözden kayboldu. Oçurman, dostu ile geri döndüğünde insanı canlanmış ve gezerken gördü. Buna şaşıran Oçurman, insana hitaben dedi:

- Biz seni yarattık, sana ruh bulmak için gittik, geri döndüğümüzde seni canlanmış gördük. Sana kim ruh verdi?

İnsan, bunu Şulmus'un yaptığını söyledi.

Oçurman, insanı ve hayvanları yarattıktan sonra dostuna şöyle dedi:

- Şimdi bütün yaratılmışlara bir hükümdar lazımdır. Sen bana yardım etsen de, kendin için hiçbir şey yaratmadın.

Çagan Şugut gülerek dedi:

- Ben olmasaydım sen hiçbir şey yapamazdın.

Bunlar söz söze kavga ettiler. Sonra savaşma durumuna geldiklerinde Oçurman dedi:

- Dur, gel bir kase su koyup onun çevresinde yüz yüze oturalım. Kasenin hangi tarafından gül çıkarsa, o tarafta oturan da baş Tanrı olsun ve yeri o yönetsin.

Bunlar tartışırken Şulmus geldi ve şöyle dedi:

- Siz kim baş Tanrı olsun ve yeri yönetsin diye tartışıyorsunuz, ancak beni unutmuşsunuz. Ben olmasaydım yer de olmazdı. Yarattığınızdan bana da pay verin.

Tartışma daha da alevlendi. Bunlar uzun zaman kâh savaştılar, kâh tartıştılar. Şulmus'tan kurtulmak için Oçurman, dostu Çagan Şugut'a danışarak şöyle bir öneri getirdi:

- Budur senin payın. Ağacın altında ne kadar toprak varsa, onu da götür.

Şulmus buna çok kızdı, ağaç ile toprağa vurdu ve oradan yılanlar, kurtlar ve başka zehirli haşeratlar çıktı. Öyle ki Şulmus çıkıp gitti. Oçurman, dostu ile içine su koyulmuş kasanın etrafında oturup kimin tarafından gül çıkacağını beklemeye başladılar. Oturup beklerken ikisi de uykuya daldı. Önce Çagan Şugut uyandı, gözünü açıp dostuna baktı, gördü ki o hâlâ uyuyor. Çevik bir hareketle topraktan bir gül kopararak kendi tarafından kasenin içine koydu. Birazdan Oçurman da uyandı. Gördü ki gül, Çagan Şugut'un tarafındadır; ancak gülün kökü kendi tarafındadır, durumu anladı ve dedi:

- Bak, biz iki yaratıcı bile birbirimizden çalıyorsak, o halde insanlar da bizim gibi hırsız olacaklar, sonra da insanlarla hayvanlar birbirini kırıp tüketecekler.

Oçurman bunu deyip gazapla semaya kalktı, orada yaşamaya başladı ve çok geçmeden de unutulup gitti. İn-

sanlar da ona kurban sunmadılar. Aslında gerçek yaratıcı Tanrı, Oçurman'dır, Ülgen ise Tanrı değil, şamanların uydurduğu bir ruhtur.

Oçurman'ın Ay ile Güneş'i Yaratması

Kadim Türklerin mitoslarında denilir ki yeryüzünde önceleri karanlık hüküm sürerdi. Bu karanlıkta, kara ruh olan Kerel, durmadan duraklamadan uçardı ve taşlarla insanları vurup öldürürdü. İnsanların yeryüzünde yaşamaları mümkün değildi. Oçurman, ateşi götürüp semaya attı. Ateşten Güneş'i yarattı. Oçurman, çubuğu suya vurdu. Gökte Ay yarattı. Güneş ateşten yaratıldığı için sıcak, Ay da sudan yarandığı için soğuktur.

Kerel'i durdurmak için Oçurman bağırdı:

- Güneş ve Ay neredesiniz?

Burhan Bakşi cevap verdi:

- Onlar okyanusun derinliklerindedirler.

Oçurman Güneş'ten ve Ay'dan dünyayı ışıklandırmayı talep etti:

- Göğe kalkın! Ve yeryüzünü ışıklandırın!

Güneş ile Ay, dünyayı ışıklandırdılar. Kerel bir anda yok oldu, insanlar da rahat yaşamaya başladılar. İnanca göre; Oçurman olmasaydı hayat olmazdı, hayat olmasaydı biz olmazdık. O yüzden de varlığımızı Oçurman'a borçluyuz.

Oçurman'ın Tanrı Gazabına Düçar Olması

Dünyayı yaratan Oçurman çok büyük bir güce sahip idi. Ancak o da Ülgen gibi mutlak gücü temsil eden Tanrı tarafından yaratılmıştı. Bir gün, Tanrı ona kızdı ve üzerine büyük bir dağ koydu. Oçurman ne kadar güçlü olsa da üzerindeki dağı kaldıramadı. Aslında dağın üzerinde Tsan

Bombu'nun kitabı olduğundan Oçurman hiçbir şey yapamadı. Tansık adlı bir lama vardı. O semada yaşıyordu ve Oçurman'ın bağırtısını duydu, aşağı indi ve Oçurman'dan sordu:

- Sene ne lazımdır?

Dedi:

- Ben uzun zamandır dağın altındayım, beni bu azaptan kurtar.

Lama tekrar sordu:

- Ben sana nasıl yardım edebilirim?

- Dağın üzerinde Tsan Bombu'nun kitabı var, onu indir, ben kendi başıma üzerimdeki dağı atarım, dedi Oçurman.

Tansık Lama, dağın başına kalktı ve kitabı aşağı indirdi.

Şimdi gidebildiğin kadar uzağa git, dedi Oçurman. Çünkü ben öyle bir güce sahibim ki en büyük dağı üzerimden atabilirim ve bir anda bin metre koşabilirim.

Tansık Lama geri çekildi, Oçurman ayağa kalktı, dağ onun üzerinden aştı. Sonra Oçurman, Tansık Lama'nın yanına gitti, Tsan Bombu'nun kitabını ondan aldı, götürüp oradan uzaklaştı. O uzanıp uykuya daldı. Onun altında deniz yaratıldı ve o batmaya başladı. Oçurman, Tsan Bombu'nun kitabını koltuğunun altına koyup denizde yüzmeye başladı. Suda kitabın yazıları ıslanarak çıktı ve onun vücuduna yapıştı. Sahile çıktığında silkinmeye, ellerini ve ayaklarını estirmeye başladı. Silkindikçe yazılar oraya buraya uçuşmaya başladı. Böylelikle, kitabın sırlı yazılarını Çinliler, Çakarlar, Moğollar, Ruslar aldılar.

Kahraman Oçurman hakkında kadim Türkler, Moğollar ve diğer halklar çok sayıda olay anlatırlar. O, Şeytanla, diğer ruhlarla güç yarışında her zaman zafer kazanmıştır. Aslında Oçurman şamanların değil, halkın kahramanı idi. Bu sebeple, onun hakkında şimdi de çok şeyler söylenir.

Sumer Ulı

Toprağın olmadığı vakitte su vardı, oradan iki büyük -Sumer Ulı ve Dordçi Tang adında- dağ çıktı. Sumer Ulı'nın üç tepesi vardı. Kadim Türklerin inancına göre, onun üstünde 33 katlı sema yerleşmişti. Dağın eteğinde ise üç geniş düzlük vardı. Bu düzlükte Zambı Dangzıng adlı kocaman bir ağaç bitmişti ki, Sumer Ulı dağından da büyük idi. Semanın ruhları o ağacın yemişlerinden yiyorlardı. Zambı Dangzıng ağacının altında Assırlar adlı bir toplum yaşıyordu ve oradan sema ruhlarına seslenerek dediler ki 'Neden bize mahsus olan ağacın yemişini yiyorsunuz? Bu yemişler bizim topraklarda yetişir, onlar bizimdir'. Bir defasında, ağacın yemişleri yüzünden sema ruhları ile Assırlar savaştılar. Oçurman onları Suldi Tengri'nin yanına gönderdi ki mesele adaletle çözülsün.

O ise Assırları, Tayçi Tengri'nin yanına gönderdi. Tayçi Tengri, okyanustan bir torba çıkarttı, onun içinden savaş aletleri ve balyoz çıktı. Tayçi Tengri, balyozla Sumer Ulı dağından bir taş koparttı, ondan demir çıkarttı, demirden silah yaptı. Dağın yakınına gelip Assırlara doğru bağırdı:

- Ya, ya, ya. Hum, hum, hum. Pad, pad, pad.

Bu ilginç sesten Assırların hepsi öldü. Bundan sonra sema ruhları dağın eteğine indiler ve dağın kumunu savurmaya başladılar. Sema ruhları, kumla beraber altın da atıyorlardı. Bu yer, altın olarak adlanır. Altın, toprağın üzerinde, sütün yüzündeki kaymağa benzer oldu. Kum o kadar sert idi ki ondan toprak yaratıldı. O zaman semanın ruhları şöyle dediler:

- Gel onu mecbur edelim.

Bundan sonra iki ruh; biri erkek, biri kadın yere inip insanlar gibi yaşamaya başladılar. Onlar utanmak nedir,

bilmiyorlardı. Erkek sema ruhu, çorabın ucundan kesip iple kapıdan astı, bir fare ipi çiğnedi, yere düşen çorabı da köpek götürdü. Sema ruhu, buna şöyle bir ceza verdi. Köpekler çiftleşirken yüzleri ters tarafa bakacak, fareler ise bir yere toparlanacak ve üst üste yatacaklar. Bu çift sema ruhundan, bir erkekle bir kız çocuğu doğdu. Onlar bal ağacının yemişinden tattılar ve utanmanın ne olduğunu bildiler. Sonra sal ağacının yemişinden yediler ve daha da hissiyatlı oldular ve daha çok günah işlemeye başladılar. Ondan sonra bu çiftten büyük bir nesil yaratıldı. İnsanların yaşamı zorlaştı, tartışmalar, kavgalar başladı. Onlar kendilerine başkan seçtiler, sonra işleri, tartışmaları çözmek için hakimler tayin olundu. Nihayet, kalabalıklaştılar ve kendilerine Han seçtiler. Seçtikleri Hanı sedreye koyup taşıdılar. Bu ilk hanın adı, Kuzen Han idi.

Türklerin Demir Dağları

Türkler, yurdu koruyan Demir dağlarının olduğuna inanırlardı. Altay-Sayan ve Güney Sibirya Türkleri'nin mitlerine göre bir zamanlar Demir Dağ'da bir kavim yaşarmış. Tanrı, yakınlarda yaşayan bir Hana denizi geçip Demir Dağ'daki insanlarla savaşmayı emretmiş. Han da Tanrı'nın emrini yerine getirmek için asker göndermiş. Askerler çok büyük zorluklardan sonra denizi geçerek Demir Dağ'a ulaşmışlar. Bakmışlar ki burası, iri yapılı kalabalık insanların yaşadığı bir yerdir. Hanın askerleri:

- Biz sizinle savaşa geldik, demişler.

Ancak Demir Dağ'daki insanlar:

- Savaş nedir, diye sormuşlar.

Askerler savaşın ne olduğunu, nasıl dövüşüldüğünü anlatsalar da Demir Dağ'dakiler oralı olmamışlar. Sonun-

da askerler geri dönmek zorunda kalmışlar. Geri dönerken Demir Dağ'ın Hanı onlara çok sayıda hediye vermiş, Hanlarına da bir kürk göndermiş. Askerler kendi memleketlerine geri dönüp durumu Hanlarına anlatmışlar. Han bu işe şaşırmış, getirin bakalım ne hediyelerdir, demiş. Getirmişler, bakmışlar ki bu kürk kendilerine çok büyüktür. Kürkü parçalayıp sekiz kürk yapmışlar. O zaman Han meseleyi anlamış ve demiş ki:

- Onların bir tanesi bizim sekizimize bedeldir. Biz onlarla nasıl savaşabiliriz ki, diyen Han, savaştan vazgeçmiş.

Çocukların ve Kadınların Hamisi Umay Ana

Eski Türkler kadınların ve çocukların hamisi olan Umay Ana adlı bir ruha da inanırlar. Umay, sadece çocukları ve lohusaları değil, aynı zamanda hayvan yavrularını da koruyan bir tanrıçadır. Ona göre de eski Türkler doğan kadının sonluğuna umay/ımay derler. Bunun için Altaylı Türk kavimlerinden Teleütler, umayı gömerken "arbalayın tazıl dep, arçınday kalgan dep" (arpa gibi köklü ol, ardıç ağacı gibi dallı ol) derler. Aynı mitolojik ritüel Yakutlarda da vardır. Ayıısıt ataarıı olarak adlandırılan Ayıısıt çıkarma teşyi adlı merasimde doğumun üçüncü günü kazılmış bir çukura ayıısıt'ı (kadın sonu) gömerlerdi. Hem şaman hem halk anlatılarında hem de arkeolojik bulgularda (seramik kaplarda, mezar taşlarında) Umay Ana üç boynuzlu olarak betimlenir. Altay Türkleri onu göklerden inen gümüş saçlı, güzel yüzlü bir kadın olarak düşünmüşlerdir. Diğer Türkler onu beyaz saçlı ve beyaz giyimli olarak, güzel bir kadın olarak tasvir ederler. Bazen o, mitlerde kuş kılığında kanatlı bir varlık gibi de anlatılır. Kumandin şamanları, kadınların doğumu zamanı onu şöyle överler:

Ak ayastın kayın tüş
Umay Ene Kuş Ene
Tüp edekti açık sal
Çalıbile çolonzın
(Işıklı açık gökten uçarak gel
Umay ana, Kuş ana
Deliği açık koy
O kendi yoluyla çıksın)

Ancak Altay-Sayan halklarında Umay'ın sembolik tasvirinin yay-ok olduğu da unutulmamalıdır. Altaylı aileler çocuk beşiğinin yan kısımlarına yay-ok resmi çizerdiler ki, çocukları kötü ruhlardan veya onların dediği gibi Kara Umay'dan korusun. Diğer Altaylı Türklerde çocukları ve hamile kadınları öldüren Kara Umay adlı kötü bir ruh vardır. Kara Umay, Orta Asya ve Anadolu'da Albastı adlı varlığa dönüşmüştür. Albastı da Kara Umay gibi lohusa kadınların ciğerini çalıp yiyerek ölmelerine yol açar. Albastı, kadın kutsallığı çağının aile-ocak koruyucusu iken, babanın konumunun öne çıktığı bir çağda Kara Umay gibi dışa itilmiş, ailenin ve aileyi özleştiren hamile kadının düşmanına çevrilmiştir. Miti oluşturan mantık bunu çağrıştırdığından olaylar bu şekilde cereyan etmiştir. Ancak Kara Umay, Umay mitini silememiştir.

Mitolojik anlatılara göre, çocuğun ana rahmine düşmesi ile Umay da ana rahminde oluşur ve bebek doğduktan sonra da Umay, bebeği, yaşlanıp ölene kadar korur. Yakutlar çocuk ve kadınların hamisine Ayıısıt, Nelbey Ayıısıt, ya da Kübey Hatun derler. Ayıısıt ayrıca güzelliğin de sembolüdür. Umay gibi, Ayıısıt da Süt Ak Göl'den getirdiği damlayı çocuğun ağzına damlatır ve çocuğa ruh verir. İnsan yavrularını, kadınları, hayvanları ve hayvan yavrularını

korur. O da dünyayı kuğu kuşu kılığında dolaşır. Mite göre Ayıısıt gökten gümüş tüylü bir kısrak kılığında iner. Yele ve kuyruklarını kanat gibi kullanır. Ayıısıt, şaman dualarında şöyle tarif edilir:

Başında ak gökten ak bir kalpak
Çıplak omuzlarında ak gökten bir atkı
Baldırına kadar siyah bir çizme.
Bu şekilde bir kayaya yaslanarak uyur
Uyandıkta ormanlıkta dolaşır.

Altay-Sayan Türkleri'nin şaman folklorunda kutsal kayın ağaçlarının gökten Umay Ana ile beraber indiğine ait bilgiler vardır. Bir derlemede Umay'ın, -"pis pastap Ülgen Adamnan töreende Imay icemen kada tüstir pu iki kazın" (İlk başta biz Ülgen Ata'dan türediğimizde Umay Ana gökten iki kayın ağacı ile indi)- gökten kayın ağacı ile birlikte indiği bildirilir. Yakutlarda hayvanların ve insanların koruyucusu ve doğum ilâhesi olan Kübey Hatun da inanca göre ağacın içinde yaşar. Yakutlar bu ağaçlara çaput bağlamakla saygılarını sunmuş olurlar.

Burhan Bakşi

Burhan Bakşi insanları, hayvanları ve kavimleri yarattıktan sonra onların her birine ad verdi, neleri yiyeceklerini tayin etti. Kimine hayvan eti, kimine ise ot yemeyi emretti. Kurt, Burhan Bakşi'den sordu:

- Ben ne yiyeceğim?

Burhan Bakşi artık bütün yiyecekleri, hayvanlarla insanlar arasında paylamıştı. Kurdu ise unutmuştu. Kurt kendi yiyeceğini istediğinde Burhan Bakşi şöyle cevap verdi:

- Sen kendi yiyeceğini kendin ara, karşına ne çıkarsa ona hücum edip parçala ve ye. Koy insanlar seni takip edip öldürsünler.

O günden sonra kurt; koyun, sığır ve diğer hayvanları takip edip parçalamaya ve yemeye başladı.

Burhan Bakşi bütün hayvanları yarattı. Ancak sığıra böbrek vermeyi unuttu. Bunu hatırladığında artık geç idi. O, her hayvanın böbreğinden bir parça alıp sığıra böbrek yarattı. Ona göre de büyük lamalar sığır böbreği yemezler. Çünkü sığırın böbreği kötü kısımlardan oluşur. Burhan Bakşi, deveye de sidik kesesi vermeyi unutmuştu. Deve, sidik istemeye başladı. Burhan Bakşi ona az miktarda sidik verdiğinden deve kızarak çekip gitti.

Bir Altay mitosunda denilir ki, dünyayı ve insanları yaratan Burhan bir değil, ikidir. Bu iki Burhan, insanı yaratırken hangi ruhu ona vereceklerini tartışıp en sonunda karar verdiler. Biri dedi:

- Ak ku kuşu ruhunu verelim.

Öteki:

- İnsana kara karga ruhu verelim, dedi.

Birinci Burhan dedi:

- Eğer biz insana kara karga ruhu verirsek o, öldükten sonra cehenneme gidecek.

Diğer Burhan ise şöyle dedi:

- Eğer biz insana ak ku kuşu ruhu verirsek o, koyunu nasıl soyacak? Bu durumda o, açlıktan ölecek.

Nihayet, iki Burhan kendi aralarında razı oldular ki, insana en uygun olan saksağan kuşunun ruhudur. Ve dedikleri gibi de yaptılar. İnsanlar artarak yedi katlı yerde yaşamaya başladılar. Her nesnenin de kendi koruyucu iyesi vardı. Mesela, suyun eezi (iyesi) Sulay Kazan, denizlerin eezi (iyesi) Taci Boko'dur. Bütün kötü haşeratları ve

hayvanları; yarasayı, kertenkeleyi, yılanı, kurbağayı, akrebi Kurmıs adlı kötü ruh yarattı.

Burhan Bakşi, insanları ve hayvanları yarattıktan sonra dört mağara-ahır hazırladı. Mağara-ahırlardan birine kısrakla yavrusunu koydu. İkinci ahıra sığırla buzağıyı yerleştirdi, üçüncü ahıra deveyle yavrusunu, nihayet dördüncü ahıra bir kadınla evladını koydu. Bunların dördünü de duvara bağladı. Bir günden sonra Burhan Bakşi hayvanlara bakmaya geldi. Bütün mağara-ahırlarda ot çok idi, kadınla yavrusu olan mağarada ise ot yok idi. Burhan Bakşi, insanın bu gidişatla bütün hayvanları aç koyacağını düşündü. Bu yüzden de Burhan Bakşi emretti ki, hayvanlar ot yesinler, insanlarsa hayvanların etini yesinler. Bunun için Burhan Bakşi insanın ön ayaklarından onlara eller yaptı.

Burhan Bakşi'nin emrinde iki yardımcısı vardı. Onlardan birinin adı Tersin Dzurgan Bakşi, ötekinin adı ise Şirini Goodombı Getsil idi. Bu iki yardımcı ruh, 'bizlerden kim daha bilgilidir' diye öğrenmek için Burhan Bakşi'nin yanına gittiler. Burhan Bakşi'nin gösterişi ile onların her ikisine çay verdiler. Şirini Goodombı Getsil çayı içti. Dzurgan Bakşi'nin ise fincanındaki çay dondu. Getsil kendisine ikinci fincanı süzdü. O, ikinci fincanı da içti. Çaydan sonra Burhan Bakşi et ziyafeti verdi. Şirini Goodombı Getsil eti yedikten sonra, dişlerini temizlemek için ağaçtan kürdan yaptı. Dişlerini temizledikten sonra kürdanı yere batırdı. Kürdan yeşermeye başladı, bir anda kürdan büyüyüp kocaman ağaç oluverdi. Dzurgan Bakşi de kendi kürdanını yere batırdı, ancak kürdan yeşerip ağaç olmadı. Buna benzer mucizeleri Şirini Goodombı Getsil 15 defa gösterdi. Kış ayında 15 günde Şirini Goodombı Getsil aslan tahtına kalktı. Burada o, Burhan oldu. Dzurgan Bakşi ise aslanı vurdu, aslan kaçtı ve kaçarken Dzurgan Bakşi'ni ezerek

geçti. Dzurgan Bakşi yalvarmaya başladı ve Burhan Bakşi aslanı durdurdu. Böylece Burhan Bakşi, Şirini Goodombı Getsil'in Tersin Dzurgan Bakşi'den daha güçlü ve bilgili olduğunu anlamış oldu.

Kader, Ölüm ve Kalgançı Çağ

Kaderin Yargıcı Yara-Çeçen

Kısa bir sürede yeryüzünde insanlarla hayvanlar türeyip artmaya başladılar, zira onlar ölümün ne olduğunu bilmezlerdi. İnanca göre insanlar, yerde çok kalabalıklaştılar. Eğer ölüm olmasaydı yeryüzü çoktan tıklım tıklım olurdu. Ülgen'in Yara-Çeçen* adlı bilgili, akıllı bir yardımcısı vardı. Hayatı akarına sokmak için Ülgen, yardımcısı Yara-Çeçen'i insanların yanına gönderdi ki onları bir araya toplayıp göklerin yargısını –insan ömrünün sınırlı olduğunu ilân etsin. Yara-Çeçen, insanların yanına geldiğinde ilk önce çok kızları olan bir eve girdi. Evdeki kızlar, Yara-Çeçen'i gördüklerinde gülmeye başladılar, çünkü onun görünüşü gerçekten de gülünç idi. Ayaklarına dolaşan uzun sakalı, pejmürde görüntüsü ile o gerçekten de güldürürdü. Yara-Çeçen, buna kızarak şöyle dedi:

- Beni, Ülgen gönderdi ki herkese ömrünün sınırlı olduğunu bildireyim. Ancak siz bana güldünüz. Bakın sizin başınıza ne gelecek:

Kara burun paşha bolzın
Kara yatta sanagan bolzın
Ereyen baraan edi sabın bolzın

---

* Çeçen/Çiçen/Şeşen akıllı, bilgin manasındadır.

Ene adanın ejigine espe
Kabırganın sanıgı, karanın kuldı
Ken sezin ol bolzın
Kedegen ekı ayrı bolzın
(Senin karaciğerin farklı olsun
Aklın gariplikte olsun
Kara yara vücuduna bahşiş olsun
Babanın, annenin kapısı önünde durma
Kaburgan kırılsın. Yaşlı atın yavrusu
Bırak sana yardımcı olsun
Saçın senin ikiye ayrılsın)

Yara-Çeçen'in bu bedduasından sonra kızların akılları ve yürekleri değişti. Önceleri evlendikten sonra kendi baba evlerinde oturan kızlar, baba evini terk ederek koca evine vardılar. Altay rivayetine göre, insanlara ölümün ne olduğunu ilk olarak Yara-Çeçen'in kendisi gösterdi. O bir kargayı öldürdü, toprağı kazarak onu gömdü veya Yara-Çeçen'in talimatı ile bir kuş, diger ölü kuşu gagası ile kazdığı toprağa gömdü. İnsanlar ölümü anladılar ve ölüyü nasıl gömeceklerini öğrendiler. Yara-Çeçen, nikâhı da kanunileştirdi. Yara-Çeçen'e kadar kızlar resmî olarak evlenmez, kocaya varmazlardı.

Bundan sonra Yara-Çeçen, bütün yaratıkları bir araya toplayıp onların ömrünü tayin etti. O, balıklara bütün yaratıklardan daha çok, 800 yıl ömür verdi. O zamana kadar insanlar ölümün ne olduğunu bilmezlerdi. Yara-Çeçen, ölümü göstermek için bir insanı öldürdü ve gömdü. Ölümün bilindiği güne kadar insanlar arasında ayrılık, savaş, kan dökme yoktu. İlk insanın ölümünden sonra kin, nefret, çirkinlik, düşmanlık, katillik vb. kötülükler ortaya çıktı.

Her ne kadar insanın kaderi önceden Yara-Çeçen tarafından yazılmış olsa da gökten yere, oradan da yeraltı dünyasına kovulan Erlik, ölümü hızlandırmakla insanları vaktinden önce ölmeye sevk eder. Ancak bilindiği gibi Ülgen, Erlik'in kötülüklerle dolu dünyasını vurup dağıtmıştı. Erlik'in dünyasından yere inen hizmetçiler kırk üç etkere çevrildiler. Bu kırk üç etker nereye düştüyse orada kötülük kaynağı oldular. Etkerler bulundukları yerlerde insanlara zarar vermekle onları ölüme sürüklemeye başladılar. Böylelikle, ölüm hızlanmış oldu. Ölüm meleği olan Tınalgış Aldaçi veya Usmekçi Erlik'in yardımcısı olup, ölüm vakti dolmuş insanların ruhlarını alıp öteki dünyaya Erlik'in meskenine götürür.

Yakut Türkleri Yara-Çeçen adındaki kader yargıcını bilmezler, ancak kaderi ve alın yazısını yazan Cılga Han'ı veya Cılga Haan Toyon'u tanırlar. Cılga Haan Toyon, Tanha Haan Toyon'la birlikte insanın doğumundan sonra kaderini (alın yazısını) yazarlar. Yakut kadınları alın yazısının ve kaderin hakimi olan bu ruhtan çocuk da isterler. Cılga Han, göğün Kuzey-Batı kısmında, eşi Çıngıs Biisle beraber yaşar. İnsanların, doğumun ve bebeklerin hamisi Nelbey Ayıısıt'a çocuk istemek için yalvarıp yakarmaları fayda vermediğinde, kadınlar Cılga Han'a yakarır, ondan çocuk isterler. Ayrıca ruhunu Cılga Han'dan alan çocuklar kazadan ve diğer felaketlerden ölmezler. Onların ölümü doğal yolla olur.

Ölümden Sonraki Yaşam

Kadim Türkler ahirete, ölümden sonraki hayata inanıyorlardı. Şöyle düşünüyorlardı ki, biz öteki âlemde de burada olduğu gibi yaşayacak, et yiyip, arakı içeceğiz. İn-

sanlar yaptıkları işler için hesap verecek, günahları için ceza, iyi işleri için de mükafat alacaklar. Tanrı'nın varlığına inananlar ceza almayacak, sadece karanlık bir yere bırakılacaklar. Uryanhayların inancına göre, kötü ve günahkâr insanların ruhları çok sıcak veya çok soğuk bir yer olan Yarlık'a gidecek.

İnsan öldükten sonra onun ruhu üç gün boyunca kendi obasında, köyünde, ulusunda dolaşır. Ölenin ruhu, öldüğünü bilmez; artık vücudu onu terk edip de o, yanan ocakta ayaklarının yanmadığını, karın üzerinde izinin kalmadığını gördüğünde öldüğünü anlar. Ölen güçlü şamanların ruhları ise gömüldükleri yerde de kalır ve her gece mezardan çıkıp kamlık ederler. Ölmüş adamların ruhları sağ kalan akrabalarının yanına gelmesin diye Uryanhaylar dua okurlar. Duadan sonra ölülerin ruhları bir daha geri gelmez. Kadim Türkler ölülerin ziyaret ettikleri akrabalarının hastalanıp öleceklerine inandıklarından, ruhların tekrar bu dünyaya gelmesini sevmezler. Tekrar geri dönen, akrabalarına ve diğer insanlara zarar veren ruhlara 'aza' denilir. Şamanın görevi gezen ruhları, azaları bir daha geri dönmemek şartıyla öteki âleme göndermektir.

Yara-Çeçen'le Eren-Çeçen

Kaderin yargıcı olan Yara-Çeçen zaman geçtikçe olumsuz varlığa çevrilmiştir. Bunun başlıca sebebi belki de Yara-Çeçen'in insan ömrünü tayin etmesidir. İnsanlar bütün zamanlarda kendi ömürlerini kısa bulmuş, uzun yaşamayı, sağlıklı yaşamayı, hatta ölmemeyi arzu etmiş, bunun için mücadele de etmişler. Türklerin mitoslarında Yara-Çeçen, bu yüzden olumsuz varlık gibi anlatmıştır. Bu anlatıların birinde denilir ki, Türk ilinde Eren-Çeçen ve Yara-Çeçen

adlı iki adam vardı. Bunlardan Eren-Çeçen çok akıllı ve merhametli, Yara-Çeçen ise akıllı, ancak zalim idi.

Bir gün Eren-Çeçen oğlunu evlendirmek kararı aldı. Bunun için o, akıllı bir kız aramaya başladı, çünkü oğlu aptal idi. Aradan bir zaman geçti. Bir gün Eren-Çeçen yolda giderken odun taşıyan kızları gördü. Birden yağmur yağmaya başladı. Kızlar odun şelelerini yere koydular ve çıkıp üzerinde oturdular. Yalnız onlardan biri bütün elbiselerini çıkarttı, odunun üzerini kapattı ve onun üstüne çıktı. Elleri ile göğüslerini ve ayıp yerlerini kapattı. Yağmur durduktan sonra da elbiselerini giydi:

- Sen, neden böyle yaptın, diye Eren-Çeçen kıza sordu. Elbiselerinle odunları üzerini kapattın, kendin ise çıplak kaldın. Neden ellerinle kapatılması gerekli olmayan yerlerini kapattın, kapatılması gerekli olan yerlerini ise açık bıraktın?

Kız şöyle cevap verdi:

- Benim ana-babam ihtiyardırlar. Eve giderken ben hemen ocak yakmalıyım ki onlar ısınsınlar. Odunlar kuru olursa anında alışıp yanarlar. Açık kalan yerlerimi babamla anam gördüler, göğüslerimi ise hiç kimse görmedi.

Eren-Çeçen, bu kız çok akıllı konuşuyor, diye düşündü.

Eren-Çeçen bu kızı oğlu ile evlendirerek kendine gelin yaptı. Eren-Çeçen'in başkanı Yara-Çeçen idi. Yara-Çeçen öğrendi ki Eren-Çeçen'in çok iyi ve akıllı bir gelini var, gelini onun elinden almak istedi. O, Eren-Çeçen'i çağırıp ondan taştan bir ayakkabı yapmasını istedi ve dedi ki:

- Bak yoksa, seni ölümle cezalandırırım.

Bunu duyan Eren-Çeçen derin düşüncelere daldı, eve geldi, olanları gelinine anlattı. Gelin dedi ki:

- Dert etme kayınpederim, sen evde otur, ben her şeyi hallederim.

Yara-Çeçen'in koyduğu vakit doldu. Gelin, tayin olunan gün, görüş yerine vardı. Öteki taraftan da Yara-Çeçen taş ayakkabılarını almak için geldi, ancak Eren-Çeçen'in yerine onun gelinini gördü. Baktı ki gelin yolun köşesinde oturmuş kumu bir yere toparlıyor. Yara-Çeçen sordu:

- Neden böyle yapıyorsun?

- Eren-Çeçen kumdan iplik yapmamı istedi, diye cevap verdi gelin.

Peki kumdan iplik yapmak mümkün mü, dedi Yara-Çeçen.

- Taştan ayakkabı yapmak mümkün olur da, kumdan iplik yapmak mümkün olmaz mı?

Yara-Çeçen bu cevaptan dolayı kızardı ve geri evine döndü.

Aradan birkaç gün geçti. Yara-Çeçen, Eren-Çeçen'i çağırıp ona bir boğa verdi ve dedi:

- Bu boğayı alıp git, üç günden sonra gelip onun bir buzağı doğurduğunu göreceğim.

Yara-Çeçen ona boğayı verdi. Eren-Çeçen bu defa oturup ağlamaya başladı.

- Neden ağlıyorsun, diye sordu gelin.

Eren-Çeçen şöyle cevap verdi:

- Yara-Çeçen boğadan buzağı doğurtmamı istiyor.

Sen merak etme babacığım. Bana boğayı ver, o buzağı doğuracak. Gelin derhal Yara-Çeçen'in gelip geçeceği yolun üstüne çıkıp doğuma iyi gelen ezen adlı otu derleyip bir yere toparlamaya başladı. Çok geçmeden uzaktan Yara-Çeçen göründü. O, yaklaştıkta Eren-Çeçen'in gelininin otu bir yere toparladığını gördü. Yara-Çeçen onu görüp sordu:

- Ezen otunu neden koparıp bir yere toparlıyorsun?

Gelin ona şöyle cevap verdi:

- Kayınpederim çocuk doğuracak, ona ot vermeliyim.

– Hiç erkek de doğurur mu? Yara-Çeçen şaşırmış halde sordu.

– Boğa buzağı doğurursa, erkek de çocuk doğurur.

Bu cevaptan dolayı Yara-Çeçen kızardı ve hiçbir şey söylemeden oradan uzaklaştı.

Yara-Çeçen kafasına koyduğu niyetini gerçekleştirmekte kararlıydı. Aradan zaman geçti. Bir gün Yara-Çeçen yine Eren-Çeçen'i yanına çağırıp emretti ki, onun karşısına gömleksiz çıksın, ancak çıplak olmasın, atın üstünde olmasın, yaya ve yolla da gelmesin, yolsuz da olmasın. Çadıra girmesin, çadırın dışında da kalmasın.

Eren-Çeçen bu defa kurtuluşun mümkün olmadığını düşünüp iyice bunaldı.

Gelini yine Eren-Çeçen'e, durumdan nasıl çıkacağını anlattı ve şöyle dedi:

- Üzerine balıkçıların ağını giy. Atın yerine ağacı at yapıp üzerine otur, iki yolun arasında git ve çadırın kapısından bir ayağını içeri sok, ötekini dışarıda bırak.

Eren-Çeçen, gelininin dediği gibi de yaptı. Yara-Çeçen ona baktı, çıplak demek olmaz, üzerindekine gömlek de demek olmaz, çünkü vücudu da görünüyor. Yaya geldin dese, o da olmaz. Çadırdan da içeri girmiş değil, ama dışarıda da değil.

Yara-Çeçen kuyu kazılmasını emretti. Kuyu hazır olduğu gibi Eren-Çeçen'i oraya attılar. Yara-Çeçen onun oğlunun yanına yedi elçi gönderdi. Eren-Çeçen de oğluna elçilerle gizlice mektup gönderdi. Mektupta şöyle yazılmıştı. "Altı kat beyaz ipeğin üzerinde uzanmışım, yedi ipek yorganla üstümü örtmüşüm, tavla oynayıp tatlı beyaz şarap içiyorum. Evde benim yedi koyunum var. Altısını soyun, yedincisinin gözünü çıkarın, kollarını kırın ve buraya, bana gönderin. Bu mektubu benim gelinim okuyup durumu bilsin."

Eren-Çeçen'in yazdığı mektup Yara-Çeçen'in eline geçti, okudu ve hiçbir şey anlamadı. İyi yazılmış, dedi. Görülüyor ki halinden memnun ve bizimle yakınlık kurmak istiyor. Yedi elçi, mektubu Eren-Çeçen'in oğluna verdi. Oğlu mektubu okudu ve dedi:

- Benim babamın durumu iyidir.

- Ay akılsız, hiçbir şey anlamadığın belli, diye gelin söze başladı.

- Tatlı şarap, gözyaşı demektir; beyaz ipek, kardır; tavla taşları gökdeki yıldızlardır. Yedi koyun yedi elçi demektir. Eren-Çeçen bize altı elçiyi öldürmemizi, yedincisinin de gözlerini çıkarmamızı söylüyor.

Eren-Çeçen'in oğlu eşinin dediği gibi de yaptı. Sonra o eşini ve kendi adamlarını da götürüp gözü çıkarılmış elçi ile Yara-Çeçen'in yanına gitti. Gecenin çökmesi ile hücuma geçtiler, Yara-Çeçen'i adamları ile birlikte kuşattılar. Savaş kısa sürdü, Yara-Çeçen öldürüldü, Eren-Çeçen hapisten kurtuldu ve Yara-Çeçen'in yerine başkan oluverdi.

Çerenşe Şeşen'le Aldar Kose

Kadim Türkler, akıllı gelin hakkında başka bir efsane daha anlatıyorlar. Bir gün kızlar odun yığmaya gittiler. Yağmur yağmaya başladı. Kızlar odunu bırakıp çadıra doğru koştular. Ancak Aldar Kose adında bir kız kaldı. O kendi giyisisi ile yere düşen odunları kapattı, kendisi de çıkıp odunların üzerine oturdu. Çerenşe Şeşen yoldan geçtiğinde kıza sordu:

- Ne için kızlar çadıra doğru koşarken sen de koşmadın, yağmurun altında kaldın ve tamamen ıslandın. Ancak odunların üzerini kapattın ki onlar ıslanmasın.

Kız cevap verdi:

- Ben ıslansam da, odunları eve kuru getirip, yakacağım ve elbiselerimi de kurutacağım.

Çerenşe Şeşen onun adını sordu. Sonra onu oğlu ile evlendirmeye karar verdi. Aradan zaman geçti. Çerenşe Şeşen, bu akıllı kızı bulmak istedi, ancak nasıl bulacağını bilemiyordu. O, oğlunu da yanına alıp şehirleri, köyleri gezmeye başladı ve gittiği her yerde de oğlunu dövdü. Ona neden oğlunu dövdüğünü sorduklarında o şöyle cevap verdi:

- Ben ona ne söyleyeyim. Onu yaptığından dolayı dövüyorum.

Herkes bu bunalmış babaya şaşırarak bakmaya başladı. Yalnız Aldar Kose dedi ki:

- Onu döv. O kendi aklı ile hareket etmeyene kadar onu dövmek lazımdır.

Onda Çerenşe Şeşen anladı ki, aradığı kız budur. Ve onu kendi oğluyla evlendirdi.

Bir gün Çerenşe Şeşen bir toplantıda idi. Orada Aldar Kose'nin en akıllı insan olduğu hakkında konuşuyorlardı. Derlerdi ki, öyle bir insan yoktur ki Aldar Kose onu aldatamasın. Çerenşe Şeşen bunu duyduğunda kendi gelinini kıskandı ve şöyle dedi:

- Aldar Kose sadece insanları aldatabilir, ancak akıllı insanları aldatmak olmaz, mesela beni aldatamaz.

- Bunu ispat et, dediler Çerenşe Şeşen'e.

O da bunu ispatlamak için çıkıp evine gitti. Aldar Kose'ye, Çerenşe Şeşen'in dediklerini bildirdiler, onun geleceğinden gelini haberdar ettiler. Aldar Kose kendi çadırını terkedip, dağa kalktı. Orada kâh sağa, kâh sola, kâh geriye, kâh öne doğru gezinmeye başladı.

Çerenşe Şeşen onu görüp sordu:

- Ne yapıyorsun?

Aldar Kose cevap verdi.

- Han, bana, yerin merkezini bulmamı emretti. Ancak yeri adımlarla ölçmek zordur, zira adımlar aynı olmuyor. Ağaç da çadırda kaldı, onun arkasından yaya gitmek ise zaman kaybından başka bir şey değildır.

Çerenşe Şeşen dedi:

- Benim atımı al ve ağacın arkasınca git.

- Peki, dedi Aldar Kose ve Çerenşe Şeşen'in atına binip gitti.

Çerenşe Şeşen beklemeye başladı. Çok zaman geçti, ancak Aldar Kose geri dönmedi. O zaman Çerenşe Şeşen aldandığını anladı.

Aldar Kose ve Şeytan

Aldar Kose ve Şeytan birlikte ava gittiler ve bir vahşi hayvan öldürdüler. Kırgız âdetine göre öldürülen hayvan yaşça büyük olana verilir. Şeytan dedi:

- Kim yaşça büyüktür?

O zaman Aldar Kose Şeytan'dan sordu:

- Senin kaç yaşın var?

Şeytan dedi:

- Tanrı ışığı yaratanda benim yedi yaşım vardı.

Aldar Kose ağlamaya başladı.

- Neden ağlıyorsun? diye sordu Şeytan.

- Senin doğduğun yıl, benim de oğlum doğmuştu, eğer yaşasaydı senin gibi büyük, kocaman delikanlı olmuştu. Ben nasıl da ağlamayayım!

Şeytan buna inandı ve birlikte avladıkları hayvan Aldar Kose'ye kaldı.

Tufan (Yayık)

Eski Türklerin anlattıklarına göre bizim yaşadığımız dünya aslında ikinci evresini yaşıyor. Altay-Sayan Türklerinin mitoslarına göre bu ikinci evre tufandan sonraki dönemdir. Tanrı'nın şımarık, hakkı tanımamış, birbirini öldürmekten zevk alan insanları cezalandırmak için tufan göndereceği haberini ilk olarak demir boynuzlu, gök renkli keçi haber vermişti. Ancak insanlar bu uyarıya aldırmadılar.

Gök teke, yedi gün yeryüzünü gezdi ve melemeye başladı:

Yedi gün deprem, sarsıntı oldu,
Yedi gün dağlar ateş püskürdü,
Yedi gün aralıksız yağış yağdı,
Yedi gün fırtına oldu ve dolu yağdı,
Yedi gün kar yağdı, çovgun oldu.

Yedi günün tamamında havalar keskin şekilde soğudu. O zamanlarda yedi kutsanmış erkek kardeş vardı. Onlar dünyayı tahrip edecek çok büyük bir tufanın olacağını anladılar. Tufanın olacağını bilen bu kutsanmış yedi kardeşten en büyüğü Erlik, en küçüğü de Ülgen idi. Kardeşlerin en küçüğü olan Ülgen, ilâhî bir kudrete sahip idi ve nomçı (kutsal kitabın sahibi) adı ile biliniyordu. Yedi kardeş bir gemi yaptılar. Her tür hayvandan bu gemiye bir çift aldılar. Tufan başladı, gökler delindi ve yere su akmaya başladı, her taraf suyla kaplandı. Dağlar dahi suyun altında görünmez oldu. Bütün canlılar mahvoldu. Yalnız gemide olanlar kurtuldu.

Tufan çekildikten sonra Ülgen, toprak parçası bulmak için gemiden bir horoz gönderdi. Horoz soğuktan donup

öldü. Sonra o, bir kaz gönderdi. Kaz da gemiye geri dönmedi. Üçüncü defa Ülgen, kargayı gönderdi. Karga da gemiye dönmedi, zira bir leş bulup yemeye başlamıştı. Nihayet Ülgen, kırlangıcı karayı bulmak için gönderdi. Kırlangıç, ağzında toprakla geri dönüp karanın dağın ötesinde olduğunu bildirdi. Gemidekiler karaya çıktılar ve dünya, yaşamının ikinci evresine dahil oldu.

Altaylı Türkler'den derlenmiş bir tufan mitinde de yedi kardeş olayı vardır. Bu varyanta göre, kutsanmış yedi kardeşten ikisi Erlik ile Ülgen idi. Mite göre dünyayı su basmadan önce yerde Tenıs Han adlı bir hükümdar vardı. Bu Han'ın hükümdarlığı zamanı Nama adlı çok bilgin, akıllı, ünü her tarafa yayılmış, Tanrı'nın yolundan çıkmayan bir adam vardı. Yedi kutsanmış kardeşten en kudretlisi olan Ülgen, onu yakınlaşmakta olan tufandan haberdar etti ve Nama'ya büyük bir gemi –kerep yapmayı emretti. Nama, Soozun-uulu, Sar-uulu ve Balıksıp adlı üç oğluna dağda bir gemi yapmayı emretti. Nama'nın gözleri zayıf gördüğünden geminin yapımı ile onun büyük oğlu ilgileniyordu. Ülgen'in talimatıyla gemiyi içten ve dıştan kırla sıvadılar. Nihayet, Nama, ona söylenenleri yaptı ve gemiye üç oğlunu, sevdiği insanları ve her hayvandan da bir çift aldı. Çünkü Ülgen ona şöyle demişti:

- Sen insanlardan, hayvanlardan kimi seviyorsan gemiye al.

Bütün canlılar gemiye bindikten sonra Nama onlardan sordu:

- Bir şeyler görüyor musunuz?

Ona şöyle yanıt verdiler:

- Her tarafı kaplayan duman ve karanlıktan başka hiçbir şey gözükmüyor.

Yerin altında sular çıkmaya başladıkça, göklerden de sel dökülmeye başladı. Su, 80 sajen kalktı ve dağların zirvesi de görünmez oldu. Her tarafı su kapladığında, bütün canlılar ve Tanrı'nın yolundan şaşmış insanlar boğularak öldüler. Tufanın üzerinden on dört gün geçti. Nama büyük oğluna gemide bir delik açarak, delikten etrafa bakmayı emretti. Soozun-uul her tarafa bakarak şöyle dedi:

- Gökten ve sudan başka hiçbir şey görünmüyor.

Nihayet, gemi iki dağın arasında durakladı. Nama, delikten kargayı dışarı bıraktı. Karga geri dönmedi. Nama, ikinci gün saksağanı, kara bulmak için gönderdi. Saksağan da geri dönmedi. Üçüncü gün o, güvercini salıverdi. Güvercin, gagasında ağaç dalı tutmuş halde geri döndü. Nama, güvercine, daha önce gönderdiği kuşları sordu. Güvercin şöyle yanıtladı:

- Karga, ölmüş maral bulup onun gözlerini gagalıyor. Saksağan da ölmüş atın belini gagası ile döveçliyor.

Nama bu kuşları lanetleyerek dedi ki:

- Şimdi onlar ne yapıyorlarsa, dünyanın sonuna kadar da onu yapsınlar. Ben seni takdir ediyorum, dünyanın sonuna kadar benim soyumla birge yaşa.

Tufandan üç oğlu ile birlikte kurtulan Nama'ya Türkler, Yayuçi (Yaratan) adını verdiler. Zira insan nesli ve dünyanın ikinci evresi ondan kalmadır.

Kadim Türkler tufandan sonra kurtulan kişinin Yayık olduğunu söylerler. Aynı zamanda Yayık'ın göklere götürülüp Ülgen'in habercisine çevrildiği hakkında çeşitli efsaneler söylerler. Şaman dualarında Yayık şöyle tasvir edilir: "Bay Ülgen'in habercisi, kızıl bulut kenarlı, gök kuşağı dizginli, solgun şimşek kamçılı, gökten haber alan Ak Yayık, üç boğumlu Ak Yayık, altın kenarlı Ak Yayık". Tuva şamanları onun için ak eren ismini kullanırlar. Yayık büyük tufan-

dan sonra gökyüzüne çıkıp Ak Yayık adını aldı. Güney Altaylılar ona yaratıcı ve gök oğlu adını vermişlerdir. Tölösler koruyucu adını verdiler. Ülgen'in oğlu veya kızı olarak da düşünülür. Bu mitolojik varlık, çoğu zaman kocaman bir ejderha görünümündedir. Altaylı Türklerinin mitoslarında Yayık, aynı zamanda Ülgen'in oğlu gibi tasavvur edilir.

Kalgançı Çağ - Kıyamet

Kadim Türkler, bir gün yaşadıkları dünyanın sona ereceğine inanıyorlardı. Türkler o güne Kalgançı Çağ, yani dünyanın sonu derlerdi. Dünyanın sonu her zaman insanları düşündürmüştür; kıyamet ne zaman, hangi şartlarda olacak, işaretleri hangilerdir? Altaylı Türkler, Uryanhaylar, öyle düşünüyorlardı ki manevî âlemin bozulması, dünyanın zulümle, günahla, kötülükle dolması Kalgançı Çağın –kıyametin esas alametleridir. Kadim Türkler her şeyden önce ahlâka, düzlüğe, adalete, hakkaniyete çok büyük önem veriyorlardı. O nedenle kıyametin kopacağı zamanın gelmesi için şartları şöyle sıralıyorlardı:

Kalgançı çak kelerde
Tengere tanıp bolup-padar
Yer tes bolup-kadar
Kaan-kaanga kapçigar
Kılak kılaka sana jar
Katı taş odular
Katu agaş kakşalar
Kalık el puzular
Kıji karıça karıça bolar
Ergekçezı er bolar
Er tıskını kısha bolar

Ajaktan paşha, biy turar
Ata balazın tanıbas
Bala atazın tanıbas
Pagır başha çigar
At başınça altın
Ayaktu aşha turbas
Ayak aldınan altın çigar
Anı alar kıji yok bolar.
(Kalgançı çağ geldiği zaman
Gök demir gibi sert
Yer bakır gibi berk olup kalır
Hanlar birbirine hücum eder
Halklar birbiri hakkında kötülük eder
Sert taş ufalar
Katı ağaç parçalanır
Bütün halklar bozulur
İnsan bir dirsek boyunda olur
Adam baş parmak kadar olur
İnsanların dizini kısa olur
Ayakdan başka her şey bey olur
Baba evladın tanımaz
Evlad babasını tanımaz
Çöl soğanı insan başı fiyatında olur
At başı kadar altın
Bir kap yemeğe değmez
Ayak altında altın yatar
Onu yerden kaldıracak insan bulunmaz.)

Eski Türkler inanıyorlardı ki zaman uzadıkça, dünya günahlarla dolup taşar, belalar, ahlâksızlıklar artar. Günahların artması yüzünden Ülgen, amelleri çirkin, konuşmaları yalan olan insanlardan bıkacak, onlardan daha çok uzak-

laşacak, göklerin derinliklerine çekilecek, insanlara karşı daha da soğuk olacak ve onların dualarını, yalvarışlarını duymamak için kulaklarını kapatacak. Ahlâk adım adım aşağı indikçe, kötülükler, pislikler artmaya devam ettikçe Tanrı da insanlardan adım adım uzaklaşacak ve insanlara karşı önceki sevecen tavrını değiştirecek, onların dileklerini, çağrılarını duymamak için kulaklarını kapatacak. Altay Türkleri bu durum karşısında şöyle derler: Kayrakan Aba Kutay kulagın yaba tudunar. (Tanrı Kayrakan, kulaklarını tıkar.)

Uryanhay Türkleri bu vahim durumu şöyle türküleştirip okurlar:

Kalgançi çak kelerde
Kara yer otka kalairda
Kayrakan aba-Kutay
Kulagın yaba tudunar
Ol çahta oroon buzulup
Orun uren uzyulyup-kalar
Kutrundaydın kuu salkın
Kijinı kubuksudar
Tere buzular
Tengozek çayhalar
Temir yzengı tyubyu tejiler.

Temene-iip udı tarılar,
Kalık-yo buzular,
Kara kurt kanat tagınar,
Kara kuzüne kan çabılar,
Kara su kan-bıla agar,
Er' tıgırsir, tu teskıner,
Emirt emiriler,

Tengere tırleir,
Tengıs çalkalar,
(Zamanın sonu gelende
Kara toprak ateşle alevlenende
Baba Tanrı Kayrakan
Kulaklarını tıkar
Halklar bozuldukta
Nesiller, akrabalar ayrı düşer
Sahte külekler eser
İnsanlar canlanır
Doğanın düzeni bozulur
Küçük denizler çalkanır
Demir üzenginin ucu delinir.
İğnenin deliyi kırılır
Toplumların düzeni bozulur
Kara kurt (insan) kanatlanır.
Kara gözü kanla dolar
Kara sular kanla akar.
Yer titrer, dağ delinir.
Gök bozulur.
Deniz çalkanır.)

Durum vahim bir hal aldıkça yeraltı dünyasının en alt tabakasında bulunan Erlik Han, yavaş yavaş yeryüzüne doğru yaklaşacak. Erlik, cehennemden çıkarak yerin üst tabakasında bulunan ve insanlara daha yakın olan kendi yardımcısı Karaş'a yaklaşacak, onunla beraber dünyayı sona erdirmek için çalışacak. Kalgançı Çağ hakkındaki söylentiler gizli bir dille ve işaretlerle söylenmiştir. Çünkü maddî âlem ile manevî dünya bir bütündür. Manevî ve maddî dünya, Kayrakan ve Erlik Han sembollerinde korunmuştur. Yeraltı dünyasının hakiminin yerin üzerine çıkma-

sı volkanların, depremlerin, tufanların başlamasını haber veren işaretlerdir ve bunlar asrın sonuna geldikçe bir bir ortaya çıkacaktır.

Eski Türkler şöyle derlerdi ki, iyiliğin ve yaratmanın kaynağı olan Tengri insanlardan uzaklaştıkça kötü ruhlar ve onların hakimi Erlik Han da insanlara yaklaşacak. Tanrı yarattıklarının manevî dünyayı bozmalarına, insanların doğru yola gelmemelerine kızıp onları Erlik'in iradesine bırakacak. Artık Tanrı kararını vermiştir. Kalgançı Çağ – kıyamet kaçınılmaz bir sondur. Böylelikle, asrın sonuna doğru Erlik, yeryüzüne daha da yaklaşacak ve kendi yardımcısı Karaş'ı yeryüzünün üst tabakasına çıkaracaktır. O vakit onsuz da bozulan, Tanrı'ya inanmayan halk, Karaş'ın gelişi ile Tanrı'yı tamamen unutacaktır. Karaş, yerin en üst katında insanları korumakla görevli olan Tepkar ile karşılaşacak. Onunla insanlar hakkında tartışacak, onu insanları korumaktan vazgeçirmeye çalışacaktır. Karaş'ın hemen arkasından insanlara sahip olmak için yeraltı dünyasının korkunç varlığı olan Kerey de geleçektir. Buna mukabil göklerden de yiğit Mangdışire gönderilecektir.

Gelenekler bir tarafa atılarak unutulacak, örf ve âdetler terk edilecek, ahlâksızlık gündelik norma çevrilecek, doğada fırtına kopacak, kara su kanla karışarak akacak, yerden garip ve korkunç sesler duyulacak, dağlar yaprak gibi yellenecek, yerin altı üstüne gelecek. Dünya, hızla sona doğru yaklaşacak, ancak insanlar kötülükten, pislikten, zalimlikten, ahlâksızlıktan el çekmeyecekler. Aksine kıyametin alametleri onları daha da saptıracak. Doğa da susmayacak, toplumun kötülüklerine kötülükle cevap verecek. Kalgançı Çağ hakkındaki söylentide denildiği gibi:

Yer andanın kırtıji ere bolor,
Engıs kodorılın, kogı kalar,
Tengere termenip tigı açilar,
Tengıs çanbalıp tübü kürüner
Tengıs tübünde togus ayrı kara taş
Togus yerden uzyüler
Togus yerden uzyülse
Togus kurçulu kayıpçak çigar
Ogus temir attu kıji anan çigar
Nın ekuzi başçi bolor
Anlardan mingen attarı
Uruşkan ul sarı
Piryüzinsi kıjip bolbos kıl sarı
Aldıngı koldarı kılıştu bolor
Art kuyryugı uldyulyu bolor.
Agaşha tabaarza, agaştı endeir
Tınduga tabaarza tındudı endeir.
(Yer ağrı çeker,
Dağlar lerzeye gelir
Gök berkten seslenir
Deniz çalkanar, dibi görünür
Deniz dibinden dokuz siyah taş çıkar
Dokuz yerden yarılır
Dokuz yerden
Dokuz demir sandık çıkar
Her sandıktan demir atlı dokuz savaşçı çıkar
İkisi başkan olur
Onların bindiği atlar
Savaşçı, ulu, sarı
Çok sarı atlar olur
Ön ayakları kılıç olur
Kuyrukları keskin hancer olur.

Ormana girer, ağaçları biçer
Hayvanlara ulaşır, onları canlı canlı yer.)

Denizin dibinden çıkarak gelen bu dokuz atlı, eski Türklere göre Erlik'in savaşçılarıdır. Bu savaşçılar, hami ruhları, kurtarıcı kahramanları alt etmek, insanlara sahip olmak için gelmişler. Kıyamet kopmadan önce Erlik Han'ın yardımcısı Karaş, yerin koruyucusu Tepkar ile insanları ele geçirmek uğruna, ölüm kalım savaşına girecek. Karaş, yerin koruyucusu olan Tepkar'ı alt edemedikçe savaş uzayacak ve yeraltı dünyasından gelmiş diğer bir korkunç ruh Kerey, Karaş'ın yardımına koşacak. Bunu gören Tanrı da gökten Mangdışire'yi Tepkar'ın yardımına gönderecek. Mangdışire bir hamlede Kerey'i paramparça edecek. Kerey'in iniltisini duyan Erlik de, en yakın yardımcısının intikamını Mangdişire'den alacak ve Tanrı'nın bu sevimli kahramanını öldürecek. Tanrı, bu defa da Maydere'yi yere gönderecek ki insanları halen vakit var iken bir daha doğru yola, onları Erlik'e uymamaya davet etsin. Eski Türklerin inancında Maydere, kurtarıcı kahramandır. Ülgen ona:

- Sen Erlik'le ve onun adamları ile savaşa girme. Onu ve adamlarını öldürme. Bu senin için günah sayılacak. İnsanları dille tut ki Erlik'e meyletmesinler. Erlik onları kandırarak azap verecek. İnsanları Erlik'e uymamaya çağır. Bırak Erlik, seni de öldürsün, zira sen acı çekmeyeceksin. Ben gelip seni tekrar hayata döndüreceğim.

Maydere gökten indiğinde, Erlik onun gözleri önünde insanları kendi peşinden gelmeye ve satılmaya mecbur edecek ve şöyle diyecek:

- Kim bana uyup benimle gelirse, o benim hür hizmetçim olacak. Bana uymayanlar ise azaba düçar olacaklar.

Erlik, ona uyanları sakince cehenneme götürecek, uymayanları ise ateşe atacak, tikanlı meftille dövecek, kazık üzerine oturtacak, süngüye geçirecek. Ancak onlar hiçbir ağrı hisetmeyecekler.

Maydere'nin insanları kurtarmak çabaları nihayetinde sonuç verecek. O, insanları Bay Ülgen'e uymaya, onun yolunda yürümeye çağıracak, hatta bir kısmını kendi tarafına çekecek. Bunu gören Erlik, Maydere'yi kılıçla öldürecek. Bu cinayetle artık Kalgançı Çağ başlayacak ve geri dönüşü olmayacak bir döneme girecektir. Maydere'nin ölümüyle, inananlar tekrar inançlarını kaybedecekler. Ona göre de insanlar Erlik'in arkasından gidecekler ve Tanrı'ya sırt çevirecekler. Son savaşta Erlik'in öldürdüğü Maydere'nin kanı ateş olup bütün yeryüzünü bürüyecek ve bütün canlıları mahvedecek. Mitte bu, şöyle takdim edilmiştir:

Mayderenin kanınan
Yer otho kalan
Kalgançı çak andı bolor.
(Mayderenin kanından
Ateş olup Yer yanar
O zaman dünyanın sonu olur.)

Anlatıya göre bütün bu olayların olup bittiği ve yeryüzünde tek bir canlı kalmadığı bir zamanda Tanrı, gökten yere inecek ve ellerini birbirine vurarak:

- Kıydep (Ölüler kalkın) diye seslenecek.

Tanrı'nın bu 'uyanın' (kalkın) emrinin sonunda bütün ölüler mezarlarından kalkacaklar. Şamanlara göre Kıydep (kalkın) emrini veren Ülgen'dir. Kadim Türklere göre ise Kayrakan'dır. Onun hem sesinden hem de nefesinden bütün ölüler dirilecek. Toprak, su, ateş, vahşi hayvanlar ve

balıklar insanlardan ne almışlarsa geri verecekler. Efsaneye göre Ülgen'in ağzından çıkan ateş bütün yeri yakıp kavuracak. Yeraltı dünyasının kötü ruhları olan körmeslerin yaşadığı üst tabaka yanacak, yalnız saf toprak kalacak ve bu saf topraktan Tanrı, yeni bir yer yaratacaktır. Mitte denilir ki kararmış toprağın altında beyaz çamura benzer temiz toprak kalacaktır ve Ülgen, ondan yeni dünya yaratacaktır. Ülgen, bütün kötü ruhları lanetleyerek diyecektir:

- Erlik, sen cehennemin dibine git ve sana tâbi olanlar da senin peşinden sinek gibi uçup gitsinler.

Tanrı'nın ağzından çıkan ateş, sadece körmesleri değil, Erlik'e uyanları, aynı zamanda yeraltı dünyasının hakimi olan Erlik'i de mahvedecek. Hem körmesler hem de Erlik, vücudu olmayan varlıklara dönüşecekler. Erlik ve onun hizmetçileri büyük azaplar içinde cehennemin dibine gönderilecekler ve gözden kaybolacaklar. Tanrı'ya inananlar ise onunla birlikte cennette kalacaklar. Böylece, Kalgançı Çağ veya eski Altay-Sayan Türkleri'nce Altın Çağ başlamış olacak. Mitte, ne yazık ki gelecek dünyanın yeniden nasıl ve ne zaman yaratılacağı anlatılmaz.

Üçüncü Bölüm

Tanrıoğulları, Zincirlenmiş Kahramanlar

Tanrıoğlu - Kan Caik

Tanrıoğlu Kan Caik'le Babırgan* hangi mesele yüzündense, tartıştılar. Tartışma düşmanlığa çevrildi ve Babırgan, Kan Caik'in gözlerini çıkarır. Kan Caik, Tenger Kan'ın (göy çarı) oğludur. Ona göre şamanlar kamlık yaptıkları vakit manyaklarının** üzerinden uçan hayvanların ve kuşların derisini asarlar. Bunun sebebi Babırganı bulmak, yakalamak için göklere kalkabilmektir. Babırgan yerde zayıf olsa da göklerde çok büyük ve güçlüdür. Çünkü Babırgan önceleri gökte yaşıyordu. O, burada Kudaydıng-olı olan Kan Caik'in gözlerini çıkarttı ve gökten yere indi, burada saklandı. Kan Caik de onun arkasınca kaçıp, yere indi. Ancak bir türlü Babırgan'ı bulamadı. Kan Caik Babırgan'ı araya araya yerde kaldı ve nihayet güçlü şaman oldu. O, kamlık yaptığında, kulaklarına 'Babırgan'ı bulmak lazımdır' sesleri gelir.

Tanrıoğlu - Temir Boko

Şamanlar bazen birbirini yemek, birbirini öldürmek isteseler de yardımlaşmayı da severler. Ancak bütün şaman-

---

* Yarkanat

** Şamanın üzerine giydiği plaşa benzer, işarelerle dolu üst giyimi ve teçhizatı.

lar acı ve azap içinde göreve çağrılırlar. Şamanlık görevini cebren kabul eden Carkanat adlı şaman, başka bir güçlü şaman olan Uskuz Ul'a babasını, kurtarmaya yardım etmiştir. Hikâye şöyledir:

Kadim Türkler arasında Tanrıoğlu Temir Boko* hakkında çok sayıda efsane anlatılmaktadır. Temir Boko hangi suçtan dolayıdır bilinmez, atıyla birlikte Baba Tanrı tarafından demir zincirle kocaman bir ağaca bağlanmıştı. Başka bir efsaneye göre Temir Boko, cehenneme sürgün edilmiş ve orada zincirle bağlanmıştı. Bazı Türk bilginleri bunu Temir Boko'nun itaatsizliği yüzünden olduğunu söylerler. Ancak dünyayı babasıyla beraber yaratan bu kahramanlar dünyayı paylaşmada dışarıda bırakıldıklarından babalarına karşı savaş açmış ve yenildikleri için ağaca, dağa, duvara zincirlenmiş, cehenneme gönderilmiştiler. Temir Boko da itaatsizlik gösterip dünyayı tahrip ettiği için zincir cezasına çarptırılmıştı. O, bu şekilde uzun yıllar beklemeye başladı. O dönemde Carkanat adlı çok güçlü bir şaman vardı. Carkanat kamlık için yeraltı dünyasına inerken orada ellerinden ve ayaklarından zincirlenmiş Temir Boko ile karşılaşır. Ancak Carkanat'ın kamlık yaparak semaya kalktığında, Temir Boko'yu atı ile birlikte ağaca bağlanmış olarak gördüğünü söyleyenler de vardır. Her ne ise, Carkanat, Temir Boko'nun bu haline acıdı ve sordu:

- Bu dünyada senin, kimin kimsen kalmadı mı?

Dedi ki:

- Benim yalnız Uskuz Ul adlı bir oğlum var, başka hiç kimsem yoktur.

Carkanat geri döndüğünde Uskuz Ul'u arayıp buldu, gördüklerini ona anlattı. Uskuz Ul:

---

* Boko, güçlü anlamı ile beraber bögü/bö varyantında şaman manasına da gelmektedir.

Bizim, babamı esirlikten kurtarmamız gerek, dedi. Ancak nasıl kurtaracağımı bilmiyorum. En iyisi sen kamlık yap ve ruhlara sor ve babamı nasıl kurtarabileceğimizi öğren.

Carkanat kamlık yapıp ruhlardan Temir Boko'nu nasıl kurtaracaklarını sordu. Ruhlar şöyle dediler:

- Temir Boko'nun kurtuluşu için iki lama, Üç Kurbustan'ın halini öğrenmeli buna göre hareket etmelidirler.

Uskuz Ul derhal o iki lamanın yanına yollandı. Lamalar kitaba bakıp dediler ki artık vakit gelip çattı, şimdi o gidip babasını kurtarabilir. Uskuz Ul, babasının ayaklarına vurulmuş temir prangayı kırdı ve babasını ışıklı dünyaya getirdi. Baba Tanrı'nın gazabına uğramış Temir Boko böylece kurtulmuş oldu. Onun oğlu Uskuz Ul ise şamanlardan da bilgili biri oldu.

Çingis Ul

Kadim Türklerin mitoslarının en yaygın kahramanı Çingis Han'dır. Onunla ilgili efsaneler Tanrıoğlu, kız kaçırma, şaman vs. hatırlanır. Tek kelimeyle, Çingis Han, tarihî şahıs olmaktan ziyade mitolojik bir kahramandır.

Rivayette denildiği gibi, Ceyçi Han'ın Çingis Ul adlı bir oğlu vardı. Bir gün, Çingis Ul hastalandı. Ceyçi Han ne kadar otacı, falcı, büyücü vardı hepsini çağırdı. Ancak onlardan hiçbiri Çingis Ul'un hastalığını tedavi edemedi. Sonra Ceyçi Han, o zamanın en tanınmış büyücüsü olan Yarubey'i çağırdı. Yarubey de yardım etmekte, hastalığı iyileştirmekte aciz kaldı. Nihayet, eli her yerden yüzülen Ceyçi Han, meşhur şaman Carkanat'ı* çağırmak zorunda kaldı. Carkanat, Çingis Ul'a bakıp şöyle dedi:

Yarkanata Altaylılar carkanat derler. Onlar yarkanata carkanatla beraber babırgan da derler.

- Çingis Ul'un ruhunu Erlik Han yanına almak ister. Onu kurtarmak için 9 kurbağa, 9 yılan, 9 tüysüz at ve 9 da öküz kurban vermek lazımdır.

Ceyçi Han düşündü ki, 'Bu şaman bana yalan söylüyor. Erlik Han'ın yanına gidip onun cevabını dinlemem gerek'. Şaman, kamlık yaparak Erlik Han'ın yanına gitti. Ceyçi Han da gizlice onun arkasından yeraltı dünyasına indi ki Erlik Han'ın ne diyeceğini görsün. Şaman, Erlik'e 9 kurbağa teklif etti. Erlik ise bunu kabul etmedi. Bunun arkasından Carkanat 9 yılan, 9 at ve 9 öküz getirdi. Erlik Han hiçbir şey kabul etmedi. Bundan sonra şaman, Erlik'e kendi kürkünü ve davulunu getirdi. Erlik bu defa da ona sunulanlardan imtina etti. Sonra ne yapacağını şaşıran şaman Carkanat, Erlik'e kendi ruhunu teklif etti. Erlik bunu da kabul etmedi. Nihayet, Erlik Han şöyle dedi:

- Bana yalnız Çingis Ul'ın ruhu lazımdır.

Bu cevabı alan Carkanat geriye döndü ve Erlik'in söylediklerini Ceyçi Han'a iletti.

Ceyçi Han ise dedi:

- Eğer Erlik Han benim oğlumun ruhunu götürmek istiyorsa, bütün halkımı da götürsün. Halk bana, oğlumdan artık değil.

Bunu deyip Ceyçi Han bütün halkı bir yere topladı. Yalnız Tanrıoğlu Temir Boko'nun oğlu Uskuz Ul adlı bir öksüz gelmedi. Ceyçi Han onu bulmak için adamlarını gönderdi. Uskuz Ul üç gün sonra geleceği haberini iletti. Ancak vade tamam olsa da, Uskuz Ul gelmedi. Ceyçi Han, ikinci defa adamlarını onun arkasından gönderdi. Uskuz Ul üç günden sonra geleceğini bildirdi. Bu olay üçüncü defa da tekrar olundu. Bundan sonra Ceyçi Han, onun elini kolunu bağlayarak huzuruna getirmelerini emretti. Han'ın adamları Uskuz Ul'un elini kolunu bağlayarak getirdiğinde,

Ceyçi Han ona neden üç defa çağırmasına rağmen huzura gelmediğini sordu.

Uskuz Ul cevap verdi:

- Ben sudaki balıkları sayıyordum.

Ceyçi Han tekrar sordu:

- Hepsini sayabildin mi?

- Evet hepsini saydım, dedi Uskuz Ul. Yalnız bir balık eksik geldi.

O zaman, toplananların içinden bir yaşlı insan çıkarak dedi ki, 'Hakikaten de, bugünlerde bir balık kayıptır'

Bunu gören Han dedi:

- O zaman seni ikinci defa çağırdığımda neden gelmedin?

Uskuz Ul şöyle cevap verdi:

- Sen beni ikinci defa çağırdığında, ben gülleri sayıyordum. Saydım birinin eksik olduğunu gördüm.

O zaman da, toplanan halkın içinden bir genç çıkarak geldi, dedi:

- Ben koyunları otlakta otlatırken bir gül dermiş idim.

Ceyçi Han bir soru daha sordu:

- Üçüncü defa neden gelmedin?

Üçüncü defa da gelemedim çünkü ayaktan yoksul, baştan zengin olan bir insan gördüm ve dikkatim onda kaldı, dedi Uskuz Ul.

Ceyçi Han anladı ki Uskuz Ul'un ayaktan yoksul, baştan zengin dediği onun karısıdır. Bununla Uskuz Ul, Ceyçi Han'ın karısının temiz ruhlu olmadığını kastediyordu. Ceyçi Han, Uskuz Ul'dan durumu açıklamasını istedi. Uskuz Ul, Han'a dedi ki; o, nişanlı olurken Şulmus, kızı öldürüp kendisi onun kılığına girdi ve Ceyçi Han'ın karısı oldu. Ceyçi Han, kendi karısını öldürmeyi emretti.

Sonra ise Uskuz Ul, şaman Carkanat'ın davulunun içine girip gizlendi. Carkanat davulu çalmak için kaldırdığında onun içinde oturan Uskuz Ul'u gördü. Uskuz Ul, şaman Carkanat'a neden Çingis Ul'un ruhunu geri getiremediğini sordu. Carkanat dedi:

- Bu, Erlik'in işidir.

Ancak ben, Çingis Ul'un ruhunu Erlik'ten almak için çalışacağım. Bunu deyip şaman Carkanat yattı. Fırsatı kaçırmayan Uskuz Ul, Carkanat'ın kürkünü giyindi, davulunu götürdü ve yeraltı dünyasına, Erlik'in yanına gitti. O, davulu ve kürkü bir kazıktan astı, kendisi ise Erlik'in çadırına girdi. Erlik Han, çadırında uyumakta idi. Uskuz Ul, ruhların saklı olduğu yere yaklaştı ve Çingis Ul'un ruhunu alıp kaçmaya başladı. Erlik Han uyandı, baktı ki Çingis Ul'un ruhu çalınmış, derhal çadırdan çıktı, baktı ki kazıktan şaman Carkanat'ın kürkü ile davulu asılıdır. Çingis Ul'un ruhunu Carkanat'ın çaldığını düşündü. Şamanın arkasından iki karga gönderdi ki onu öldürsünler. Uskuz Ul, iki karganın geldiğini ve ev hayvanlarının gözlerini gagaları ile çıkardıklarını gördü, anladı ki bunlar Erlik Han'ın kargalarıdır. Onları yakalamak istedi, ancak birini yakalayabildi, öteki ise uçup gitti. Uskuz Ul yakaladığı karganın gagasını kesti, kamçıyla dövdü ve salıverdi. Karga bir daha yeryüzüne gelmeyeceğine yemin ettikten sonra, Uskuz Ul, onun uçup gitmesine izin verdi. Erlik Han kendi Carkanat'ın yanına gitti, bu zaman Uskuz Ul da başka bir görünüşte oraya geldi ve Erlik'e Çingis Ul'un ruhunu Üç Kurbustan'ın kendi yanına aldığını bildirdi. Erlik Han, Üç Kurbustan'ın yanına gitmeye karar verdi. Uskuz Ul, küçük bir kuşa dönüşerek Üç Kurbustan'ın yanına uçtu ve onu Erlik'in gelişinden haberdar etti. O, Üç Kurbustan'a dedi ki Erlik'ten beyaz kürkle atı alsın, onların yerine ise ona siyah

boğayı versin. Üç Kurbustan, Uskuz Ul'un dediği gibi de yaptı. O, Erlik'ten beyaz kürkle atı istedi ve kendisi de ona siyah renkli boğa ve bir balta hediye etti ve dedi:

- Eğer öküz koşamazsa, baltayla onun başına vur, o zaman at gibi hızlı koşacak.

Erlik, siyah renkli öküze binip evine giderken yolda şaman Carkanat'la rastlaştı, önce onu yakalamak istedi, ancak boğa bir türlü koşmuyordu. Böyle olunca Erlik baltayla boğanın başına vurup, başını yardı. Boğa yere yuvarlandı ve bir daha kalkmadı. Erlik Han, yaya kaldı. Erlik kendi yardımcısını, Uskuz Ul'u kaçırmak için gönderdi. Erlik yardımcısına Üç Kurbustan'ın yanına gidip Uskuz Ul'la beraber Çingis Ul'un ruhunu da getirmesini emretti. Uskuz Ul, Erlik'in yardımcısına üç günün tamamında geleceği hakkında söz verdi, ancak gelmedi. Nihayet yardımcı onu zorla Erlik Han'ın yanına getirdi. Erlik Han ona sordu:

- Neden ilk çağırdığım anda gelmedin?

Uskuz Ul şöyle cevap verdi:

- Ben kürksüz ve davulsuz gelemezdim.

Kürkle davul, Erlik'in çadırının önünde kazıktan asılmıştı. Erlik, kürkle davulu Uskuz Ul'a verdi. Böylelikle Uskuz Ul yine de Erlik'i kandırdı. Sonra Uskuz Ul, Carkanat'a dedi:

- Kamlık yap ve Erlik Han'ın mekânına in.

Carkanat, kamlık yapmaya başladı ve Erlik'in yeraltı dünyasına indi. Uskuz Ul da onun arkasından yeraltı dünyasına indi. Her ikisi Erlik Han'ın saltanatına indiler. Şaman Carkanat, Erlik'in çadırına yaklaştı. Erlik, şamanla Uskuz Ul'u görünce korkmaya başladı ve yemin etti ki bir daha Çingis Ul'un ruhunu talep etmeyecek. Uskuz Ul bundan sonra Carkanat'a doğru döndü, ancak Carkanat, Uskuz Ul'un onu vurmak istediğini düşündü. Uskuz Ul ise şaman

Carkanat'tan ne gördüğünü, Erlik'le ne konuştuğunu sordu. Carkanat, Erlik Han'ın, Çingis Ul'un ruhunu bir daha talep etmeyeceğine yemin ettiğini bildirdi. Ceyçi Han'ın oğlu Çingis Ul, Erlik'in dünyasından böyle kurtuldu.

Sonra Temir Boko'nun oğlu Uskuz Ul'un isteği üzerine, şaman Carkanat tekrar kamlık yapıp Erlik Han'ın yeraltı dünyasına indi. Carkanat, yeraltı dünyasında –Erlik'in meskeninde kömürün üzerine dayanmış bir at gördü. Bunun sebebini ruhlara sorduğunda ona 'bu at ayakları ile ekmeği teptiği için böyle bir cezaya çarptırıldı' cevabı verildi. Sonra Carkanat hayatta iken devleti ile övünen, insanları hor gören bir adamın dilinden asıldığını gördü. Şaman Carkanat anladı ki bu dünyada hem insanlar hem de hayvanlar yaptıkları amellerin cezasını Erlik Han'ın meskeninde ödüyorlar.

Bohak, Çingis ve Kız Kaçıran Diğer Kahramanlar

Mite göre, bir koca ile Baldjin adlı karısı Moğolistan'dan kaçarlar. Bu kadın Solongot Han'ın geliniydi. Han onun arkasından takipçiler gönderdi. Anlatıya göre, bu kadının yanında Horida adlı bir ordu komutanı da bulunmaktaydı. Ancak eski Türkler, Horida'yı bazen Baldjin adlı kadının ya kocası ya da kadını zorla kaçıran birisi olarak gösterirler. Asıl söylentide, Moğolistan'dan Sohor adlı hanın kızıyla münasebette olan ve kendisiyle beraber insanları da Baykal'a götüren Bohak adlı birisinin kaçtığı rivayet edilir. Sohor Han, Bohak'ın peşinden bir deste atlı asker gönderir ki kaçanları yakalasınlar. Bazı Türk boyları ve Buryatlaşmış Alarlar, Bohak'ı Bo-Han olarak takdim ederler. Bo-Han ismi Türklere ve Alar Buryatlarına, Moğol destanı

Bo-Han'dan geçmiştir. Rivayete göre Bohak'ın karısı İtil (Volga) nehri kıyılarında bir erkek çocuk dünyaya getirir ve çocuğu onları takip eden askerlere yakalatmamak için bozkırda bir ağacın altına bırakır. Bu çocuktan türeyenler, Kalmıkların ecdadı olur. Buryat mitosunda Bohak'ın adı Buka Noyon olarak zikredilir. Buka Noyon, Baykal gölünün güney kısmında bir kadını kaçırır ve sırtına alarak Baykal'dan geçirir. Buka Noyon aslında Bohak'ın kendisidir ve boğa şeklinde tasavvur edilir.

Eski Türklerin Çingis hakkındaki efsanelerinde denilir ki Çingis Han, Şidurgu adlı bir hükümdarın karısını ele geçirmek için onunla ölüm kalım savaşına girişir. Çingis Han önce Şidurgu'nun başkentini ele geçirir, sonra da kendisini esir alır. Ancak her ne kadar çaba gösterse de Şidurgu'yu öldüremez. En sonunda Şidurgu'nun kendisi nasıl öleceğinin sırrını açar. Şidurgu'yu yalnızca çekmesinin bağı ile boğarak öldürmek mümkündür. Çingis Han, Şidurgu'yu öldürdükten sonra onun karısı ile evlenir, ancak kadın kocasına sadık olduğundan yatağını Çingis Han'la paylaşmaz ve suya atlayarak intihar eder. Kadının cesedi suyun üzerine çıkar ve su onu ters tarafa, suyun yukarısına doğru götürür. Ancak kadim Türklerin mitolojik anlatılarına göre kız kaçıran veya başka bir hükümdarı, karısını almak için öldüren kahraman Çingis Han değil, Bohak'tır. Çingis ise Bohak tarafından kızı kaçırılmış bir babadır. Mitosun değişik varyantlarında Çingis Han ya kendisi başka bir hanın karısını/kızını kaçırır ya onun karısını kaçırırlar ya da Bohak onun kızını kaçırır vs. Bütün bunlar Bohak'la Çingis Han arasında bir bağın olduğunu kanıtlıyor. Herhalde Bohak mitosu tıpkı Şuno, Tas-Kara, Kala-Mambır, Geser gibi Çingis Han efsaneleri silsilesine dahildir.

Eski Türklerin bir diğer mitolojik rivayetinde Bohak, Çingis Han'ın karısı Burte'yi kaçıran şamandır. Onun bulunup cezalandırılması aslında Çingis Han'ın Van Kirey'le olan tarihî münasebetini hatırlatır. Bu olay mitosta şu şekilde anlatılır: Anisim-Urus adlı birisi Temir Han'ın kızını kaçırır. Türk kahramanı İdige, Adil/İtil nehrini geçerek Temir Han'ın kızını bir kalede esir tutan Anisim-Urus'u bulup öldürür ve kızı esaretten kurtarır. İtil, nehri İdige'nin geçip gitmesine izin verse de, onu takip eden Tsannaya adlı bir düşman kahramanının nehirden geçmesine engel olur.

Aynı anlatı biraz farklı şekilde Bohak hakkındaki efsanelerde de söylenir. Bohak, Çingis Han'ın kızını kaçırdığında peşinden gelen Sohor ile nehirde karşılaşır. Ancak Tsannaya'dan farklı olarak Sohor büyücü olduğundan, suyun üzerinde çiçek açan zambakları buza dönüştürür ve karşı tarafa geçer.

Şuno, Tas-Kara, Kala-Mambır, Erke-Mergen ve Geser

Temir Şuno* padişah oğlu idi, yaşça büyük olan iki kardeşi onu sevmezlerdi. Bir vakit, Şuno'nun babası padişah olduğu zamanlarda memlekette çok büyük ve vahşi bir kaplan peyda oldu, büyük kardeşler çok uğraşsalar da kaplanı öldüremediler, ancak Şuno, kaplanı öldürdü ve bununla da büyük kardeşlerinin onu daha çok kıskanmasına sebep oldu. Bir defasında Şuno, kardeşleri ile karlı, şahtalı bir günde ava gitti. İleride üç dere vardı. Şuno, atının yeherini, yayını ve oklarını odun gibi doğradı ve ateş yaktı. Kardeşleri de yeherlerini, yaylarını, oklarını doğrayıp yak-

---

* Şuno/şino kurt anlamındadır.

tılar. Şuno derede yeherini, yayını, oklarını buldu, abileri ise hiçbir şey bulamadılar. Bütün bunlar abilerinin Şuno'ya veya Temir Şuno'ya düşman kesilmesine neden oldu. Abileri Şuno'nu öldürmek istediklerinden onu babalarının gözünden saldılar.

Başka bir mitte Şuno bühtana maruz kalarak padişah babası tarafından kuyuya atılır. Sibirya Türkleri'nin anlatılarına göre büyük kardeşleri çok güçlü ve mahir okçu olduğu için Şuno'yu kıskanırlar. Büyük kardeşleri sınırsız gücü olan Şuno'ya iftira atarlar. Güya Şuno, kadın ve kızlara el atar, onları tahkir eder, ahlâksız hareketler eder. Buna sinirlenen padişah, Şuno'yu derin bir kuyuya attırır. Ancak daha önce padişah onun gücünü azaltmak için sırtındaki kemikleri kırdırır. Şuno, sihirli bir biçimde kuyuda sağalır, kuyu da saraya çevrilir. Bu durum Kara Kalmık padişahının gelmesine ve padişahı savaşla hedelemesine kadar devam eder. Kalmık padişahı çok sayıda iğne ve üç ok gönderir. Şuno'nun babası buna sevinir ve:

- Görünüyor ki, o bizimle dostluk kurmak istiyor, der.

Temir Şuno babasına şöyle cevap verir:

- Bu dostluk hediyesi değil, aksine o sana savaş ilân edir. İğneler sayısız askere, üç ok da üç pehlivana işarettir.

Elleri her yerden yüzülen baba padişah, Şuno'yu yardıma çağırır. Onu kuyudan çıkarırlar. Temir Şuno savaşta üç düşman pehlivanı öldürür ve babasını Kara Kalmık padişahından kurtarır, ancak kalıp kendi memleketinde hizmet etmekten imtina eder. Ülkesini terk ederek başka bir memlekete gider ve başka bir padişahın hizmetine girer.

Altay-Sayan Türkleri'nin efsanelerine göre ise baba padişah, Şuno'yu karanlık bir zindana hapseder. Şuno, karanlık zindanda üç veya yedi yıl kalır. Bu zaman komşu ülkenin padişahı, Şuno'nun babasını savaşla tehdit etmeye başlıyor.

Savaş için bahane de bulunur. Komşu padişah hiç kimsenin çekemeyeceği bir yay gönderir ve düşmanlardan birinin bu yayı çekmesini talep eder, yoksa savaş kaçınılmazdır. Hiç kimse, komşu ülkenin padişahının gönderdiği yayı çekemiyor. Padişah, çaresiz kaldığından küçük oğlunu hapisten çıkarıp huzuruna getirmeyi emreder. Şuno, yayı çekip ülkesini savaştan kurtarır. Bu da azmış gibi, komşu ülkenin padişahını haraç vermeye mecbur eder. Kadim Türkler aynı hikâyeyi Hasar, Tas-Kara hakkında da anlatırlar.

Ancak çok geçmeden padişah ölür, büyük kardeşleri Şuno'ya karşı suikast hazırlığına girişirler. Şuno'nun çok sevdiği bir kız kardeşi vardı. O, Şuno'yu suikast hakkında haberdar eder. Şuno kaçıp canını kurtarır.

Şuno'nun kahramanlıkları bununla bitmez. O savaşan iki padişahtan birinin hizmetine girer. Ancak padişahlardan birinin hanımı büyücü idi, büyü kullanarak kayaları yerinden koparır ve her gün yüzlerce düşman askerini kayaların altında ezer. Başka bir rivayette denilir ki, büyücü kadın Şuno'nun tarafında savaşan padişahın askerlerini kaya parçalarının altında öldürdüğü gibi, kendi askerlerini de ok batmaz, kılıç işlemez insanlara dönüştürür. Bu durum Şuno'ya hoş gelmez. Şuno, mahir okçu idi ve ok atarak büyücü kadını dizinden yaraladı ve büyücü bu ölümcül yaradan dolayı öldü. Derler ki, padişahın büyücü karısı semaya kalkarak oradan, Şuno'nun savaştığı ordunun üzerine ateş yağdırır. Şuno, okla kadını ayaklarından vurup yere serer. Büyücü yere çakılıp ölür. Savaşı Şuno'nun yardım ettiği padişah kazanır. Ancak Şuno, kendisi de büyücü olan kadının tılsımı ile taşa döner.

Türk mitolojisinde büyücü kadınla savaşan tek kahraman yalnızca Şuno değildir. Geser de büyücü kadınla savaşmak mecburiyetinde kalır. Büyücü kadın, Geser ve yiğitle-

rinin öldürdükleri düşman askerlerini getirip üzerlerine su döker. Askerler de yeniden dirilip savaşa katılırlar. Geser ve yiğitleri düşmanı ne kadar öldürseler de onlar bir türlü azalmazlar. Nihayet, savaşmaktan bitkin düşen Geser'in yiğitleri mağlup olacakları sırada Geser, katı yayı ile attığı okla sihirbaz kadını öldürür ve savaş zaferle tamamlanır.

Mitolojik anlatıya göre Geser, Tengir Noyon'un oğludur. O, Ayhan-Budıhan'ın on üç yaşındaki kızından doğmuştur. Geser'den önce yeryüzüne dayısı Zotın Hara Buha inmişti. Zotın Hara Buha kızın varlığından haberdar gibi onu yakın adamı ihtiyar Sengıl ile evlendirmek istedi. Kız, yaşlı adamı gördüğü gibi hemen evden kaçtı. Düğüne gelenler onun arkasından yola düştüler. O vakit kız, atın ayakları altında kaldı ve ayaklarından biri kırıldı ve aksak kaldı. Dayısı şöyle bir kızı yardımcısı Sengıl'la evlendirdi. Yurttan uzakta yaşayan karı koca hiçbir zaman tartışmazlardı. Bir gün yaşlı adam akşama kadar hiçbir av bulamadı. Kocasının gelmediğini gören karısı da su getirmeye gitti ve kocaman ayak izleri görüp onu takip etmeye başladı. Sonunda gelip bir mağaraya çıktı ve orada ayaklarına kadar uzun sakalı olan çok büyük bir ihtiyar gördü. O zaman yıldırım çaktı, ihtiyar kayboldu, kadın yere düştü, kendine geldiğinde hamile olduğunu anladı. Kadın kendi çadırına döner dönmez, peşpeşe birkaç çocuk doğurdu. Çocuklar hemen uçarak göğe kalktılar, yalnız çok çirkin olan birisi onunla kaldı. Sonradan bu çocuk yenilmez pehlivan Geser oldu.

Şuno, eski Türklerin mitoslarında yenilmez güce, sihri bilgiye sahip, mahir okçu olarak bilinir.

Temir Şuno gibi Tas-Kara, Hasar da, Çingis Han da Tanrıoğullarıdır. Hasar, babası tarafında duvara zincirlenmişti, Tas-Kara ise yarıya kadar toprağa batırılmıştı. Şuno'nun

ise derin kuyuya atıldığını biliyoruz. Hasar, bir saksağan öldürdüğü için cezalandırılmıştı, Tas-Kara yasağı bozarak kartalı öldürdüğüne göre, Şuno ise yukarıda da denildiği gibi kardeşlerinin kıskançlığı yüzünden bühtana uğramış ve zindana atılmıştı. İyi bir okçu olan Tas-Kara'nın idamı, mahir ok atan Erke-Mergen'in taleyini hatırlatır.

Erke-Mergen*, efsaneye göre Van Kirey'in kardeşidir ve Van Kirey kardeşini ölümle tehdit ediyor. Erke-Mergen hızlı hareket ederek Van'ın taht-tacını elinden alır, kendisini de ülkeden kovar. Efsanenin devamında Erke-Mergen, aşırı bir biçimde kendine güvendiğinden cezalandırılır. O, yeryüzünde hayatı mahvetmekle suçlanır. Zira Erke-Mergen, okla Ülker yıldız takımını veya Güneş'i vurarak onu gökten yere salacağı hakkında insanları korkutur. Ancak attığı ok hedeften yan geçer. Çünkü Tanrı, gizlice Güneş'in veya Ülker yıldız takımından birinin yerini değiştirir. Okla hedefi vuramadığından Erke-Mergen toprağın altına girer. O zamandan itibaren köstebeğe çevrilerek yeraltı dünyasındaki yuvasında yaşıyor. Tas-Kara ise attığı okla öldürülmesi yasak olan kartalı öldürdüğü için toprağa batırılır. Cezası ise idam olur. Her üçü de en kritik anda padişahı kurtarmak için hapisten çıkarılırlar. Bunlar padişahın veya babalarının gazabına uğramış mitolojik kahramanlardır.

Ancak ok atmakta Şuno ve Erke-Mergen yalnız değiller. Geser de, Tas-Kara da mahir okçudurlar. Kala-Mambır adlı bir Türk kahramanı da mahir ok atmaktadır. Onun hangi suçu işlediği bilinmese de padişah tarafından demirden yapılan bir evin dört köşesine dört zincirle sıkı bağlandığı anlatılır. Bu ceza bazı emarelere bakılırsa bir bühtan yüzündendir. Onun hapisten kurtulması Şuno'nun, Tas-Ka-

---

Mergen, okçu, avcı manasında bir kelime

ra'nın, Hasar'ın kurtulmasına benzemez. Kala-Mambır açılması, kırılması imkansız olan bu dört zincirden kendisi kurtulur. Yine nasıl ve niçin olduğu bilinmese de Kala-Mambır'ın kurtulduktan sonra ilk işi vücudu baştan ayağa kadar demirden olan Temir As adlı bir kadını bulup öldürmek olur. Bu demir kadının, yalnızca boğazı zayıf noktasıdır. Kala-Mambır bu kadını boğazından oklayarak öldürür. Bir başka varyanta göre Kala-Mambır, Temir As'ı öldürmek için kendi demir dişlerinden ikisini kadının boğazına geçirir, öldürür ve onu denize atar. Ancak dişlerini As'ın boğazından koparamaz ve kendisi de kadınla beraber denize düşer. Kala-Mambır'ın vücudu dağılır ve denizin dibine yayılır.

Kadim Türkler anlatıyorlar ki bir gün Şuno, babasına küserek Arje-Burje Han'la savaşan Rus kadın, padişahının (Sagan Han) hizmetine girer. Arje-Burje Han'ın ise, bir büyücü kadını vardı. Bu büyücünün büyüsüyle kayalardaki taşlar parçalanarak düşer, askerler de taşa dönüşürler. Başka bir anlatıda ise denilir ki, Rus kadın padişahı Arje-Burje Han'la değil, başka bir yabancı kadın padişahla savaşırmış. Bu yabancı kadın padişahın askerleri, bulutların üzerinde sırayla dizilmişlerdi ve oradan ateş açarak Rus padişahının yerdeki askerlerini öldürdüler. Şuno da, okla kadın padişahın ayaklarından vurarak onu yere salıp öldürür. Rus padişahı zafer kazanır. Bulutların üzerinde oturan kadın padişahla Arje-Burje Han'ın ordugahındaki taş parçalarını koparan, askerleri de taşa dönüştüren büyücü kadın aynı kişilerdir. Moğollar bu mitosu biraz farklı şekilde anlatırlar. Şöyle ki, Şidurğu-Tyulgun şehrinde şehir duvarının üzerinde oturan yaşlı kadın büyücü Çingis Han'ın askerlerini büyünün gücüyle öldürerek 99 gece askerleri şehre

yaklaşmaya koymaz. Büyücü kadın bununla da yetinmez; askerleri taşa çevirerek öldürür.

Taş kayaları parçalayarak askerlerin üzerine atar. Temir Şuno okla vurarak bu ihtiyar büyücü kadını öldürür ve memleketi kurtulur. Eski efsanelerde Kala-Mambır, Hasar, Geserde büyücü kadını öldürerek zafer kazanırlar. Ancak hem Temir Şuno hem Kala-Mambır hem Hasar hem de Geser öldürdükleri büyücünün cezası olarak kendileri de taşa çevrilirler. Efsanelere bakılırsa, savaşın sebebi aslında hükümdarın düşman padişahının kızı veya karısını kaçırması veya kaçırmak istemesidir. Bütün hallerde Şuno, Kala-Mambır, Hasar, Geser Tanrıoğullarıdır ve aynı işi yapmakla birbirine benzemektediler. Tengrin kubun (Tanrının oğlu) olan Çingis Han, Şuno, Kala-Mambır, Hasar, Geser ve Türklerin diğer mitik kahramanları, hep aynı işi görmekle, bir kahramanın değişik varyantları gibidirler. Hatta bu Tanrıoğulları şer ruhu olan Erlik'e benzerler. Mesela, Erlik gibi Geser'in de Asarla Xusar adlı iki sadık yırtıcı köpeği vardır. Erlik'in yeraltı dünyasını koruyan vahşi köpeklerinin adları Ezer'le Kezer'dir.

Hem de Geser'le Mambır (varyantlarda Cangbırşı veya Zempır) kardeştirler. Bu kardeşler savaşırlar ve Geser, küçük kardeşi Mambırı veya Zempırı öldürür. Mitosta denilir ki, Geser üç defa Zempır'ı yerden kaldırarak göğe atar ve Zempır da üç defa yere düşer. Sonuncu defa Zempır'ın eti her tarafa dağılır ve yalnız kemikleri kalır. Geser, kardeşinin kemiklerini toprağa saçar.

Zincirlenmiş Tanrıoğulları

Zincirlenmiş Tanrıoğlu miti, eski Türklerde hayli yayılmıştı. Yukarıda, zincirlenmiş Tanrıoğlu Temir Boko'nun

efsanesini anlattık. Temir Boko baba Tanrı tarafından ağaca veya yeraltı dünyasına zincirlenmiş ilk Türk kahramanıdır. Ancak yalnız değildir.

Kala-Mambır'a bağlı bir anlatıda denilir ki bir gün o, demir sandık taşıyan Çinli ile karşılaşır. Kala-Mambır bu Çinliyi öldürür ve sandığın kilidini kırar ki ne görsün. Demir sandık açılır açılmaz içinden As adlı demir bir adam, yani Temir As sıçrayıp çıkar ve Kala-Mambır'la savaşa başlar. Savaş uzar ve en sonda düşmana gücü yetmeyen Kala-Mambır, denizin kıyısında yücelen ve denizin taşarak sahili basmasını engelleyen kocaman bir dağa çevirilir. Kala-Mambır, Türklerin Dünya Dağı diye adlandırdıkları Sumbır'dır ki, suyun taşıp dünyayı basmasından korur. Moğollar bu dağa Zempır derler ve yukarıda da denildiği gibi Kala-Mambır'ın Geser tarafından öldürülerek dağa çevrildiğini rivayet ederler. Dünyayı sel/su basmasından koruyan, kadim Türklere göre de Kutup Yıldızı'dır. İnanca göre Kutup Yıldızı'nda bir delik vardır ve bir paya veya dağ o deliği kapatmıştır.

Eski Türkler rivayet ederler ki Kala-Mambır, deniz suyunun taşıp dünyayı basmasından koruyan dağa çevrilmekle kavmini kıyamete kadar tufandan korumuş olur. Türkler Kafkas'a geldiklerinde Dünya Dağı'na çevrilen Tanrıoğlu mitini ve zincirlenmiş Tanrıoğlu efsanesini de kendileriyle getirmişlerdir. Zincire vurulmuş Amirani de, denizin taşıp dünyayı mahvetmesinin karşılığını almakla görevlidir. Mitte denilir ki, Mambır öldürdüğü büyücünün bedeli olarak dört zincirle ellerinden ve ayaklarından duvara bağlanmıştır. Kala-Mambır çivilenmiş gibi denizin kıyısında durduğu sürece dünya var olmaya devam edecektir. O, yerinden kalktığında dünyayı su basacak ve kıyamet kopacaktır.

Dağa zincirlenmiş kahraman mitosu, dolaylı da olsa Şuno'da, Kala-Mambır'da aynıyla görülür. Alatay-Sayan Türkleri anlatırlar ki şaman öteki alemde Tanrıoğlunu ellerinden, ayaklarından zincirlenmiş halde bulur. Carkanat/Yarkanat (Altaylılar ona babırgan derler) ise onun boğazını kemirmektedir. Ona göre de Altaylılar Carkanat/Yarkanatı bulduklarında onu yol ayrımında bir yere çivilemeyi sevap bilirler. Boğazından okla vurulan kahramanlardan biri de Temir Han'dır.

Tanrıoğulları dünyayı yaratan babaları ile rekabet halindedirler. Bu kahramanlar Şuno, Tas-Kara, Erke-Mergen, Hasar, Geser, Temir Han, Çingis ve başkalarıdır. Aslında Tanrıoğlu çeşitli adlar altında efsane ve mitlerde yaşamaktadır. Ona göre de, mitosda bu kahramanların başlarından geçen olaylar birbirinin benzeridir. Sadece Tanrıoğulları zincirlenmez, aynı zamanda Tanrıoğulları da düşmanlarını zincirlerler. Hem de Tanrıoğulları ilk demirci, ilk şamandırlar. Çingis Han ona düşman olan Abırgan adlı ejderi zincirler, zira onun kendisi bir demircidir. Gujir de demircidir, kendi köpeğini zincirlemiştir. Temir Boko da mahir bir demircidir ve kendisi de baba Tanrı tarafından kocaman bir ağaca atıyla beraber zincirlenmiştir.

Zincirlenmiş Tanrıoğulları, düzeni ve yerdeki gerçek babalarını düşmandan kurtaran kahramana çevrilmişler. Bunların en bilineni Şuno'dur. Rivayette denilir ki, Kongoday adlı bir Oyrot padişahının iki karısı vardı. Onun birinci karısından Şuno dünyaya gelir. İkinci karısı ise üç oğul doğurur: Amır-sana, Temir-sana, Kaldan-sana. Şuno, ormanda diğer hayvanlara ve insanlara rahatlık vermeyen kaplanı öldürerek ağaca asar. Ancak üvey kardeşleri onu kıskanırlar ve Şuno'yu bühtana salarlar. Han'ın emriyle onun sırt kemiklerini kırıp kuyuya atarlar. Şuno, kemikleri kırılmış,

ayakları zincirlenmiş halde kuyuda uzun zaman kalır. Ta ki yabancı Han'ın baskın tehlikesi ortaya çıkana kadar. Bu durumda karanlık kuyuda kalan Şuno'yu çıkarmak zorunda kalırlar. Şuno, ülkeyi yabancı hükümdarın baskınından kurtarır.

Rivayet ederler ki, padişahın en küçük, yedinci oğlu Şuno, ülkeye hücum etmiş kocaman kaplanı babasının itirazlarına bakmayarak öldürür. Padişahın yakınları çocuğun sınırsız güce sahip olduğunu görüp onu aradan kaldırmak kararını verirler. Şuno'ya iftira atarlar. Güya o, onların karılarını, kızlarını zorlamaktadır. Padişahın emriyle Şuno'yu kuyuya atıp orada zincirlerler. En sonunda kuyuda yıllarca zincirlenmiş halde kalan Şuno'yu babası, ülkenin üzerini tehlike sarınca hatırlar. Şuno'yu kuyudan çıkarıp yabancı padişahın ordusunun önüne sürerler.

Ertene-Mergen

Eski Türklerin mahir okçuluğu, mahir avcılığı hakkında şöyle bir mit anlatmaktadırlar. İki kardeş vardı. Birinin adı Atuçi Aksaga Aşyak, diğerinki ise Ertene-Mergen idi. Bazı Türk kavimleri ona Erke-Mergen de derlerdi. O da Temir Şuno, Temir Boko, Kala-Mambır, Tas-Kara gibi Tanrıoğlu idi. Bu iki kardeşin o kadar çok atı, hayvanı vardı ki haddi hesabı yoktu. Onların göklere kadar yükselen ahırları, başı görünmeyen direkleri vardı. Kardeşlerin çadırları da çok zengin idi. Ancak bu kardeşler uykuya daldılar mı bu aylarca sürerdi.

O zaman o yerlerde, Karattı adlı bir han vardı. Bir gün Karattı Han adamlarına şöyle emretti:

Ertene-Mergen adında güçlü bir batır var. Onun yanına gidin, eğer gerçekten güçlüyse onu yakalayıp yanıma

getirin, yok zayıfsa öldürün, halkını ve hayvan sürülerini de buraya getirin.

Bu emri verdikten sonra Karattı Han, oğlu Kara Sagaştu Han'a 5 şulmus, 2 pehlivan, 100 asker verip yola saldı. Kara Sagaştu Han gelip Ertene-Mergen'in yurduna çattı. Baktı ki önünde, başı göklere kadar çekilmiş altından bir çadır var. İçeri girmek için kapıyı aramaya başladılar, bulamadılar, bulduklarında da açamadılar. En sonunda hündür bir ağacı kesip merdiven yaptılar, onunla çadırın tütsü yerinden içeri girdiler. Ertene-Mergen dokuz gündür yatıyordu. Kara Sagaştu Han'ın adamları ne kadar uğraşsalar da onu uyandıramadılar. Kara Sagaştu Han'ın iki pehlivanı, onun bir ayağını kaldırmaya çalışsalar da güçleri yetmedi. Yüz asker bir yerde onun üzerine çıktılar. Nihayetinde Ertene-Mergen uyandı, kalktı ve yüz asker onun üzerinden yere döküldüler.

Ertene-Mergen çadırdan dışarı çıktı, sidiğe gitti, o kadar sidik ifraz etti ki göl yarandı. Hayvanları bu gölden içmeye başladılar, ancak tüketemediler. Ertene-Mergen tekrar çadıra girdi, Kara Sagaştu Han'ı görüp sordu:

- Neden buraya geldin? Eğer kötü niyetle geldiysen o zaman savaşacağız, yok iyi niyetle geldiysen kapının eşiğinde otur, göğsünü aç, ben okla göğsünden vuracağım. Eğer kötü niyetin yoksa, ok sana zarar vermeyecek.

Kara Sagaştu kalkıp kapının eşiğinde oturdu, göğsünü açtı. Ertene-Mergen oku attı. Ok onun çeçele parmağını yaraladı. Kara Sagaştu Han çok korktu, ayağa kalkıp Ertene-Mergen'e yaklaştı:

- Ben sana kız kardeşimi vermek için geldim, dedi.

Bunları duyan Ertene-Mergen, Kara Sagaştu Han'ı konuk etti. Ertene-Mergen'in çadırın dışarısında olan atı o kadar çok kişnedi ki onun çok uzakta olan büyük kardeşi

bunu duydu, kendi atını yeherleyip kardeşinin yanına koşmaya başladı. Atuçi Aksaga Aşyak'ın atı o kadar hızla koşmaya başladı ki dağlar göl, göller de dağ oldu. Ertene-Mergen beş şulmusla iki pehlivanı koltuğunun altında gizledi. Atuçi Aksaga Aşyak'ın atı ayakları ile yüz askeri altına aldı ve çadırın önünde dayandı:

- Ne baş veriyor? diye Atuçi Aksaga Aşyak kardeşine sordu.

Ertene-Mergen:

- Ben Karattı Han'ın kızıyla evleniyorum, diye cevap verdi.

Kara Sagaştu yola koyuldu. Ertene-Mergen bir günden sonra geleceğini söyledi ve yolda yemek için ona bıldırcın budu verdi. Kara Sagaştu buna şaşırarak:

- Ben yalnız değilim, bu bize yetmez, dese de;

Ertene-Mergen:

- Artık da kalır, cevabını verdi.

Gerçekten de bıldırcın budunu ne kadar yedilerse, yine de artık kaldı.

Ertesi gün Ertene-Mergen atına binip yola düştü. At o kadar hızla gitmeye başladı ki ağaçlar kökünden çıktı, adamlar altında kalıp öldüler. Karattı Han'ın yurduna çatmaya az kalmışken at durdu. Ertene-Mergen:

- Neden durdun? diye sordu.

At:

- Karattı Han, yüz çadır kurdurup her çadıra da bir kız yerleştirdi. Sen hanın kızını tanır mısın, diye sordu.

- Yok tanımam, dedi Ertene-Mergen.

At:

- O zaman dinle, ben hangi çadırın önünde dursam, bil ki hanın kızı oradadır, kız çirkin kız kılığına giriyor ki onu tanımasınlar, dedi.

At koşarak bir çadırın önünde durdu. Ertene-Mergen atından indi, çadıra girdi ve çadırda çirkin bir kız buldu.

- Ertene-Mergen sen misin? diye sordu kız.

Ertene-Mergen:

- Benim, diye cevap verdi.

- O zaman dağın başındaki ormanlığı bir okla vurup yok et.

Ertene-Mergen bir okla dağın başındaki ormanlığı yok etti. At, sahibine hanın ona zehir vereceğini söyledi. Yemekleri yeme, yalnız şarabı iç, dedi. Ertene-Mergen, şarabın üçte ikisini kendisi içti, üçte birini de atına verdi, kendisi de, atı da sarhoş oldular. Han, onun elinin ayağının demir zincirle bağlanmasını ve demir odaya kapatılmasını emretti. Atı ise bir türlü yakalayamadılar. At, sahibinin zincirlendiğini gördüğünde o kadar kuvvetle kişnedi ki, sesi Atuçi Aksaga Aşyak'a ulaştı. O, derhal atına binip Karattı Han'ın yurduna geldi. Yerdeki toz göğe, gökteki toz yere indi, güneşin yüzü tutuldu. Atuçi Aksaga Aşyak kılıçla demir odayı paramparça etti. Sesten uyanan Ertene-Mergen ayaklarını, ellerini oynattı ve demir zincir kırılarak yere döküldü.

- Ben ne kadar da çok uyumuşum, dedi Ertene-Mergen.

Atuçi Aksaga Aşyak, kardeşini fazla içmemek konusunda uyardıktan sonra çıkıp gitti. Sonra Karattı Han, Ertene-Mergen ile kızına düğün yapmadan önce, birbirinden zor görevler verdi. Ertene-Mergen bütün görevleri yerine getirdi ve nihayet Hanın kızıyla evlendi. Denilene göre, bu düğün dokuz yıl sürdü ve Ertene-Mergen evlendikten sonra kendi yurduna geri döndü.

Dördüncü Bölüm

İlk Atalar

Türklerin Ecdadı Bozkurt

Türk mitolojisinin en bilinen ve meşhur konusu ecdadımız Bozkurtla ilgili olan mitoslardır. Konar-göçer Türklerde, bozkurt mitinin kozmik doğumda önemli bir rol üstlenmesi Türklerin türeyiş mitlerini benzersiz kılmıştır. Soyun ortaya çıkmasında tanrısal niteliğe sahip bozkurt, Tanrıoğlu fonksiyonunu üstlenmiş ve Türklerin ilk ecdadı gibi Tanrı'nın misyonunu yerine getirmiştir. Menşe mitinde bozkurtla bağlı bilinen en eski anlatı Hunlarla ilgilidir. Bozkurt miti, M.Ö. 119'da baş vermiş olaylar anlatılırken verilen bilgilerde korunmuştur. Ön-Türkler olarak bilinen Wu-sunlardaki/Vusunlardaki bu mitin iki varyantını Çin salnamecileri yazıya aktarmışlardır:

Denilenlere göre Vusunların, Hunların batı sınırında küçük bir devleti varmış. Hun hükümdarı Vusunları ortadan kaldırmak için onlara saldırmış, halkı ve hükümdarlarını öldürmüş, ancak hükümdarın çok küçük yaşlı oğluna acımış, onu öldürmemiş, kendi kaderine terk edilmesini emretmiştir. Hunlar çocuğu çöle bırakmışlar. Çocuk çöl-

de emeklerken aniden bir karga uçarak gelmiş, gagasındaki bir parça eti çocuğun önüne bırakarak uçup gitmiş. Az sonra çocuğun etrafında dişi bir kurt dolaşmaya başlamış. Kurt memelerini çocuğun ağzına vermiş, onu emzirdikten sonra oradan uzaklaşmıştır. Bütün bu olup bitenleri uzaktan seyreden Hun hükümdarı çocuğun tanrısal özelliğe sahip olduğunu anlamış, onu alıp götürmeyi adamlarına emretmiş.

Çocuk iyi şartlar altında yetişerek büyümüş, bir yiğit olmuştur. Daha sonra hükümdar onu ordularından birinin komutanı yapmıştır. Her şartta başarı ve yiğitlik gösteren çocuk, Hun hükümdarının sevdiği bir kişi haline gelmiş, hükümdar da babasının eski memleketini ona vererek, onu Vusunların hükümdarı yapmıştır.

M.S. 400 yıllarında Orta Asya'nın doğu ve batısında birkaç Türk devleti kurulmuştu. Bu arada Orta Asya'nın güney batısında Moğollar da kendilerine devlet kurmuşlardı. Çinliler bu devlete Juan-Juan adını vermişlerdi. Zamanla amansızlığı, gaddarlığı ile seçilen Juan-Juanlar bazı Türk devletlerini de ele geçirdiler. Orta Asya'nın batısında ise güçlü Ak Hun Devleti vardı. Bu iki devlet arasında kalan Kaoçiler veya Tölös/Tölisler, 6. yüzyılın ortalarında Juan-Juanların devletine son vererek daha büyük bir devlet kurdular. Kaoçilerin kurttan türeyişi efsanesi de Çin kaynaklarında kalmıştır:

Mite göre Kaoçi hükümdarının güzel ve çok akıllı iki (bazı kaynaklara göre üç) kızı varmış. Bu kızlar çok akıllı ve güzel olduklarından hükümdar şöyle bir karara gelmiş ve demiş:

- Ben bu kızları insanlarla nasıl evlendirebilirim. Kızlarım yalnız Tanrı'ya layık olduklarından, ben onları Tanrı'yla evlendireceğim.

Hükümdar bunları dedikten sonra kızlarını alarak bir dağın başına koyarak Tanrı'yı beklemelerini tavsiye etmiş. Kızlar da tepenin başında Tanrı'yı beklemeye başlamışlar. Aradan bir müddet geçmiş. Ne Tanrı gelmiş ne de kızlarla evlenmiş. Ancak bir zaman sonra tepenin etrafında erkek ve ihtiyar bir kurt dolaşmaya başlamış. Aynı durum birkaç gün devam etmiş. Küçük kız, kardeşine:

- İşte bu kurt, Tanrı'nın ta kendisidir. Ben aşağı inip bu kurtla evleneceğim, demiş.

Kardeşinin bütün ısrarlarına bakmaksızın küçük kız tepeden aşağı inmiş ve ihtiyar kurtla evlenmiştir. Kaoçiler, hükümdarın kızı ile ihtiyar kurttan türemiştir.

Kaoçi veya Tölös/Tölisler diye adlandırılan bu kalabalık topluluktan, 552 senesinde, sonradan Göktürk diye adlanacak Aşina soyu çıkarak büyük bir devlet kurdu. Çin Chou sülalesinin resmî yıllıklarında Göktürklerin bozkurttan türemeleri şöyle anlatılmıştır:

Eski Hunların soyundan gelen Göktürkler, Aşina adlı bir aileden türemişler. Aslında 'Aşina' kelimesi de kurt demektir. O nedenle, sonradan çoğalıp artan bu sülale kendi menşe'ini bozkurda bağlar. Efsanede denildiği gibi; Türklerin kurduğu devlet, Lin adlı bir devletle savaşta mağlup olarak bu memleket tarafından işgal edilmiştir. Lin hükümdarı, askerlerine bütün Göktürkleri öldürmeyi emretti. Askerler, on yaşında hanedan sülalesinden olan küçük bir çocuğa acıdılar ve onu öldürmekten vazgeçtiler. Ancak askerler çocuğun ayaklarını keserek bir bataklık içindeki otların arasına bırakıp gittiler.

Bir zaman sonra çocuğun yanına dişi bir kurt geldi. Kurt, avladığı hayvanların etinden çocuğa vererek onu besledi. Çocuk büyüdü ve dişi kurtla karı-koca hayatı yaşamaya başladı. Nihayet dişi kurt gebe kaldı.

Göktürklerin hepsini öldürerek onları mağlup eden Lin devletinin hükümdarı, çocuğun yaşadığını duyunca onu öldürmek için askerlerini görevlendirdi. Çocuğu öldürmek için gelen askerler onu kurtla beraber buldular. Askerler, çocuğu öldürdüler. Ancak kurt kaçarak Turfan'ın kuzeyindeki dağa gitti ve orada saklandı. Kurt dağdaki mağaraya sığındı. Mağaranın içinde büyük bir ova vardı. Ova baştan başa ot ve çayırlarla kaplı idi. Ovanın dört yanı da çok dik dağlarla çevrili idi. Kurt bu mağaranın içinde on çocuk dünyaya getirdi.

Bu on çocuk büyüyüp dışarıdan kız getirdiler ve onlarla evlendiler. Bu on çocuktan doğan evlatların her biri bir soyun atası oldu. Göktürkler, bu on boydan müteşekkil bir topluluktur. Aşina ailesi de bu on soydan biridir. Aradan çok zaman geçti. Bu on çocuktan türeyen kalabalık topluluk mağaradan dışarı çıktılar ve Juan-Juan devletine tâbi oldular. Daha sonra da onlar bu devletin ünlü demircileri oldular.

Bu bozkurt mitinin başka bir varyantına, 570'ten sonra Çin'de devlet kuran Sui sülalesinin yıllıklarında rast geliriz.

Yazıya aktarılan bu mite göre, Göktüklerin ilk ataları Batı denizinin kıyılarında oturuyorlardı. Lin memleketinin hükümdarı Göktürklere hücum ederek onların erkeklerini, kadınlarını, çocuklarını, büyükten küçüğe hepsini kılıçtan geçirdiler. Lin askerleri herkesi öldürürken, küçük yaştaki bir çocuğa acıdılar ve onu öldürmediler, ancak onun da kol ve bacaklarını keserek bataklıktaki bir çemenliğe bıraktılar ki kendi kaderiyle başbaşa kalsın. O zaman dişi bir kurt ortaya çıktı ve her gün çocuğa et ve yiyecek getirerek onu besledi. Bir müddet sonra çocukla kurt karı-koca hayatı yaşamaya başladılar ve kurt gebe kaldı.

Lin hükümdarı, çocuğun halen yaşadığını öğrenince adamlarını gönderdi ki hem çocuğu hem de kurdu öldürsünler. Askerler gelmeden önce kurt tehlikeyi sezerek kaçıp gitmişti. Lin askerleri çocuğu öldürseler de, kurdu bulamayıp geri döndüler.

Kurt ise Batı denizinin doğusundaki bir dağa geldi. Bu dağ Turfan'ın kuzeyinde yerleşmişti. Bu dağda çok derin bir mağara vardı. Kurt da kaçarak hemen bu mağaranın içine girdi ve orada saklandı. Mağaranın ortasında büyük bir ova vardı. Kurt burada on erkek çocuk doğurdu. Göktürk devletini kuran Aşina ailesi de bu on çocuktan birinin soyundan gelir.

Her iki Çin sülalesinin yıllıklarında ayrı ayrı yıllarda verilen bozkurt miti efsanesi Türkler arasında çok söylendiğinden, Türklerin ecdadlarını kurda bağlamalarından haber verir.

Ergenekon

Doğru sözlü ve bilgin Türk aksakallarının dediklerine göre Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'in soyundan Türkler ve Moğollar türemiştir. Önce birlikte yaşayan bu iki kavim daha sonra Moğolların suçu yüzünden ayrıldı. Doğru yaşamayı seven savaşçı Türklerin, kitap ehli olmasalar da Hakk'a ikrarları vardı. Denildiğine göre, Hz. İsa'dan bin yıl önce Türklerle Moğolların arası açıldı ve onlar birbirlerine düşman oldular ve durmadan savaşmaya başladılar. Sonda daha iyi savaşçı olan kalabalık Türk halkı Moğolları ve onlara yardım eden diğer Türk boylarını yenerek onların tamamını kılıçtan geçirdi. Geriye Türk boylarından olan iki kadınla iki erkek kaldı ve onlar da ölmemek için kaçıp sarp bir kayalıktaki geçitten geçtiler. Bu geçitten geçerek içinde akarsular, pınarlar, çeşitli bitkiler, çayırlar, meyve ağaçları,

çeşitli avların bulunduğu bir yere gelince Tanrı'ya şükrettiler ve burada kalmaya karar verdiler. Onların saklandıkları yerin etrafı dağlar ve sık ormanlıkla örtülü idi. Dimdik dağlarla çevrili bu yerin yalnız girilip çıkılacak bir geçidi vardı. Bu geçitten de binbir zorlukla girilip çıkılırmış. Dağların orta yeri ise dümdüz bir ovalık idi. Bu dört kişi buraya Ergenekon (sarp dağ geçidi) adını verdiler.

Bu iki erkeğin adı Negüz ve Kıyan idi. Aradan 400 yıl geçti ve bu dört kişinin evlatları birbiriyle evlenmek yoluyla artarak kalabalık oldular. Ayrı ayrı oymaklara (obak) ayrıldılar ve ayrı ayrı adlar aldılar. Her obak belirli bir kan birliğinden oluşmuştu. Ancak hepsi birbirine akraba idi. Onlar o kadar çoğaldılar ki artık ovalığa sığmaz oldular. Tek geçitten de geçmek çok zor idi. Hele atları, develeri geçirmek hiç mümkün değildi. Hepsi bir araya gelip toy verdiler ve bu dar geçitten nasıl geçeceklerini düşündüler, kurtuluş için bir yol aradılar. Bu arada Börteçine adlı bir demirci, bir kurdun dar bir geçitten geçerek geldiğini ve bir hayvanı parçalayıp gittiğini söyledi. Kurdu takip ettiler. Onun geçtiği yeri incelediklerinde, oranın bir demir madeni olduğu anlaşıldı.

Hepsi bir araya gelip, ormandan odunlar topladılar ve eşeklerle yük yük kömürler getirdiler. Sonra körük yapmak için yetmiş baş at ve öküz kestiler. Onların derilerini soyup sepilediler, körük yaptılar. Onları demirin bulunduğu yere, topladıkları odunların ve kömürlerin önüne koydular ve ateşi yaktılar. Yetmiş yere koydukları yetmiş körükle hep birden körüklediler. Demir eridi, yüklü bir deve geçecek kadar yer açıldı. Dışarı çıkıp bozkırlara yayıldılar ve yeniden kaybettikleri devletlerini kurdular.

Ergenekon Bayramı

Kadim Türklerin kutsal yurdu olan Ergenekon ve Ergenekon'dan çıkış gününün bayram edilmesi hakkında başka bir mit de anlatılır. Mitte denilir ki, Türk illerinde Türk oku ötmeyen, Türk kolu yetmeyen, Türk'e boyun eğmeyen bir yer yoktu. Bu durum yabancı kavimleri kıskandırmaya başladı. Yabancı kavimler birleştiler, Türklerin üzerine yürüdüler. Bunun üzerine Türkler çadırlarını, sürülerini bir araya topladılar; çevresine hendek kazıp beklediler. Düşman gelince vuruşma da başladı. On gün savaştılar. Sonuçta Türkler üstün geldi. Bu yenilgileri üzerine düşman kavimlerin hanları, beğleri av yerinde toplanıp konuştular. Dediler ki:

- Türklere hile yapmazsak halimiz yaman olur!

Tan ağardığında, baskına uğramış gibi, ağırlıklarını bırakıp kaçtılar. Türkler:

Bunların gücü tükendi, kaçıyorlar, deyip ardlarına düştüler.

Düşman, Türkleri görünce birden döndü. Vuruşma başladı. Türkler yenildi. Düşman, Türkleri öldüre öldüre çadırlarına geldi. Çadırlarını, mallarını öyle bir yağmaladılar ki tek kara kıl çadır bile kalmadı. Büyüklerin hepsini kılıçtan geçirdiler, küçükleri tutsak ettiler.

O çağda Türklerin başında İl Kağan vardı. İl Kağan'ın da birçok oğlu vardı. Ancak bu savaşta biri dışında tüm çocukları öldü. Han, Kıyan adlı bu oğlunu o yıl evlendirmişti. İl Kağan'ın bir de Tokuz Oğuz adlı bir yeğeni vardı, o da sağ kalmıştı. Kıyan ile Tokuz Oğuz tutsak olmuşlardı. On gün sonra ikisi de karılarını aldılar, atlarına atlayarak kaçtılar. Türk yurduna döndüler. Burada düşmandan kaçıp gelen develer, atlar, öküzler, koyunlar buldular. Oturup düşündüler. Dediler ki:

- Dört bir yan düşman dolu. Dağların içinde, kişi yolu düşmez bir yer izleyip yurt tutalım, oturalım.

Sürülerini alıp dağa doğru göç ettiler. Geldikleri yoldan başka yolu olmayan bir yere vardılar. Bu tek yol da öylesine sarp bir yoldu ki deve olsun, at olsun güçlükle yürürdü; ayağını yanlış yere bassa, yuvarlanıp paramparça olurdu. Türklerin vardıkları yerde akarsular, kaynaklar, türlü bitkiler, yemişler, avlar vardı. Böyle bir yeri görünce, ulu Tanrı'ya şükrettiler. Kışın hayvanlarının etini yediler, yazın sütünü içtiler. Derisini giydiler. Bu yere Ergenekon dediler.

Zaman geçti, çağlar aktı. Kıyan ile Tokuz Oğuz'un birçok çocukları oldu. Kıyan'dan olma çocuklara Kıyat dediler. Tokuz Oğuz'dan olma çocukların bir bölümüne Tokuzlar dediler, bir bölümüne de Türülken. Yıllar yılı bu iki yiğidin çocukları Ergenekon'da kaldılar, çoğaldılar, çoğaldılar... Aradan dört yüz yıl geçti. Dört yüz yıl sonra kendileri ve sürüleri o denli çoğaldı ki Ergenekon'a sığamaz oldular. Çare bulmak için kurultay topladılar. Dediler ki:

- Atalarımızdan işittik. Ergenekon dışında geniş ülkeler, güzel yurtlar varmış. Bizim yurdumuz da eskiden o yerlerde imiş. Dağların arasını araştırıp yol bulalım. Göçüp Ergenekon'dan çıkalım. Ergenekon dışında kim bize dost olursa biz de onunla dost olalım, kim bize düşman olursa biz de onunla düşman olalım.

Türkler, kurultayın bu kararı üzerine, Ergenekon'dan çıkmak için yol aradılar, ancak bulamadılar. O zaman bir demirci şöyle dedi:

- Bu dağda bir demir madeni var. Yalın kat demire benzer. Demirini eritsek, belki dağ bize geçit verir.

Gidip demir madenini gördüler. Dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizdiler. Dağın altını, üstünü, yanını, yönünü odunla kömürle doldurdular. Yetmiş deriden

yetmiş büyük körük yapıp, yetmiş yere koydular. Odunla kömürü ateşlediler, körüklediler. Tanrı'nın yardımıyla Demir dağ kızdı, eridi, akıverdi. Bir yüklü deve çıkacak denli yol oldu.

Sonra nereden geldiği bilinmeyen gök yeleli bir bozkurt ortaya çıktı. Bozkurt geldi, Türklerin önünde dikildi, durdu. Herkes anladı ki yolu o gösterecek. Bozkurt yürüdü; ardından da Türk boyları... Ve Türkler, bozkurdun önderliğinde, o kutsal yılın, kutsal Mart ayının, kutsal 21. gününde Ergenekon'dan çıktılar. Türkler o günü, o saati iyi bellediler. Bu kutsal gün, Türklerin bayramı oldu. Her yıl o gün, büyük törenler yapılır. Bir parça demir, ateşte kızdırılır. Bu demiri önce Türk kağanı kıskaçla tutup örse koyar, çekiçle döver. Sonra öteki Türk beğleri de aynı işi yaparak bayramı kutlarlar. Ergenekon'dan çıktıklarında Türklerin kağanı, Kıyan soyundan gelen Börteçine idi. Börteçine bütün illere elçiler gönderdi, Türklerin Ergenekon'dan çıktıklarını bildirdi. 'Eskisi gibi, bütün iller Türklerin buyruğu altına gire' dedi. Bunu kimi iyi karşıladı, Börteçine'yi kağan bildi; kimi iyi karşılamadı, karşı çıktı. Karşı çıkanlarla savaşıldı ve Türkler hepsini yendiler. Börteçine, Türk Devletini dört bir yana egemen kıldı.

Oğuz Kağan

Ecdadlarımız olan Oğuzların mitolojik anlatılarına göre ulu atamız Oğuz Kağan mucizevî bir şekilde dünyaya gelmiştir. Mite göre; günlerden bir gün Ay Kağan'ın gözleri parlamış, bir oğul doğurmuştur. Bu oğlanın yüzü mavi, ağzı ateş gibi kırmızı, gözleri ela, saçları, kaşları kara imiş. Güzellikte meleklerden de güzel imiş. Çocuk, anasının göğsünden bir defa süt emdikten sonra bir daha emmemiş;

çiğ et, aş istemiş, şarap içmiş, konuşmaya başlamış. Kırk günden sonra büyümüş, yürümüş, oynamış. Onun ayağı öküz ayağına, beli kurt beline, sırtı samur sırtına, göğsü ayı göğsüne benziyormuş. Bedeninin her yeri kalın tüyle kaplıymış. At sürülerine bakar, atlara binermiş. Vahşi hayvanları avlar, onların etini yermiş.

Günler, geceler geçmiş; o, bir yiğit olmuştu. O zamanlar o yerde bir orman varmış. Ormanda çok fazla irili ufaklı çay akarmış. Orada vahşi hayvanlar, uçan kuşlar çok imiş. Ancak bu ormanda Kıat adlı çok büyük bir tek boynuzlu vahşi yaşarmış, atları, insanları yermiş. Çok büyük bir yırtıcı imiş. O, ilin iyi günlerini bozmuş, adamları eziyete salmış. Oğuz Kağan cesur bir alpmiş. O, bu Kıat'ı avlamak istemiş.

Günlerden bir gün Oğuz Kağan ava çıkmış. Mızrak, yay, ok, kılıç, kalkan götürmüş, yola çıkmış. Bir geyik yakalamış, onu söğüt çubukları ile bir ağaca bağlamış, gitmiş. Sonra ertesi gün, şafak söktüğünde gelmiş, görmüş ki Kıat, geyiği alıp gitmiş. Yine bir ayı yakalayıp, altın kemeri ile onu bir ağaca bağlayıp gitmiş. Ertesi gün şafak söktüğünde gelmiş görmüş ki Kıat, ayıyı da alıp gitmiş. Bu defa Oğuz hemen ağacın altına gelip durmuş. Kıat gelmiş boynuzuyla, Oğuz'un kalkanına vurmuş. Oğuz, mızrak ile Kıat'ın başına vurmuş, onu öldürmüş. Kılıcını çekip başını kesmiş, oradan ayrılıp gitmiş. Ertesi gün geldiğinde görmüş ki bir sungur, Kıat'ın karnını delip, iç organlarını yiyor. Yay ve oku ile sunguru öldürmüş, başını kesmiş. Ondan sonra:

- Kıat, geyiği yedi, ayıyı yedi. Mızrağım, demir olduğu için onu öldürdü. Kıat'ı sungur yedi. Yay ve okum rüzgar gibi hızlı olduğu için sunguru öldürdü, demiş ve çıkıp gitmiş.

Yine günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde durup Tanrı'ya yalvarmaktaymış. Karanlık çökmüş, gökten bir

ışık düşmüş. Bu ışık güneşten ışıklı, aydan da parlak imiş. Oğuz Kağan bu ışığa doğru koşmuş, görmüş ki bu ışığın içinde bir kız durup, yalnız oturuyormuş. Çok güzel bir kızmış. Onun başında ateşten ışıklı Altın Kazık yıldızı gibi yanan bir beni varmış. Kız o kadar güzelmiş ki, gülse mavi gök güler, ağlasa ağlarmış. Oğuz Kağan onu gördüğünde kendinden geçmiş, kızı sevmiş, almış. Onunla yatmış, dileği gerçekleşmiş. Kız hamile kalmış. Günler, geceler geçmiş. Günü geldiğinde, kız, yükünü yere koymuş. Üç oğlan doğurmuş. Birincisine, Gün adını koymuşlar. İkincisine, Ay adını koymuşlar. Üçüncüsüne, Yıldız adını koymuşlar.

Yine günlerin bir günü Oğuz Kağan ava gitmiş. Gölün ortasında tenha bir ağaç görmüş. Bu ağacın oyuğunda bir kız varmış, yalnız oturuyormuş. Çok güzel bir kız imiş. Onun gözleri gökten de gök, saçları dalga gibi, dişleri inci gibi imiş. O kadar güzel imiş ki onu görünce insanlar, "ay ay, ah ah, öldük!" dermişler. O kadar şaşırmışlar ki sütü kımız yapmışlar. Oğuz Kağan onu gördüğünde kendinden geçmiş, yüreğine ateş düşmüş, onu sevmiş, almış, onunla yatmış, dileğini almış. Kız hamile kalmış. Günler, geceler geçmiş. Günü geldiğinde, yükünü yere koymuş. Üç oğlan doğurmuş. Birincisine, Gök adını koymuşlar. İkincisine, Dağ adını koymuşlar. Üçüncüsüne, Deniz adını koymuşlar.

Bundan sonra Oğuz Kağan büyük toy vermek kararına gelmiş. Bunun için halkına ferman göndermiş. Halk danışarak gelmiş. Oğuz Kağan kırk masa, kırk sıralık oturacak düzdürmüş. Türlü türlü aşlar, türlü türlü yemekler yemişler. Türlü türlü tatlılar yemişler, kımız içmişler. Toydan sonra Oğuz Kağan beylerine halkına bildirmiş demiş ki:

- Ben sizlere oldum kağan, alın ele yay, hem de kalkan, bize damga olsun buyan. Bozkurt olsun yol gösteren. Demir mızrak, bol orman yerde koşsun katırlar. Her yeri tut-

sun ırmak, deniz. Güneş bayrağımız olsun, gök çadırımız, demiş.

Yine bundan sonra Oğuz Kağan dört tarafa ferman göndermiş. Bildiri yazmış, elçilerine vermiş, her tarafa göndermiş. Bu bildiride deniliyormuş ki:

- Ben Oğuzların kağanı oldum. Dünyanın dört tarafına da kağan olmam gerek. Budur sizlerden dileğim. Bana itaat ediniz. Eğer kim benim sözümü dinlerse, hediye verip onu kendime dost bilirim. Eğer kim benim sözümü dinlemezse sinirlenip ordumu gönderirim, onu kendime düşman bilirim. Çabucak üstüne gider, yok ederim.

Yine o zamanlar sağ tarafta Altın adlı bir kağan varmış. Bu Altın Kağan, Oğuz Kağan'a elçi göndermiş, çok kıymetli eşyalar, kıymetli taşlar, yakut göndermiş. Oğuz Kağan'a hediye etmiş, ona boyun eğmiş. Oğuz Kağan onu kendine dost bilmiş. Sol tarafta da Urum* adlı bir kağan varmış. Bu kağanın sayısız ordusu, çok fazla şehri varmış. Bu Urum Kağan, Oğuz Kağan'ın fermanını dinlememiş, onunla birleşmemiş:

- Onun sözlerini tutmam, deyip emre tâbi olmamış.

Oğuz Kağan sinirlenmiş, onunla savaşmak istemiş. Atına binmiş, ordusunu almış, bayrağını açıp gitmiş. Kırk günden sonra Muz Dağı denilen dağın eteklerine ulaşmış. Çadırları kurdurmuş, sakinleşmiş, uykuya dalmış. Tan sökerken Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girmiş. Bu ışıktan gök tüylü, gök yeleli, büyük erkek bir kurt çıkmış. Bu kurt, Oğuz Kağan'a şöyle demiş:

- Oğuz, Ey Oğuz, sen Urum üstüne gitmeyi dilersin. Oğuz, ey Oğuz, ben senin önünde gideceğim.

---

* Bizans (Rum)

Bundan sonra Oğuz Kağan çadırları toplatmış. Sonra bozkurdu takip etmiş, görmüş ki ordunun önünde gök tüylü, gök yeleli büyük, erkek bir kurt yürümektedir. Bu kurdun peşine düşüp, arkasından gitmişler. Bir nice günden sonra gök tüylü, gök yeleli bu büyük, erkek kurt durmuş. Oğuz da askerleri ile durmuş. Bu yerde İtil* Nehri denilen bir nehir varmış. İtil Nehri sahilinde, Kara Dağ'ın önünde savaş olmuş. Ok ile, mızrak ile, kılıç ile savaşmışlar. Orduların arasında savaş uzun sürmüş. Adamların kalbine çok kaygı, gam düşmüş. Bu savaş, bu çarpışma o kadar yaman olmuş ki İtil Nehri'nin suları kıpkırmızı kanla dolmuş. Oğuz Kağan düşmanı yenmiş, Urum Kağan kaçmış. Oğuz Kağan, Urum Kağan'ın memleketini, halkını almış. Onun eline çok sayıda canlı, cansız ganimet geçmiş.

Urum Kağan'ın Urus** Bey isimli bir kardeşi varmış. Bu Urus Bey oğlunu derin bir nehrin kıyısında iyice sağlamlaştırılmış bir şehre göndermiş. Ona demiş ki:

- Şehri korumak gerekir. Sen şehri saklayıp, savaştan sonra geri dönüp gel.

Oğuz Kağan bu şehrin üstüne yürümüş. Urus Bey'in oğlu Oğuz Kağan'a çok fazla altın, gümüş göndermiş. Demiş ki:

- Sen benim kağanımsın. Babam bana bu şehri verdi, dedi ki 'Şehri korumak gerekir. Sen şehri benim için sakla, savaştan sonra geri gel'. Eğer babam sana karşı çıkmışsa beni suçlu bilme. Senin fermanını kendime büyüklük gibi bilirim. Bizim mutluluğumuz senin mutluluğundur. Bizim soyumuz senin soy ağacının tohumudur. Tanrı sana, yeryüzünü al, diye buyurmuş. Ben sana başımı da, devletimi de veririm. Vergi verip dostluğundan ayrılmam.

Volga

Rus olma ihtimali var

Oğuz Kağan'a yiğidin sözü hoş gelmiş, sevinmiş, gülmüş. İşte böyle demiş:

- Bana çok altın gönderdin, şehri de iyi korumuşsun.

Buna göre de ona Saklab* adını vermiş. Onunla dostluk kurmuş. Oğuz Kağan ordusu ile İtil Nehri'ne doğru gitmiş. İtil çok büyük bir nehir imiş. Oğuz Kağan bunu görüp, İtil'i nasıl geçeriz, diye sormuş. Orduda iyi bir bey varmış. Onun adı Ulug Ordu Bey imiş. Becerikli, bilgili bir er imiş. Görmüş ki sahilde çok fazla dal, çok fazla ağaç var. Bey bu ağaçları seçmiş kesmiş, sonra ağaçların üstüne oturup çayı geçmiş. Oğuz Kağan sevinmiş, gülmüş. Böyle demiş:

- Ey, sen burada kal, buranın beyi ol, sana Kıpçak** adını koydum.

Kendisiyse ileri gitmiş. Bundan sonra Oğuz Kağan gök tüylü, gök yeleli erkek kurdu görmüş. Bu kurt, Oğuz Kağan'a demiş:

- Şimdi ordu ile yola çık. Halkını, beylerini yola çıkart. Ben sana yolu gösteririm.

Tan ağarınca Oğuz Kağan görmüş ki erkek bozkurt ordunun önünde gidiyor. Oğuz Kağan sevinmiş, ileri gitmiş. Oğuz Kağan bir alaca ata binmişti. O, bu atı çok severmiş. Yolda at kaçıp gitmiş, gözden kaybolmuş. O yerde büyük bir dağ varmış. Dağın üstü soğuktan buzla örtülmüştü. Başı da soğuktan bembeyazdı. Bu yüzden de ona Muz Dağ*** diyorlarmış. Oğuz Kağan'ın atı kaçıp hemen Muz Dağ'a gitmiş. Oğuz Kağan bundan çok kederlenmiş. Onun ordusunda cesur bir bey varmış. Hiçbir şeyden korkmazmış. Savaşta, soğukta bir er oğlu ermiş. Bu bey dağa gitmiş. Dokuz günden sonra atı, Oğuz Kağan'a getirmiş. Muz Dağ so-

---

Slav kavmi

Kıpçaklar

Mitolojik dağ

ğuk olduğundan bey karla örtülmüş, bembeyazmış. Oğuz Kağan sevinmiş, gülmüş, şöyle demiş:

- Sen burada kal, beylere başkanlık yap. Bunun için senin adın Kagarlık* olsun.

Oğuz Kağan ona kıymetli hediyeler vermiş, yoluna devam etmiş. Yolda büyük bir ev görmüş. Bu evin çatısı altından, pencereleri gümüşten, kapıları demirden imiş. Kapıları kilitli, anahtarı yokmuş. Oğuz Kağan'ın ordusunda yakışıklı bir kişi varmış. Onun adı Usta Tömürdü imiş. Oğuz Kağan ona emretmiş:

- Sen burada kal, kapıyı aç, açtıktan sonra orduya geri dön.

Bundan sonra ona Kalaç** adını koymuş, yoluna devam etmiş. Yine bir gün gök tüylü, gök yeleli erkek kurt önde durmuş. Oğuz Kağan da durmuş, o yerde çadırlarını kurmuşlar. Bura ekilmeyen, düzlük bir yermiş. Bu yere Cürcit*** denilirmiş. Cürcit büyük bir yurt, büyük bir yermiş. Bu yerde çoklu at sürüsü, öküz, buzağı, altın, gümüş, kıymetli taşlar varmış. Bu yerde Cürcit Kağan'ın ordusu Oğuz Kağan'a karşı gelmiş. Savaş, kavga olmuş; okla, kılıçla savaşmışlar. Oğuz Kağan, Cürcit Kağan'ı yenmiş, esir almış, öldürmüş, başını kesmiş. Cürcit memleketinin halkını kendine tâbi etmiş. Savaştan sonra Oğuz Kağan'ın ordusuna, askerlerine, halkına o kadar çok ganimet düşmüş ki yükleyip taşımaya at, öküz yetmemiş.

Oğuz Kağan'ın ordusunda tecrübeli, usta bir asker varmış. Onun adı Barmaklıg Çosun Bilig imiş. Bu usta, bir araba (kanga) yapmış. Arabanın üstüne cansız ganimetleri koymuş, canlı ganimetleri; atları, öküzleri arabaya koşmuş.

Karluklar

Kalaçlar

Mançurya kast edilmiştir.

Dartmışlar, gitmişler. Askerler, halk bunu görüp şaşırıp kalmışlar. Sonra arabalar yapmışlar. 'Kanga, kanga' demekle, Kanga sözü böylece ortaya çıkmış. Bunun için de onlara Kanga* adını koymuşlar. Oguz Kağan arabaları görmüş, gülmüş, şöyle demiş:

- Araba ile cansız ganimeti, canlı ganimet çekip götürsün. Kangalug size ad olsun. Bilginiz de araba olsun.

Bundan sonra yine gök tüylü, gök yeleli erkek kurtla Sındu,** Tankut***, Şağam**** taraflarına doğru yola düşmüş. Çok vuruştan, çok savaştan sonra Oğuz Kağan onlara üstün gelmiş, basmış, almış bu memleketleri kendi yurduna katmış. Yine gizli kalmasın, herkes bilmiş olsun ki, o zamanlar güney tarafında Baraka***** denen bir yer varmış. Çok zengin bir yurt, çok sıcak bir yermiş. Orada çok sayıda vahşi hayvan varmış. Çok altın, gümüş ve kıymetli taşlar varmış. Bu ilin adamlarının yüzleri kapkaraymış. O yerin kağanı Masar adlı bir kağanmış. Oğuz Kağan onun üstüne yürümüş. Yaman savaş olmuş. Savaşı Oğuz Kağan kazanmış, Masar Kağan kaçmış. Oğuz Kağan onu yakalayıp öldürmüş, yurdunu almış, nizam yarattıktan sonra çıkıp gitmiş. Dostları çok sevinmiş, düşmanları perişan olmuş. Oğuz Kağan galip gelmiş, sayısız eşya, at sürüleri almış. Yurduna, memleketine geri dönmüş.

Yine gizli kalmasın, belli olsun ki Oğuz Kağan'ın yanında ak sakallı, ak saçlı, pek tecrübeli, ihtiyar bir er varmış. İyilik yapmayı seven, çok akıllı bir ermiş; rüyaları yorumlar, gaipten haber verirmiş. Onun adı Ulug Türk imiş.

Kanglı boyu

Hindistan (Seylon)

*** Tibet olabilir.

**** Şam, Suriye

***** Mısır

Günlerden bir gün o, uykuda bir altın yayla üç gümüş ok görmüş. Bu altın yay, gün doğuşundan gün batışına kadar uzanmıştı, üç gümüş ok ise kuzeye doğru kanatlanmıştı. Uyandıktan sonra Ulug Türk uykuda gördüklerini Oğuz Kağan'a anlatmış:

- Ey Kağanım, senin ömrün uzun olsun. Ey Kağanım, adalet olsun sana kanun, Gök Tanrı bana uykumda bildirdi. Rüyam doğru olsun. Aldığın toprağı senin soyuna versin.

Oğuz Kağan, Ulug Türk'ün sözünü beğenmiş, öğüdünü dinlemiş. Öğüdünü tutup, yerine getirmiş. Sonra sabah olunca, büyük kardeşleri, küçük kardeşleri çağırttırıp, getirtmiş. Onlara şöyle söylemiş:

- Canım av istedi. Yaşlılıktan dolayı bende takat kalmadı. Gün, Ay, Yıldız siz gün doğuşu tarafına gidin. Gök, Dağ, Deniz siz de gün batışına gidin.

Bundan sonra Oğuz'un oğullarından üçü gündoğusuna, üçü de günbatısına doğru gitmiş. Gün, Ay, Yıldız birçok vahşi hayvan, kuş avlayıp, sonra yolda bir altın yay bulmuşlar. Yayı götürüp, babalarının yanına gelmişler. Oğuz Kağan sevinmiş, gülmüş, yayı üç kısma ayırmış, demiş:

- Ey büyük kardeşler yay sizin olsun, okları göklere atın.

Bundan sonra Gök, Dağ, Deniz birçok vahşi hayvan, kuş avladıktan, sonra yolda üç gümüş ok bulmuşlar. Götürmüşler, babalarına vermişler. Oğuz Kağan sevinmiş, gülmüş. Okları her üçünün arasında paylaştırmış. Şöyle söylemiş:

- Ey küçük kardeşler, oklar sizin olsun. Yay oku attı. Sizler onun okları olun.

Yine bundan sonra Oğuz Kağan büyük kurultayı çağırmış. Askerlerini ve halkını da çağırtıp getirtmiş. Gelmişler, emrlerini dinleyip, oturmuşlar. Oğuz Kağan, büyük ordugâh kurdurmuş, toy vermiş. Ordugâhta sağ yanda kırk

kulaç uzunluğunda ağaç diktirmiş. Onun başına bir altın tavuk koydurmuş. Ağacın ayağına bir beyaz koç bağlatmış. Sol yanda da kırk kulaçlık ağaç diktirmiş. Onun da başına bir gümüş tavuk koydurmuş. Ayağına da bir siyah koç bağlatmış. Sağ yanda Bozokları oturtmuş. Sol yanda Üçokları oturtmuş. Kırk gün, kırk gece yemişler, içmişler, sevinmişler, neşelenmişler. Sonra Oğuz Kağan yurdunu bölüp, oğullarına vermiş. Demiş:

- Ey oğullarım, ben çok yaşayıp, çok savaşlar gördüm, çok mızrak, ok attım, atımı çok sürdüm. Düşmanlarımı ağlattım, dostlarımı güldürdüm. Gök Tanrı'ya ben borcumu ödedim. Verdim, sizin olsun bu yurdum.

Müslüman Velisi Oğuz Kağan'ın Halkı Hak Dine Daveti

Türklerin ecdadı olan Nuh oğlu Yafes'in Türk adlı oğlu, onun da Tutuk adlı oğlu, onun da Bulca (Abulca) Han adlı oğlu, Bulca Han'ın da Dib Yabku adlı bir oğlu vardı. Dib Yabku'nun da Kara Han, Or Han, Küz Han, Kür Han adında dört oğlu vardı. Dib Yabku Han ölünce yerine büyük oğlu Kara Han geçti. Aylar yıllar geçti, Kara Han'ın aydan ve güneşten de güzel bir oğlu oldu. Çocuk doğduktan sonra üç gün, üç gece anasının memesini emmedi. Her gece anasının rüyasına girerek ona şöyle derdi:

- Müslüman ol ve hak dinine gel. Gelmezsen, ben de senin sütünü emmem.

Nihayet, anası çocuğunun açlıktan öleceğini düşünüp dayanamayarak Tanrı'nın birliğine iman getirdi. Ancak Müslüman olduğunu, bunu oğlunun ısrarı üzerine yaptığını hiç kimseye anlatmadı. Zaten Türkler, Yafes'ten Bulca (Abulca) Han'a kadar Tanrı'nın birliğine iman getirmiş-

tiler. Ancak sonradan zenginleşen, büyük servetler elde eden Türkler, Tanrı'nın yolundan saptılar, onu unuttular. Kara Han zamanında Türklerin arasında artık tek Tanrı inancı kalmamıştı.

Türk geleneğine göre çocuğa hemen de ad koymazlardı. Çocuk bir yaşını doldurduktan sonra şölen verip ona ad koyarlardı. Kara Han da oğluna ad koymak için ulu toy verdi, memleketin ileri gelenlerini, daha sonra da herkesi bu toya davet etti. Toyda Kara Han memleketin ileri gelenlerine şöyle dedi:

- Oğlum bir yaşına girdi. Bu oğlana ne ad koyalım?

Beyler ağızlarını açıp cevap vermeden, çocuk konuşmaya başladı:

- Benim adım Oğuz'dur, dedi.

Bu sözleri duyan beyler şaşırdılar ve:

- Mademki bu çocuk kendi adını kendisi koydu, o addan daha iyi bir ad bulunamaz. Adı Oğuz olsun, dediler.

Aylar yıllar geçti. Oğuz "Allah, Allah" diyerek dolaşmaya, ava çıkmaya başladı. Ancak hiç kimse onun ne dediğini anlamıyordu, çünkü Oğuz, Yaratanın ismini Arapça diyordu. Türkçe olarak "Tanrı" deseydi herkes onun ne dediğini anlar ve onu öldürmeye kalkışırlardı.

Oğuz büyüyünce, babası, küçük kardeşi Or Han'ın kızını oğluna aldı. Düğün günü Oğuz, karısıyla yalnız kalınca ona şöyle dedi:

- Seni ve beni yaratan tek Tanrı vardır. Onun adı Allah'tır. İman getir, onun yoluna gir.

Ancak amcasının kızı bunu kabul etmedi. Oğuz da ona yaklaşmadı, ayrı yaşamaya başladı. Bir süre sonra Kara Han'a bildirdiler ki:

Oğuz, karısını sevmiyor ve evlendiğinden beri de onunla yaşamıyor.

Kara Han da bu defa oğluna diğer küçük kardeşi Küz Han'ın kızını aldı. Oğuz bu kıza da hak dine girmesini, bir olan Tanrı'ya tapmasını teklif etti. Ancak ikinci karısı da bunu kabul etmedi. Oğuz da kızdan ayrı yaşamaya başladı.

Aradan birkaç yıl geçti. Bir gün Oğuz ava çıktı. Avlana avlana gelip bir suyun kenarına geldi. Burada amcası Kür Han'ın kızını gördü. Kızı kenara çekip söyleyeceklerini kimsenin duymayacağına dair yemin ettirdi:

Biliyorsun, dedi. Babam bana amcalarımın kızlarını aldı, ancak ben onları sevemedim. Zira ben hak dindeyim, onlarsa Tanrı'nın birliğini kabul etmediler. Gel Müslüman ol, ben de seninle evleneyim.

Kız:

- Sen hangi yoldaysan, ben de o yolda olurum, dedi.

Bunu üzerine Oğuz, babasına küçük amcasının kızı ile evlenmek istediğini söyledi. Kara Han büyük bir düğün yaparak küçük kardeşi Kür Han'ın kızını oğluna aldı. Oğuz da mutlu bir şekilde karısı ile yaşamaya başladı.

Aradan seneler geçti. Günlerden bir gün Oğuz çok uzak bir yere ava gitti. Kara Han karılarıyla beraber gelinlerini de, yemek için evine davet etti. Kara Han yemek sırasında karısına:

- Oğuz neden ilk karılarını sevmiyor, ancak sonuncusunu seviyor? Bunun sebebi nedir? dedi.

Karısı da:

- Bu soruyu gelinlerin daha iyi biliyor, dedi.

Kara Han gelinlerine sorunca, büyük gelini:

- Oğuz, bize yalnız bir Tanrı vardır, dedi. Bizim de Tanrı'ya inanmamızı, hak dine girmemizi istedi, dedi. Biz de bunu kabul etmedik, ancak üçüncü gelin bunu kabul etti.

Bunları duyan Kara Han, beğlerini çağırdı ve durumdan onları haberdar etti. Beğler, Oğuz daha avdayken tutulup

öldürülmesini önerdiler. Kara Han da etrafa adamlar salıp kendisinin ava gideceğini duyurdu, bunun için de askerlerinin hepsinin gelmesini emretti. Oğuz'un küçük karısı durumdan kocasını haberdar etmek için birisini ona gönderdi. Oğuz da memlekete adamlar gönderip şöyle dedi:

Babam asker toplayıp benim üzerime geliyormuş. Beni sevenler bana gelsinler, onu sevenler de ona gitsinler.

Bunun üzerine halkın çoğu Kara Han'ın, azı ise Oğuz'un yanında yer aldı. Oğuz'un etrafında toplananlar içerisinde amcalarının oğulları da vardı. Oğuz, kendisinin yanında yer alanlara, ona uyanlara, onun arkasınca gidenlere Uygur adını verdi.

Her iki taraf saf tuttular, sıralandılar ve savaş başladı. Oğuz galip geldi, Kara Han'ın askerleri kaçtılar. Savaşta bilinmeyen bir taraftan atılan ok Kara Han'ın başına isabet etti ve o, savaş meydanında öldü. Oğuz Han, zaferle ordugâha girdi ve Kara Han'ın tahtına oturdu. Oğuz Han, halkı Müslüman olmaya davet etti, kabul edenler sağ kaldı, etmeyenler öldürüldü.

Ağaç Ana

Eski Türklerin, etrafında yaşadığı Kara-Korum adlı bir dağ vardı. Bu dağdan Selenge ve Tola adlı iki nehir akardı. Bu iki nehrin arasında çok büyük ve tenha bir ağaç vardı. Bir gün bu ağacın üzerine gökten kutsal bir ışık indi. Bunu gören halk burada bir şeyler olur diye ağacı gözetmeye başladılar. Işık peyda olduktan sonra ağacın gövdesinde gebe bir kadında olduğu gibi şişkinlik yaranmaya başladı. Işık her gün ağacın üzerine iner ve ağaç da her geçen gün daha da şişkinleşirdi. Nihayet, dokuz ay on günden sonra ağacın karnı yarıldı ve gövdesinden beş çocuk çıktı. Bir başka var-

yanta göre ağaçtan bir kapı açıldı; içeride beş çadır, her bir çadırda da bir çocuk vardı. Çocukların:

- Bizim ana babamız kim, sorusuna halk:

- Sizlerin ana babası bu dağ ile bu ağaçtır, cevabını verdi.

Bu çocuklardan en küçüğünün adı Bögü/Buka Han idi. Sonradan o, Uygurların en bilgili hükümdarı oldu ve cihan devleti kurmak için mücadeleye başladı.

Mitin başka bir varyantına göre Tanrıoğlu, hangi sebeptense bir ağacın altına bırakılır ve ağaç onun büyümesini sağlar. Bu Tanrıoğlunun adı Buka idi. Bazı bilgilere göre Buka Tekin Esege-Malan'ın torunu veya oğludur.

Er Sogotoh Elley Bootur

Yakutların hayli yayılmış menşe mitine göre, onların ecdadlarından biri Omogoy Bay, diğeri ise Er Sogotoh Elley Bootur'dur. İster kuzey, isterse de güney Yakutları olsun kendilerinin Er Sogotoh Elley'le Omogoy Bay'ın kızından türediklerine inanmaktadırlar.

Er Sogotoh gökten inmiş ve Tanrıoğlu olması nedeniyle yalnız, tek başına yaşayan bir kahramandır. O, Ulu Nine veya bir diğer varyanta göre 'abla' olarak adlandırdığı ağacın yapraklarını soyarak büyümüştür. Onun yalnızlığı, ilk ata olmasını sağlayan önemli işarettir. Bir başka varyanta göre o, kör bir şamanın oğludur. Kör şaman, oğluna başka bir yere yerleşmesini söyler ve kör olmasına rağmen oğluna yolu gösterir ve çeşitli öğütlerde bulunur. Onlar susuz bir yere geldiklerinde kör şaman, oğluna ipek veya başka bir varyanta göre yün parçayı yeşil otların üzerine sermesini önerir. Sonra bu parçayı sıkmakla su çıkarırlar.

Kadim Türkler Er Sogotoh Elley efsanesini şöyle anlatırlar:

Eski zamanlarda dokuz kat göğün dokuzunu da delip indiğini mi, yoksa yerin altını yarıp çıktığını mı bilmeyen Er-Sogotoh Elley adlı bir yiğit yaşamıştır. On büyük karış boyunda, dört karış eninde, beş karış omuzlu, üç karış belli, kalın meles ağacı gibi baldırlı, nehirdeki köknar gibi bacaklı, kurumuş kayın ağacı gibi sağlam bilekli, atın gemindeki dizginler kadar gözlü, kalça kemiği kadar iri burunlu, çok iyi isabet ettiren elli, yanılmayan baş parmaklı, şaşmaz işaret parmaklı, düzgün dudaklı ve ince dişlidir. O kadar güçlüydü ki; donmuş ağaçları tuttuğunda kırar; kayın ağacını yakaladığında ikiye ayırır; dikili ağaca dokunduğunda ağaç, kökü ile birlikte yıkılır; ağacı sarstığı zaman ağaç feryat eder; söğüt ağacını ittiği zaman söğüt acıdan çığlıklar atar; bastığı yer göçer, durduğu yer paramparça olur, gezdiği yerler kuru toprak gibi çatlar; koştuğu yerler zangır zangır titrer; sesi gök gürültüsü, nefesi fırtına gibidir; konuşması, Yada taşı gibi büyüleyici, bakışı yıldırım gibidir.

Onun çadırı sallanmasın diye elli direkli, otuz kirişli, dört kat duvarlı, yağmur girmesin diye üç kat gümüş tavanlı, nem olmasın diye dört kat altın döşemelidir. Çadırının en ortasında sanki üç kadın yan yana duruyormuş gibi, üç bacaklı büyük bir ocağı vardır.

Çadırı bez bezekli somyalı, on işlemeli karyolalı, kılıç asmak için kancalı, kımız fıçısı asmak için askılı, altı kişi zorlasa bile açamayacağı kadar sıkı, altın dış kapılı, üç yaşındaki öküzün yatmasına benzer demir eşikli, atın oynayacağı kadar geniş salonlu, sekiz kişinin açamayacağı kadar altın iç kapılıdır. Evin en güzel odası guguk kuşlu, sağ tarafı aslanlı, sol tarafı kaplanlı, holün başında kuzgunlu, gümüş raflı, kalay dolaplı, taş sundurmalı, dört ayaklı masalı,

kıymetli ağaçtan sandalyeli, küçük göl kadar taş çanaklı, büyük bir ova kadar ağaç tabaklı, beyaz gümüş çatallı, kızıl gümüş kaşıklı, çelik demir bıçaklı, dokuz bezekli kutsal ayaklı (en büyük kımız bardağı) büyük kımız kadehli, on işlemeli mataarcaklı (bir milli kap), üç işlemeli küçük çoroonlu (bir ya da üç ayaklı kımız bardağı), yedi öküz derisinden dikilmiş tulumludur.

O, on dokuz yaşını doldurduğu zaman genç yüreğinin tıpırdadığını, zaman zaman kanının kaynamaya başladığını hissetti. Düz alnı düşünceden kırışmaya başlamış, resim gibi kaşı çatılmış, eskiden bilmediği bir fikir aklını karıştırmış ve yalnızlık düşüncesi kafasını bulandırmıştı:

Ağacın altına gelip üç defa eğilerek selamlamış, kalpağını yana yatırarak şöyle demiş:

- Kutsal ağacımın kadın ruhu! Kainatın ebe ruhu! Ben yetimi sen beslemişsin, küçükken büyütmüşsün, beyaz atlarımı yetiştirmişsin, kara atlarıma bakmışsın, kuşlarımı hayvanlarımı çoğaltmışsın, kara denizin balığını bir araya toplamışsın. Beni dinle! Aklımı fikrimi büyücü mü karıştırdı bilmem. Uzun zamandır uyuduğum uyku, uyku olmadı; yaşadığım hayat, hayat olmadı; gücüm kuvvetim azaldı, güçlü vücudum zayıfladı, düşündüğüm düşüncem kalmadı, bilen aklım bilmez oldu. Bana geleceğimi söyle! Hayatımı gösteriver! Ebem! Öz anam ol! Saygı duyduğumu gör! Benim sözlerimi dinle!

O an gök gürültüyle gürlemiş, sağanak yağmur başlamış, uçan beyaz bulutlar görünmüş, yıldırımlar düşmüş, şimşekler çakmış, fırtına çıkmış, toprak hareketlenerek yer, deprem olmuş gibi titremeye başlamış, nehrin suyu kabarmış, denizin suyu dalgalanmış. Bundan sonra kutsal ağaç gıcır gıcır gıcırdayarak küçük bir kütük olmuş, gövde-

sinden kar gibi saçlı, keklik gibi beyaz etli, iki kımız fıçısı kadar memeli, yaratıcı ihtiyar kadın beline kadar çıkarak:

- Ben senin neden üzüldüğünü, ne istediğini ve her şeyi bilerek yaşıyorum. Dinle! Senin baban Aar Toyon, annen ise Kübey Hatun'dur. Onlar yaratıcı Tanrı emriyle seni üçüncü gök katında doğurup bu topraklarda soy-sop sahibi ve nesillerinin atası ol diye yeryüzüne indirdiler. Şimdi zamanı geldi. Sen çabucak atla ve güneye uzaklara git, senin yolun çetin olacak. Dayan! Ümidini kesme! Eşini bulacaksın. Elveda! Mutluluk ve başarıyla gidip gel, dedi.

O hayır duasını ederek ağacın kökünden ebedi suyu alıp onun deri matarasına boşalttı ve:

- Bunu koltuğunun altına bağla, zor gününde sana yararlı olacak, dedi.

Kendisi de tekrar gıcır gıcır gıcırdıyarak büyüye büyüye eskiden olduğu gibi kutsal ağaç haline geldi.

Er Sogotoh evine gitmeden önce otlağına vararak uzak yola gidecek sarı atının üstüne binerek ahıra uğramış, ak-kara atlarından bir karış kazı, bir tutam yağlı etli yedi tane kısrağı ayırmış, üç yıllık semiz yedi öküzü seçerek evine getirmiş, bu hayvanları hemen kesip göl kadar büyük kazanında pişirip geniş bir heybeye koyarak atının sağ kulağına yerleştirmiş.

Yakutların ısıah merasiminin kurucusu Elley'dir. Kısraktan süt alma ve kımız yapma işini de Er Sogotoh'un adına bağlarlar. Ayrıca Elley, ilk demirci, ilk çömlekçidir. Ancak eşyaları yapmakla kültürel olguları oluşturan medeni kahraman, Yakutların inancına göre Er Sogotoh Elley değil, onun büyük oğlu ve ilk şaman olan Labıngha Syuyuryuh'dur.

Ereydeeh-Buruydaah Er Sogotoh doksan engeli, sayısız kötülüğü geçerek Harahhan ülkesine gelip geniş ormanın

içine girdiği zaman tay derisinden abalı, ayak derisinden dikilmiş çizmeli, baş derisinden dikilmiş şapkalı, tüyleri dökülmüş bir taya ters binmiş ve tayın kuyruğunu dizgin gibi tutmuş öksüz bir çocuk ile karşılaştı. Bu çocuk tanımadığı şahsın gözüne bakınca hiç görmediği bu kişinin iyi huylu olduğunu farkederek kaçmamış ve Harahhan'ın hayatını, zenginliğini, güzel kızını ve bu kızı kötü Bura-Dohsun'un istediği gibi haklarında bildiği her şeyi anlatmış ve taş burunun yolunu göstermiş.

Burunun yakınına geldikleri zaman Bura-Dohsun'un uzanarak beş-on kısrağı, sekiz-dokuz öküzü kuyruklarından çekerek ağzına attığını görmüşler. Onların geldiklerini görüp çabucak ayağa kalkan Bura-Dohsun:

- Şimdiye kadar hiç tanımadığım bir insan geldi. Ben onunla ölümüne dövüşeceğim, dedi.

İkisi de hiçbir şey söylemeden yaylarını germişler ve atışarak birbirlerini vuramamışlar. Sonunda okları bitince demir gürzleriyle vuruşmuşlar. Demir gürzleri çarpışmaktan düzleşince uzun mızraklarını çıkarmışlar. Mızrakları da çarpışmaktan kırılmış, sonra kılıçlarıyla dövüşürken kılıçları körelmiş. Bunun üzerine Bura-Dohsun nara atınca Er Sogotoh irkilmiş. O irkilince de Bura-Dohsun kılıcını onun kalbine sokmuş. Yaralanan Er Sogotoh koltuğunun altında bağlı bulunan bengü su kesesini hemen keserek yarasının üstüne damlatmış. Er Sogotoh bir anda iyileşerek eski halinden on kat daha güçlü olmuş.

Er Sogotoh, güçlendiğini anlayıp bağırarak Bura-Dohsun'u belinden yakalamış ve yedi kulaç yeri titretecek kuvvetle yere çarpmış. Sonra başını kesmiş ve çelik bıçakla karnını yararak içinden yüreğini ve karaciğerini alıp küçük küçük parçalara ayırarak her tarafa savurmuş. Ancak yüreğinin bir ucu kalmış ve kara kuzgun olup:

- Ben her zaman sana engel olacağım, diyerek yerin altına girip kaybolmuş.

Er Sogotoh Elley ülkesine dönüp geldiğinde ak-kara atlarının iki kat arttığını, kuşlarının, hayvanlarının da iki katına çıktığını görmüş. Birlikte getirdiği adamlarına ev-ocak düzenlemiş, çocuk sahibi yapmış. Saha'nın en büyük ataları bugünkü zamana kadar o yerde yiyip içip yaşamaktadır. Ancak Bura-Dohsun'un yüreğinin ucunun kuzgun olup söylediği gibi, Er Sogotoh'un torunları, yani halkı, beyaz kara atları, kuşları, hayvanları zaman zaman salgın hastalıklarla telef olarak veya dala asılarak, bazen de ağaçlara takılarak bu zamana kadar ölümlü olmuşlardır.

Er Sogotoh Elley ve *Haan-Bolloh*

Er Sogotoh Elley'in babasının adı Tataar-Tayma idi. Onun yaşı iki yüze yaklaşmıştı. O zamanlarda ülkenin hükümdarı Haan-Bolloh idi. Elley de bu hükümdarın alpi idi. Bir gün Haan-Bolloh, yedi gün içinde memlekette olan 100 yaşını doldurmuş bütün ihtiyar erkek ve kadınların öldürülmesini emretti. Er Sogotoh bu emre, ne evet ne de hayır dedi. Çünkü o, kendi babası hakkında düşünüyordu. O yurda gelerek olup bitenleri babasına anlattı. İhtiyar baba ondan sordu:

- Oğlum şimdi beni ne yapacaksın?

Er Sogotoh:

- Yok, ben seni kendi ellerimle nasıl öldüreceğimi tasavvur dahi edemiyorum.

Babası şöyle dedi:

- Ancak hükümdarın emrinden de çıkmak olmaz. Emri ne olursa olsun yerine getirmek lazımdır. Sana önerim, atını soy ve onun derisinden büyük bir çanta yap. Çantada

delik açarak beni hemen çantanın içine yerleştir. Yakınlarda senin hükümdarın üç günlük sefere çıkacak. Dönüşte o sana uğrayacak ve emrini yerine getirip getirmediğine bakacak. O beni görmedikçe seni, emri eksiksiz yerine getirdiğin için övecek.

Elley, babasının dediği gibi de yaptı. Bundan sonra Yakutlar arasında "İhtiyar adamı deri çantaya koy, kendinle taşı ve ona danış" deyimi yayıldı.

Günlerin birinde Er Sogotoh Elley Bootur, hükümdarın yanına gitti. Hükümdar ona şöyle dedi:

- Orta dünyada, ben gereksiz yere güzel kız arıyorum. Bildiğime göre en güzel kız denizin dibinde yaşıyor. O, deniz iyesinin kızıdır. O kıza önden baktığında, üç güneşin ışık saçtığını zannedirsen, arkadan baktığında sanki sekiz ay ışık saçar. Her üç günde bir, güneş batarken o kız, denizin dibinde oturarak altın tarakla saçlarını tarıyor. Ben onu getirmek için sekiz adamımı gönderdim, ancak onlardan hiçbiri geri dönmedı. Sana emrediyorum. Yedi gün müddetinde o kızı bana getirmezsen, o zaman ben seninle dönüşü olmayan düşmanlık yoluna girmiş olacağım.

Elley hiçbir şey demeden çıkıp gitti. O, hükümdarın emri hakkında babasına konuştu. Babası olup bitenleri dinledikten sonra dedi:

Hükümdar, aklını kaybetmiş. Denizin altında hangi kız olabilir ki? Dağlarda farklı bir hayvan var. Bu vahşi hayvan insanların her sözünü tekrarlayarak onlara cevap veriyor. O, tamamen tüyle kaplanmıştır, ancak her üç günde bir dağın tepesinde oturarak altın tarakla saçlarını tarıyor. İşte o zaman onun yansıması suda görünür. Senin aptal hükümdarın suya yansıyan şekli, denizin dibinde yaşayan kız olarak anlamıştır. Eğer sen hileyle bu vahşi hayvanı yakalayıp hükümdara götürürsen, o, senin alay ettiğini

düşünür ve ölümüne ferman verir. Bize batıya doğru kaçmak lazımdır. Burada bir nehir var, onunla biz daha büyük nehre ulaşırız. Uzun yıllar önce ben oralardaydım. Oranın havası sıcak, suyu boldur. Biz oraya gidelim. Sen beni çantaya koyup taşı, başka bir çantaya da yiyecek koy. Kendinle beraber yedek bir at da götür. Yolu, ağaçlara bakarak git. Her zaman ağaçların güneşli tarafından değil, gölgelik tarafından git.

Er Sogotoh'la babası az gittiler, çok gittiler ancak ihtiyarın dediği yere ulaşamadılar. Bir gün yaşlı adam oğluna şöyle dedi:

- Yakında biz, benim dediğim yere ulaşacağız. Eğer nehri görürsen durakla.

Onlar üç gün sonra gelip nehre ulaştılar. Elley'in babası oğluna:

- Şimdi çantayı aç ve beni dışarı çıkar, dedi.

Her tarafın tayga ile kaplı olduğu yere göz atan ihtiyar:

- Boş yere dememişler ki atın olsa kaybolmazsın, oğlun olsa mutlu olursun, dedi. Ben buraya senin gibi cesur oğlum olduğu için gelebildim. Şimdi burada çadırımızı kuralım.

Onlar o yerde, bir ay yaşadılar. Er Sogotoh av avlar, birlikte yerlerdi. Ayın tamamında yaşlı baba ölüm döşeğine düştü. Ölmeden önce oğluna şöyle vasiyette bulundu:

- Üç günden sonra ben, orta dünyadaki yaşamımı başa vurup ebedî meskenime gideceğim. Öldükten sonra ben üç gün kalmalıyım. Bu zaman içinde sen benim kemiklerimin gömüleceği mezarı yap. Kırk günden sonra benim saf ve ışıklı ruhum göklere çekilecek. Sen avladığın hayvan ve kuşların derisini ve tüyünü, yonttuğun ağacın kırıntılarını nehre at. Bu nehrin aşağısında vahşi Yakutlar yaşıyorlar. Onlar da canı ve ruhu olan insanlardır. Onlar düşünecekler

ki nehirin yukarısında yenilmez bir alp yaşıyor. Sen onların yanına gittiğinde onlar seni kendi hükümdarları gibi kabul edecekler. Benimle beraber binip geldiğin atı da gömersin. Sonra nehrin aşağısına git, orada vahşi kardeşlerini bulacaksın. Eğer evlenmek istersen yüzü beyaz ve güzel olanla değil, köpüklü sidik ifraz edenle evlen.

Er Sogotoh Elley'in Evlenmesi

Er Sogotoh Elley ihtiyar babasını atla beraber gömdükten sonra, diğerini de soyarak ölü aşı yaptı. Daha sonra da nehrin aşağısına doğru yüzmeye başladı. Nehir ise gittikçe genişlemeye başladı. Sonra da o, taptanmış otları gördüğünde, yakınlarda insan meskeni olduğunu anladı. Az sonra iki konik yapılı sade çadır göründü. Er Sogotoh, çadıra girmedi, bekledi ki oradan birisi dışarı çıksın. Nihayet çadırdan yaşlı bir kadın çıktı. Eller, o zamanın adeti üzere sol dizi üste çökerek sol elini yanağına dayanak ederek üç defa onun önünde eğildi. Ev sahibine Omogoy Bay denirdi, ihtiyar kadın onun karısı idi. Onların iki kızları vardı. Kızlardan biri güzel yüzlü, diğeri de deli idi.

Rivayet edirler ki, eski zamanlarda Omogoy Bay adında bir adam vardı. Ona kadar Yakut toprağında Tunguzlar yaşıyordu. Omogoy Bay şimdiki Yakutsk şehrinin yukarısında Lena nehrinin sahilinde Oy Bes adlı bir yerde kendine mesken salmıştı. Onun ailesi ihtiyar karıdan ve iki kızından oluşmaktaydı. Oğlu yoktu. Kızlardan biri onun kendi kızı, diğeri ise götürüp büyüttükleri kız idi. Omogoy'un kendi kızı gündüzleri hündür ahşap oturacağın üzerinde oturur, geceleri de çadırın içinde yatardı. Büyüttükleri kız ise hayvanlara bakar, ev işlerini görür, yemek hazırlardı.

Omogoy'un at sürüleri ve sığırları vardı. Hatta onun Tunguzlardan olan işçileri de vardı.

Anlatılanlara göre Lena nehriyle kuş tüyü ve ağaç parçaları gelmeye başladı. İşçiler bunu görünce, durumdan Omogoy'u haberdar ettiler. Omogoy Bay şöyle dedi:

- Gidin öğrenin; nehrin yukarısında yerleşen ve benim topraklarımda av eden kimdir? Kim ona buralarda av etmeye izin vermiştir? Onu yakalayarak yanıma getirin.

İşçilerden yedi adam nehrin yukarısına doğru gittiler. On verstlik mesafede onlar, ocağın yanında uzanmış bir adamla karşılaştılar. Belli oldu ki o, avladığı ördeklerin tüyünü yolarak nehre atar, ocak yakmak için kestiği ağaçların da parçalarını suya döker. Bununla da o, bu yerlerde yaşayanların dikkatini çekmeyi düşünüyordu. Onun yanında balta, yay ve palma ağacından hazırlanmış oklar vardı.

Omogoy Bay'ın adamları onu alıp sahiplerinin yanına getirdiler. Omogoy bu tanımadığı adama bakarak çok sevindi ve dedi:

- Onun kolları adeleli, boynu da kalındır. O benim en güçlü işçim olacak.

Hiç kimsenin tanımadığı bu adam, onun yanında yaşamaya başladı. Onun adı Er Sogotoh Elley Bootur idi.

Elley onların evinde üç yıl yaşadı. Omogoy Bay'ın karısı Er Sogotoh, Elley'i tarif etmeden duramıyordu. Bu durum Omogoy Bay'a hoş gelmedi. Bir gün o, karısına şöyle dedi:

Görünüyor ki ben artık ihtiyarladığımdan, sen bu gençle aşk yaşıyorsun. Bu yüzden de onu çok övüyorsun.

İhtiyar kadın kocasına şöyle cevap verdi:

- Sen farkında değilsin, onun sesini duyduğun anda titriyorsun.

Elley'in sesi yıldırım gürültüsü mü ki ben ondan korkayım, diyerek Omogoy itiraz etti.

Ancak ihtiyar kadın devam ederek şöyle dedi:

Bakalım ben haklı mıyım, yoksa haksız mı? Sabah erkenden Elley bağırarak hayvanları otlağa götürdüğünde sen çadırın içinde elbiseni serip üzerinde oturuyor olacaksın. Ben de senin eline içi içecekle dolu ahşap bir kase vereceğim.

Yaşlı adam razı geldi. Ancak Elley'in sesini duyduğu gibi o, elindeki kaseyi üzerine döktü. Başka bir rivayete göre Omogoy Bay, kasenin içindekileri üzerine dağıttıktan sonra karısının haklı olduğunu bildirdi ve Er Sogotoh hakkında, o gerçekten de Tanrı'nın himayesinde olup İyehsit'in gözetimi altındadır, dedi.

İhtiyar kadın:

- Bak şimdi sen kendin gördün, ben mi yalan konuşuyorum, kendime maşuk mu arıyorum, yoksa sen ihtiyar yaşında aklını mı kaybettin? dedi.

Kocası:

- Evet, sen haklısın. Onu benim yanıma getir, ben onun dış görüntüsüne iyice bakacağım, cevabını verdi.

Er Sogotoh Elley'i davet ettiler. O, çadıra girip oturdu, nereden geldiğini, kim olduğunu anlattı. Omogoy ona, ahşap kasede kımız verilmesini söyledi. Elley, kımıza daha dokunamadan Omogoy, bastonunu kaptı ve onun kafasını yarmak için bir darbe indirdi. Elley ani hareketle kenara sıçradı ve sordu:

- İhtiyar, bu ne demek?

Omogoy onu sakinleştirerek dedi:

- Ben bunu şaka olsun diye yaptım. Dinle beni. Biz yaşlandık, öldükten sonra ocağımızı yakacak kimsemiz yok. Benim kızımla evlen ve bütün malımın mülkümün varisi ol.

Elley bu teklife şöyle yanıt verdi:

- Ben teklifinizi kabul ederim, ancak bir şartla. Bana, deli kızınızla evlenmek için izin verin.

Bu teklifi duyan Omogoy çok sinirlendi, kızına çeyiz olarak bir kuyruksuz sığırla bir kuyruksuz at vererek onların her ikisini evden kovdu.

Yakutların anlattığına göre Elley, Omogoy Bay'ın benim kızlarımdan birisi ile evlen teklifini kabul etti ve kızları yakından izlemeye başladı. Baktı ki Omogoy'un kendi kızı küçük bayıra çıkarken hasta hasta gidiyor. Ancak diğer kız, o kadar hızlı gidiyor ki sidiği köpükleniyor. Elley, babasının vasiyetini hatırladı ve bu alametleri görüp Omogoy'un büyüttüğü kızla evlendi. Omogoy Bay'ın kendi kızı dertten aklını kaybetti ve çok geçmeden öldü. Omogoy, Elley'in bu seçiminden memnun kalmadı ve kızının ölümünden onu sorumlu tuttu. Onun, Er Sogotoh Elley'i lanetlemesi de bu yüzdendir.

Er Sogotoh evlendikten sonra Omogoy'un yazlığının öteki tarafına yerleşti. Burada o, masa, sandalye, çeşitli ahşap aletler, kase, piyale yaptı. İlk defa olarak tütsünün çıkması için baca yaptı. Daha sonra demirçi küresi, örs, balyoz, balta ve çeşitli demir aletler yaptı. Elley aynı zamanda çömlek eşyalar yapmayı öğrendi. Zamanla Omogoy'un bütün hayvanları, yavaş yavaş onun otlağında toplandılar. İhtiyar kadın, damadının yaşamına bakarak seviniyordu, ancak Omogoy sinirlenirdi ve Er Sogotoh'u eşkıya diye adlandırırdı.

Bir gün Omogoy Bay bastonuna yaslanarak Elley'in yanına geldi ve:

Sen eşkıyasın, benim sevimli kızımla evlenmedin, kendine layık olan eşkıya kızla evlendin. Benim kızım kederden sararıp soldu. Bu yüzden de ben seni lanetliyorum. Benim sözlerim kılıçtan keskin, oktan hızlı olsun. Kızımın

incinmiş ve ezilmiş ruhu senin vücuduna ve kanına yerleşsin, soyunu kıyamete kadar intihara sürüklesin, diye beddua etti.

O zamandan sonra bin yıllar geçse de Yakutların arasında suda boğularak ölenler oldu. Daha sonra Er Sogotoh Elley Bootur, ısıah merasimini geçirerek büyük şölen verdi. En üst gökte alnında kartal olan Yüryüng Ayıı-Toyon var. Daha sonra atların artımından sorumlu, Yakutların ecdadı Uordaah Cesegey-Toyon var. Sonra ev hayvanlarını koruyan Ayıısıt Hotun var. Şölende Elley, kımız dolu kaseyi kaldırarak bu tanrısal ruhlara, kendi hayvan sürüsünü artırmaları için yalvardı. O zaman, yakından üç beyaz kuş öterek uçup gitti. Denildiğine göre Omogoy ilk defa üç büyük beyaz kuşu görünce bu tanrısal ruhların varlığına inandı ve korkudan titremeye, esim esim esmeye başladı, gözleri yerinden çıkacakmış gibi büyüdü, kendinden geçerek yere düştü. O zamanlarda, insanlar arasında Tanrı'nın ve ruhların varlığını hatırlamak, ondan hayır duası almak için ısıah merasimi düzenlemek geleneği yaygındı. Aradan uzun yıllar geçti. Er Sogotoh Elley'in dokuz oğlu, dokuz da kızı oldu.

Tölöslerin, Koçkarların, Munduslarin Ortaya Çıkması

Eski çağlarda böyük bir savaş olmuş, savaşta mağlup olan kavmin sağ kalanları etrafa dağılmış. Kaçanların içinde yalnız başına kalan bir kız da varmış. Sakinlik olunca kız ortaya çıkmış, ana babasının ve akrabalarının öldürüldüğünü görmüş. Bunu gören kız başını alıp gitmiş ve gelip bir yurda çıkmış. Bu kalabalık yurdun içinde bir genç kıza aşık olmuş ve onunla evlenmiş, ancak düğün gecesi kızın hamile ol-

duğu anlaşılmış. Kızın daha önce kiminle evli olduğunu ve kimden gebe kaldığını sormuşlar. Buna cevaben kız:

- Ben şimdiye kadar hiç evlenmedim ve hiçbir erkekle de olmadım, demiş. Ancak buraya gelmeden önce bozkırlarda yalnız başıma yürüyordum ve kendime yiyecek için bir şeyler arıyordum. Bu sırada yağmur yağmaya başladı, her taraf su içinde kaldı. Ben de yağmurdan korunmak için bir yere saklandım. Yağmur durduğunda yerde bir buz parçası gördüm. Ben buzu alıp kırdım, baktım ki içinde iki tane buğday tanesi var. Çok acıkmıştım ve bu yüzden buğday tanelerini ağzıma attım. Taneleri ağzıma atınca sanki karnımda iki çocuk varmış gibi bir şeyler hissettim.

Bu olaydan dokuz ay sonra kız iki oğlan doğurdu. Bir zaman sonra kocasından da bir oğlu oldu.

Kadının kocası, buz parçasındaki tanelerden olan iki çocuğu kendi öz çocuğu gibi büyütmüş, mallarını da onların arasında eşit olarak bölmüş. Ancak bir deve ile bir koç yalnız kalınca, bunları çocuklar arasında bölmekte güçlük çekmiş. En küçük oğlan:

- Bu deve benimdir, çünkü onu ben güttüm, demiş.

Gerçekten de bu söz doğru idi. Babası hemen geriye kalan deveyi öz küçük oğluna vermiş. Bunların dilinde deveye töö denildiğinden, çocuktan türeyenlere Tölösler denmiş. Ortanca oğlan da:

- Koçu ben güttüm, koç benimdir, demiş.

Bu söz doğru olduğundan babası koçu da ona vermiş. Oğlan koçu aldığı gibi boynuzlarından tutup ikiye ayırmış. Babası oğlanın bu gücünden dolayı çok sevinmiş:

- Senin adın Koçkar-Mundus olsun, demiş.

Babası bu defa da büyük oğluna dönmüş:

- Senin de baban bir buz tanesi idi. Adın Muz Han, yani Mundus olsun, demiş.

Mundustan türeyenlerin sayısı bini aşmış, Koçkar soyu daha kalabalık olmuş, Tölös'ün soyu herkese tüzünlükte örnek olmuşlar.

Diğer Halkların Ataları

Kadim Türklerin anlatılarına bakılırsa, bütün Moğolların atası Noha adlı it, anaları da Odun adlı ağaçtır. Denildiğine göre Moğolların ecdadı ağaçtan doğulmuş, köpek de onu büyütmüştür.

Bersit kabilesinin atası gölün sahilindeki ormanlıkta yaşayan maral ile kurttur. Onların ilişkisinden Bersitlerin ilk atası dünyaya gelmiştir.

Eski Türklerden kalma rivayette denilir ki, o zamanlarda çok büyük bir lama varmış. O bir avuç toprak götürüp onu elinde sıkarak yere atmış. Oradan Çin halkı çıkmış. Sonra lama bir avuç yeşil ot almış, onu da elinde sıkarak yere bırakmış, oradan da Rus halkı çıkmış. Daha sonra lama dört taş alıp onları da elinde sıkmış,taşlardan bu defa da dört Moğol oymağı türemiş.

Rivayet edilir ki, Koton hanının kızı kırk hizmetçisi ile yenilebilecek yabani ot toplamak için bozkıra gitmiş. Onlar su içmek istemişler, bir pınarın yanına gelmişler. Yalnız, hanın kızı suyun ortasında bir parça kan görmüş ve onu avuçlayarak içmiştir. Kanlı suyu içer içmez, kız hamile kalmış ve utancından eve geri dönememiş. Han, kızının nerede olduğunu sorunca kırk kız, olup bitenleri anlatmışlar. Han, kızlara, hamile gibi görünmek için karınlarına taş bağlamayı, biz de hamileyiz demelerini ve kızını geri getirmelerini emretmiş. Kızlar denileni yapmışlar. Ancak bir müddet sonra Han onların hepsinin doğrudan hamile olduğunu görüp memleketten kovmuş. Kızlar gelip tenha

kayın ağacının olduğu bir yere yerleşmişler. Burada, han kızının çocuğu olmuş, ancak yarı aç ananın çocuğunu emzirmek için sütü yokmuş. O vakit onların yanına ihtiyar bir sığır çobanı gelmiş. Çoban, çocuğun rahat emebilmesi için kayın ağacının dalını yere kadar eğmiş. Çocuk ağacın yapraklarını emerek kendine gelmiş. İhtiyar çoban, Han'ın yanına gelerek atası sema, anası ağaç olan bir çocuğun varlığından Han'ı haberdar etmiş. Han, çocuğu getirmeyi emretmiş. Çoban, çocuğu Han'ın yanına getirmiş ve onu çadırın ortasına fırlatmış. Çocuk, Han'ın tahtının üstüne, Han nasıl oturursa o şekilde oturmuş. Orada bulunanlar hemen anlamışlar ki, çocuğun kaderinde han olmak var ve o, Kotonların hanı da olmuş.

Rivayete göre doğum yapan üç kadından biri topraktan, öteki ağaçtan, üçüncüsü de atın yelesinden tutarak doğum yapmışlar. Birinci kadından Çinliler doğmuş, ona göre de onların sayı ve toprakları çoktur. İkinciden hem ormanları hem de kendileri çok olan Ruslar türemişler. Üçüncüden atçılıkla meşgul olan az saylı Kazaklar ortaya çıkmış.

Şöyle derler ki Tanrı, insanları yarattıktan sonra onlara neyi beğenirlerse onu da almalarını önermiş. Çinliler topraklara yapışmışlar. Ruslar ağacı, Kazaklar da otu götürmüşler. O yüzden de Çinliler ekinci, Ruslar avcı, Kazaklar da hayvan besleyen olmuşlar.

Beşinci Bölüm

Türklerin İlk Şaman Ataları

İlk Şamanlar

Kadim Türklerin anlattıklarına göre; eski çağlarda insanlar, yeraltı dünyasının kötü ruhları karşısında kendilerini savunmakta aciz idiler. Şöyle ki, daha önceleri ne hastalık ne de ölüm vardı. Ancak Erlik'in emrinde olan kötü ruhlar yeryüzüne çıkıp insanlara kötülük yapmaya başladılar. O zamanın insanları çok sade, her şeye inanan ve samimi idiler. Bu da onları savunmasız kılırdı. Nihayet Tanrı, bu insanlara acıdı ve onları bilgilendirmek, kötü ruhlara karşı silahlandırmak kararına geldi ve bunun için bir kartal (berkut) gönderdi. Tanrı'nın gönderdiği kartal ne kadar çalıştısa insanlarla anlaşamadı. Ne o, insanların ne de insanlar onun dilini anladılar. Çaresiz kalan kartal tekrar Tanrı'nın yanına döndü ve durumu ona anlattı. Tanrı da ona yeryüzünde karşısına çıkacak ilk kadınla yaşamayı ve doğacak çocuğu şaman yapmayı önerdi.

Böylelikle kartal yeryüzüne iner inmez bir ağacın altında uyuyan bir kadınla yaşamaya başladı, kadın gebe kaldı ve dokuz aydan sonra bir erkek çocuk doğurdu ve bu ilişkiden dünyaya gelen çocuk ilk şaman oldu. Kadının oğlu, hem babası kartalın hem de insanların dilini bilir-

di. O nedenle şamanlar kartalı ecdadları olarak görürler. Ancak kendilerini kötü ruhlardan savunmayı öğrenen eski insanlar yavaş yavaş hilekârlığı da öğrendiler. O zamanın insanları bilgelikle hilekârlığın farkını bilmedikleri için hilekârlık onların lehine işliyordu. Hilekârlık bir taraftan yaramaz hususiyet idi ve Erlik'in işine yarıyordu, çünkü yaramazlık ve hilekârlık nihayetinde zalimliğe çıkarırdı. Diğer taraftan ise hilekârlık, iyi ile kötünün farkını ortaya çıkardığından Tanrı'nın, insanlara lütfuydu. Bazı hikâyelerde hilekârlığa, şeytan ameli gibi bakılsa da, bazılarında ise ona iyi, hayırlı bir iş gibi bakılırdı. İlk şaman, kartalla kadının ilişkisinden doğmuş ve böyle özelliklere sahip olan Bo Han adlı birisiydi.

Ancak başka fikirlere göre ilk şaman Çingis-Hadjir-Bo-Tengrin Kubun adlı birisi olup hakkında birçok rivayet anlatılmaktadır. Erlik'in yarattığı haşeratlar, kara kurbağalar, akrepler, yılanlar, kertenkeleler yeryüzünde savunmasız insanlara zarar verip onların ölüm saatlarini hızlandırıyordu. Şamanlar da bu kara güçlerle savaşmak için hem manyaklarına hem de davullarına bu haşeratların resimlerini çizirdiler. Şamanlara göre, bu zehirli haşeratları Erlik yaratmıştı. İnanca göre dünya yaratıldıktan sonra Erlik elindeki asayı yere batırıp çıkarmış, toprakta açılan delikten zehirli yılanlar, kertenkeleler, toprak kurbağaları ve çeşitli haşeratlar çıkmıştı. Ancak bazılarına göre bu haşeratlar Tanrı'nın hizmetçisi tarafından öldürülen titanın parçalanmış vücudundan türemişti. Öldürülmüş titanın bedeni yılanlara, kertenkelelere, zehirli haşeratlara çevrilip yeryüzünü kaplamıştır.

Kadim Türklerin anlatılarında ilk insan veya Tanrı'nın oğlu olan Erlik, sonradan baba Tanrı ile tartışmış, yeraltı dünyasına sürgün edilmiş ve kötülük kaynağına dönüş-

müştür. Altaylılar anlatıyorlar ki Erlik, kendisi ilk şamandır veya ilk şamana kamlık yapmayı öğreten kişidir. Nitekim Altaylıların rivayet ettiklerine göre ilk şaman olan Tyangara, Yayık'ın hastalanmış üç oğlundan birini tedavi etmek için Erlik tarafından önerilmiş ve Erlik tarafından hastayı nasıl tedavi edeceği, nasıl kamlık yapacağı öğretilmiştir. Dolayısıyla ilk şaman olan Tyangara'nın da hocası, yeraltı dünyasının hakimi Erlik Han'dır.

Şamanlar yalnızca hastayı iyileştirmez, aynı zamanda hayvanların çoğalması, çocukların ölmemesi için de ayin yaparlar. Şaman ayinleri yeraltı dünyasındaki kötü ruhlarla alâkalı olduğundan, onların Erlik'ten el almaları daha çok anlatılanlar arasındadır. Hatta güçlü şamanlar, ölümü de aldatmayı bilenlerdir. Mesela, Erlik'in yardımcılarının yeni doğan bebeği bulamaması için şamanlar, bebeği ters çevrilmiş kazanın altına koyar, bebeği çaldırdıklarını söyleyerek ölümü aldatmış olurlardı. Veya şamanların tavsiyesi ile ana-babalar yavrularına köpek adı vermekle de ölümü aldatmaya çalışırlar. Bazen de ailenin yakın dostu, çocuğu alıp büyütür, ona yeni aile olur, ölümden ve hastalıktan çocuğu himaye ederdi.

Altay-Sayan Türkleri şamanın manyakına (plaşına) eren/iren derlerdi. Bu da ilk şaman olarak bilinen Eren-Şeşen adı ile alakalıdır. Akıllı ve bilgili Eren-Şeşen, bilinen ilk şaman olmakla beraber hem de en güçlü şaman idi.

Şamanlar bazen hanlara karşı da çıkarlardı. Bazı şamanlar güçlerine o kadar inanırdılar ki, hatta onlar hanın kızını da kaçırırlardı. Rivayete göre Dain-Tepe-Tarhan-Bo adlı çok güçlü bir şaman Moğol hanının kızını kaçırmıştı. Moğol hanı onu yakalamak için askerlerini gönderdi. Şaman, uzun zaman takipten kurtulmayı başardı, ancak sonunda yakalandı ve kafası kesildi. Kadim Türkler, öldürülemeyen

şamanlar hakkında da mit yaratmışlar. Bunlardan birinde denilir ki, Sohor-Noin adlı bir han, kızını kaçıran Gurte adlı şamanı takip edip yakalasa da onu öldüremez. En sonunda şaman Gurte kendi ayakabısının altlığı ile öldürülebileceğini söyler. Sohor-Noin şamanın dediği gibi de yapar. Öldürülen şamanın cesedini nehre atarlar, ancak ceset nehrin ters istikametine, yani yukarısına doğru yüzer.

Başka bir anlatıda Çingis Han'ın karısını da kaçıranın Bohak değil, şaman Tubut olduğu söylenir. Tubut yalnız Çingis Han'ın karısı Burte'yi kaçırmakla kalmaz, aynı zamanda halkın bir kısmını da kendi ile götürür. Çingis Han, şaman Tubut'u yakalamak için Sohor adlı komutanını görevlendirir. Sohor uzun uğraştan sonra Tubut'u alt etmeyi başarır ve halkı geri götürür. Çingis Han'ın emriyle Sohor, şaman Tubut'u öldürür.

Mitte denilir ki, Telengitlerin içinde Tostogaş adlı çok güçlü bir şaman varmış. Ruslar, Altay'ı işgal ettiklerinde Çar, bütün şamanları ateşte yakmayı emretmiş. Şamanlar ateşte yanıp kül olsalar da, şaman Tostogaş yanmamış. Rus Çarı ona Abıs Kam adını vermiş ve kamlık yapmasına izin vermiş.

Bir gün Edzen adlı bir Han'ın oğlu ve kızı hastalandı. Han'ın gösterişi ile Abıs Kamı, hastaları tedavi etmek için davet ettiler. Abıs Kam geldi, şaman merasimi yaptı ve hastaları iyileştirdi. Han ona dokuz at ile hizmetçiler hediye etti. Şaman Tostogaş, atları evine gönderdi, kendisi ise gizlice Han'ın yanında kaldı, onu kimse göremedi. Çünkü şaman Tostogaş, Han'ın kızını kaçırmak istiyordu. Şaman, kızla anlaştı ve geceden geçerek ve her ikisi de en iyi atlara binerek kaçtılar. Bunu öğrenen Han, onların arkasından askerlerini gönderdi ve emretti ki eğer kaçanları yakalayabilirlerse, kızını atın kuyruğuna bağlayıp parçalasınlar.

Şamanın ise başını bedeninden ayırsınlar. Han'ın askerleri şaman Tostogaş'la kızı yakaladılar ve Han'ın emrettiği gibi de yaptılar. Kızı ikiye ayırdılar. Şamanın ise başını bedeninden ayırıp ağaca geçirdiler. Ağaca takılmış baş, kahkaha atmaya başladı, bedeni ise diri insan gibi gezmeye başladı. Onu alıp Han'ın yanına getirdiler. Şaman Tostogaş orada taşa döndü. Şimdi de onun kesik başı taş gibi orada duruyordu. Ancak bu taş bazılarına kahverengi, bazılarına kırmızı, bazılarına da beyaz renkte görünür. Onun yakınında büyük bir şaman yaşıyor. İyi şamanlar onun yanında hiçbir zarar görmeden kamlık yapıyorlar, kötü şamanlar ise kamlık zamanı ölüyorlar.

Mite göre; kötü ve iyi, iki şaman vardı. Onlar kamlık yapıyorlardı. Kötü olan şaman merasiminden sonra dedi ki savaş olacak, insanlar ölecek. İyi şaman buna inanmadı. Gerçekten de savaş oldu. Düşman askerleri her iki şamanı da yakaladılar. Onlar iyi olan şamanın başını kesip öldürdüler. Önce onu ateşte yakmak istediler, o ateşten hiçbir şey olmamış gibi çıktı. Onu suda boğmak istediler. Oradan da hilas oldu. Onda onun başını kestiler ve kendileri ile götürüp apardılar. Kesik baş kahkaha atarak gülmeye başladı. Onun başını Han'ın yanına götürdüklerinde baş bir anda taşa döndü. Ülkede ne kadar şaman varsa kamlık yaptı. Ancak taşa dönmüş şamanın başını yerinden kaldıramadılar.

Duyunsuyun ulusunun soyundan gelen ilk şaman Dabayıı Şaman adlı birisiymiş. Anlatıldığına göre, bu meşhur şaman sekiz köşeli bir evde yaşıyormuş. Bu evin duvarlarının arası çamurla kapatılmış. Dabayıı Şaman'ın dokuz karısı varmış.

Dabayıı Şaman'ın yanına bir gün gökten dokuz kötü ruh gelir. Bu kötü ruhlar, beyaz yüzlü, siyah renkli atlarla

gökten inerler. Ruhlar gelip şamanın kapısına öyle sert vururlar ki duvarların sıvası dökülür. Ruhlar, kapıyı çalarken:

- Biz seni götürmek için geldik, çabuk hazırlan! dediler.

Şaman, bu korkunç ruhlara yalvarmaya başladı ve onlara istedikleri renkte bir at kurban etti. Şaman, ruhların ona bir yıl daha izin vermesi için onları ikna etmeyi başardı.

Aradan bir yıl geçti. Ruhlar yeniden geldiler. Şaman, bu defa da ruhlardan canını satın alarak sağ kalabildi. Ancak, ruhlar üçüncü kez de geldiler. Bu sefer şaman, ruhlardan hiçbir şekilde kurtulamayacağını anladı ve onlarla gitmeye karar verdi.

Şamanın evinde, dokuz karısından sadece en küçüğü ve sevdiği karısı kalmıştı. Şaman, karısını çağırıp:

- Yanıma gel, sevdiğim! Eğer, benim bir çocuğum olmazsa neslim tükenecek. Yanıma gel ki, gitmeden önce seni alnından koklayayım, dedi.

Şamanın en çok sevdiği karısı, o zaman doksan yaşındaydı. Şaman, karısının alnından koklayıp:

- Şimdi sen hamilesin. Senden doğacak olan çocuk şaman olacak. Ona İlgın adını verin, öyle tanınsın. Onun bir oğlu olacak ve o da şaman olacak. Bu sırayla her nesilde bir oğlan doğacak ve onların hepsi de şaman olacak. Dokuzuncu nesilde doğacak olan çocuk da şaman olacak. Dokuzuncu nesilde doğan çocuk ben olacağım, dedi. Şimdi beni diri diri göğe götürecekler. Beni orada şaman yapacaklar. Orada da benim canımı alacaklar. Sonra kanımı etrafa serpecek, etimi de yiyecekler. Dünyanın bütün şamanları içinde yalnızca ben canlı olarak göğe götürülüyorum. Benim davulum ve elbiselerim gölün yanına düşecek. Siz onları bulun ve kemiklerimin yerine mezara koyun, dedi.

Her şey şamanın dediği gibi de oldu. Onun davulunu ve elbiselerini gölün kıyısında bulup mezarın üzerine koydular. (Daha doğrusu, ağaca astılar.)

Bu şamanın, Duyunsuyun boyunun en tanınmış ailesinin atası olduğu anlatılır.

Yakutların tasavvuruna göre hastalıklar, ilk şamanın kadere boyun eğmemesi ve dünyanın kanunlarını Tanrı'nın koyduğunu kabul etmemesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Tanrı, şamanın bu inadını görüp kızar ve onu sınava çekmek ister. Bunun için o, genç bir kızın ruhunu alıp götürür ve şişenin içine koyarak ağzını da parmağı ile kapatır.

İlk şaman, yeryüzünde bir kızın ruhunun çalındığını anlar ve sarı bir örümceğe dönüşerek Tanrı'nın mekânına gelir ve onu yüzünden sokar. Tanrı ağrıdan mahvolur ve parmağını şişenin ağzından çeker. Böylece kızın ruhu da şişeden kurtulur. Buna çok öfkelenen Tanrı, ilk şamana ateş gönderir. Ateşten kurbağa çıkar ve ondan da, bütün hastalıkların kaynağı olan kötü ruhlar türer. İlk şaman, bu kötü ruhlarla mücadele etmek zorunda kalır.

Söylentilere göre eski zamanlarda Yötüüleeh Yörgen Oyun gibi, Tuyuktuyun adlı güçlü bir şaman varmış. O, Horin soyundanmış ve kendi memleketinde otururmuş. Bu şamandan, Sergeh Kuyurkeh adlı bir şaman dünyaya geldi. Sergeh Kuyurkeh'i, Arca adlı şaman evlatlık edindi. Sergeh Kuyurkeh'in Emergene adlı bir oğlu oldu. Emergene'nin de İyegeni adlı bir oğlu oldu. İyegeni'den Agdaga adlı şaman dünyaya geldi. Agdaga çok meşhur ve korkunç bir şaman idi. O, şaman savaşlarında yenilmezdi ve bu savaşlarda birçok ünlü şaman öldürmüştü.

O zamanlarda gökte Çolbon yıldızı* peydah oldu. Bu yıldız peydah olduğunda kış uzadı, kar fazla yağdı, her taraf dondu. Çolbon yıldızı, Yürgel yıldız takımının önünü kesti. Bunun sonucunda dondurucu rüzgarlar esmeye başladı. Herkesçe yazın geç geleceği ve soğuk olacağı belliydi.

İnsanlar, hayvanların mahvolduğunu görünce şaman Agdaga'ya yıldızı mahvetmek için müracaat ettiler. Şaman ise onlara şöyle cevap verdi:

-Kim bilir, bana boş bir semada bu yıldızı mahvetmek nasip olur mu?

Adamlar, şamandan ısrarla yıldızı ortadan kaldırmasını talep ettiler. Sonunda şaman kamlık yapmaya razı oldu. O kış elbiselerini giyerek kemerine baltayı takarak, göğe yükseldi ve Çolbontoy Toyon adlı ruhun yanına geldi. Şaman göklere müracaat ederek şöyle bir dua okudu:

Suostaah, suodallaah Çolbon tördö
Çolbontoy Toyon
Suoskun suodalgın ugarıt
Muus çıngkırıın tıınkngın
Beyeng diyekki yugyuryu
Aan doydubut muusunan tıınna
Ilgın uolgun Çolbonu
Min diyekki uçugasatan kulu
(Korku ve acı veren,
Çolbon'un kaynağı Çolbontoy Toyon!
Yalvarırım gazabını az et!
Dondurucu nefesini,
Durdur, içine çekerek!

---

* Çolbon, Çolpan veya Çoban yıldızı adıyla bilinen ve konar-göçer Türklerin hakkında çok sayıda mitler söylediği astral kült.

Ana toprak don altında kalmış,
Sevimli oğlun Çolbon'u
Bana yaklaştır.)

Bunun arkasından, şaman yurdun içinde durarak baltasıyla bir şeyi doğrarmış gibi yapmaya başladı. Sanki Çolbon'dan dökülen kıvılcımlar, kapıya çarparak gürültü koparıyordu. Kamlık merasiminin sonunda şaman, şarkı söylemeye başladı:

Uluutuyar Uluu Toyon
Suoksun suodalgın
Beyeger ugarıttıng
Orto doyduga
Muusunan tıına turar
Ilgın yolgun
Miehe uçugasatan bieren
Suoh gınnardıng
(Ey yüce Uluu Toyon
Sen gazabını azalttın,
Kendini sakinleştirdin.
Bizlere soğuk gönderen,
Orta dünyayı donduran,
Sevgili oğlunu
Bana yaklaştır.
İzin ver onu öldüreyim.)

Kötülük kaynağı olan Çolbon, hemen o anda gökten kayboldu. Şaman yere iniyormuş gibi hareketler yaptı ve bembeyaz karla örtülü halde kamlık merasimini bitirdi ve böylece insanları dondurucu soğuktan kurtardı.

Kadim zamanlarda ağır hastalanmış birisini kamlık edip iyileştirmek için en güçlü şamanı davet ettiler. Kamlık yapıp Erlik'in yurduna giden şaman, orada aynaların adamın etini tencereye koyup pişirdiklerini ve onu yediklerini gördü. O zaman şaman geri döndü. Şaman:

- Bu adam için kamlık ediyorum. Çünkü o ağır hastadır, dedi.

Şaman, aynaların tencereden eti alıp kemikleri kemirdiklerini ve sonra da attıklarını gördü. O zaman geri dönüp:

- Hastalanmış adama, kamlık yapmanın anlamı yoktur. Kamlık etsem de o ölecek, dedi.

Kamlık yapa yapa Erlik'in meskeninde ilerlemek çok zordur. Orada aynalar şamanı yakalayıp tuttular. Şaman, onlarla savaşmaları için yardımcı ruhlarını gönderdi, çünkü bu ruhlardan bazıları savaşçı ruhlardı.

Erlik'in dünyasında aynalar ve bir de yaşlı üzütler* şamana canı almaması için ona karşı çıktılar (Canı alıp geri dönmesine müsaade etmediler).

Şaman, o yerlerde dolaşırken kendi yüzünü Erlik'e ve aynalara göstermedi. Çünkü onun yüzünü gördükleri zaman şaman ölürdü.

Şaman, aynadan canı alıp Erlik'in yurdundan geri döndükten sonra, getirmiş olduğu canı yatakta ağır hasta yatan adamın kulağına üfledi.

İlk Şaman ve Dillerin Ayrışması

Tufandan sonra Yayuçi'nin küçük oğlu Balıksıp çok hastalandı. Yayuçi, oğlunun derdine çare bulmak için, Tangara

---

* Ölmüş adamların ruhları

adlı bir şamanı kamlık yapsın diye davet etti. Erlik, hem Balıksıp'a hem de Tangara'na öğretmişti; birine kamı çağırmayı, diğerine de kamlık yapmayı... Çünkü Ülgen, Balıksıp'a şöyle demişti:

- Sen Erlik'in hizmetçisi ol, zira sen bana değil, ona kurban sunarsın, öldükten sonra da sen Erlik'in meskenine gideceksin.

Bunu duyan Tangara, Ülgene şöyle dedi:

- Ben sana da, Erlik'e olduğu gibi kurban sunacağım.

Ülgen cevabında:

- Bugünden itibaren senin adın Kam olsun. Bu dünyada kim seni taklit etmek istese hiçbir zaman zengin olamasın.

Ülgen, Yayuçi'nin diğer iki oğlu olan Soozun-uul'a ve Sar-uul'a hayır duası ederek dedi:

- Sizden türeyen insanlar akıllı, kitap ehli, peygamberli, hanlı olacaklar. Seni ise Soozun-uul'u ben, göklere yanıma alacağım. Sana ise Sar-uul, göklerden han göndereceğim. O, hanlar hanı olacak. Onun adı Kaldan Kaan olacak. O diğer hanlarla savaşa girmeyecek. Diger halklar ona savaşsız tâbi olacaklar. Onun Telengeyge-yay-berbes-tengıs-peko, Tyulum-tilbeş-paatır ve Tenen-ulaa-paatır adlı üç güçlü pehlivanı olacak.

Yayuçi çok yaşlananınca, karısı ona tufandan kurtardığı bütün insanları, hayvanları ve diğer canlıları öldürmeyi önerdi ki, öteki alemde onlar yine de hükümranlık yapabilsinler ve ölen insanlar da onların hizmetçileri olsunlar. Karısının ısrarla aynı şeyi demesi onun kafasını karıştırdı. Bütün olup bitenleri bilen Soozun-uul, anasının bu gaddar önerisini eleştiremedi ve babasını uyaramadı. Nihayet o, babasının yanına gelip şöyle dedi:

- Ben rüyada, bir adamı yiyen ve yalnız ayakları kalan siyah-mavi bir sığır gördüm.

Yayuçi bu hikmetin hangi anlama geldiğini bildi, kılıcını eline alıp karısını ikiye böldü ve oğluna dedi:

- Ben, seni de kendimle götüreceğim.

Bunları deyip, Yayuçi göklere çekildi. Üç günden sonra Soozun-uul kayboldu. Onun giyindiği elbiseler ise odasında kalmıştı. Yayuçi, onu gökteki beş yıldızdan biri yaptı, kendisi de Ülgen'le insanlar arsında iletişim sağlamak görevini üstlendi. Diğer Türkler ona Yayık derler.

Yayuçi, göklere çekildikten sonra dağın eteğinde büyük bir ormanlık peydah oldu. İnsanlar çoğaldılar ve yer üzerini doldurdular. Onların hepsi aynı dilde konuşuyordu. Tufandan korkan insanlar etrafta çok yüksek bir dağ yaratmaya kalktılar. Bu ise gökteki ruhlara ve Tanrı'ya hoş gelmedi. Tanrı, rüzgara emretti, rüzgar da vurup insanları dağdan yere düşürdü. Ancak insanlar pes etmediler. Tyanar adlı bir adam insanlara dedi:

- Siz Tanrı'nın karşısında büyük günah işliyorsunuz. Ben, dağ yapmaktan vazgeçiyorum.

Bunları deyip o, insanlardan ayrıldı ve uzaklara gitti. En sonda Tanrı'nın kendisi insanlara seslendi:

- Siz, beni ve benim adamım olan Tyanar'ı dinlemediniz. Ben, sizleri farklı dillerde konuşan yaptım.

Tanrı bunları söylediği an, 77 oymağın her biri kendine özgü bir dilde konuşmaya başladı. Onlar birbirini anlamaz oldular. Birbirlerini anlamadıklarından insanlar işi bıraktılar, her biri bir tarafa dağılıp gitti. Bu 77 oymaktan 77 halk yaratıldı. Bunu gören Erlik bu 77 halkın her birine bir etker gönderdi ki onları Tanrı'ya asi olmaya zorlasın. Tanrı ise, 74 halka bilgi verdi ki, onları yoldan şaşırmaya gelmiş etkerlerin yalanına ve tatlı vaatlerine kanmasınlar. Ancak üç halka; Soyonlara, Uryanhaylara ve Kara Tatarlara

bilgi vermedi, zira onlar Erlik'ten davul yapmak ve kamlık etmek bilgisini almışlardı. Tanrı onlara şöyle dedi:

- Sizin ilaç ve otaçı yerine kamlarınız, kitap yerine de davullarınız var. Nasıl biliyorsanız, o şekilde de etkerlerle başa çıkın.

Ongona Dönüşen İlk Şaman

Eski Türkler şamanlarına kam, oyun, bö, buge, bakşi derlerdi. Altay-Sayan Türkleri şamana daha çok kam/ham/ğam derlerdi. Kamların esas görevi kamlık yaparak hastayı iyileştirmektir. Merasim, kamın kamlık yaptığı mekândan Erlik'in yaşadığı yeraltı dünyasına seferiyle başlar. Şaman, Erlik'in yanına gittiği yolu şöyle tasvir eder; o, Altay dağlarını aşar, Çin ülkesinden geçer. "Kıtay yeri kızıl kum", yani Çin toprağı kızıl kumdur; sonra şaman, saksağanın da uçamadığı sarı renkli topraktan geçer; "biz burdan geçeceğiz" şiarıyla kam, bütün desteni o yerlere davet eder. Bu zaman kam, şarkısını söyler; gençler de onun çevresine toplanırlar. Sarı renkli topraktan sonra kam kuzğunun ötüp geçemediği solgun topraktan geçer ve sonra yeniden desteni, şarkılarıyla ona eşlik etmeye çağırır: kuskum uçpas kuba çel, kubut. Bu iki can sıkıcı topraklar arasında dimdik durmuş azametli ve başı göklere değen Temir Tayha dağı durur. Kam, desteni bu tehlikeli vadide bir olmaya çağırır.

Şaman der:

- Temir Tayha bile çigaldar, yani, göklere sığınan Temir Tayha'nı kolaylıkla geçeceğiz.

Sonra kam, dağa çıkan zor yolu tasvir eder. Onun tasviri bir tiyatro oyuncusunun gösterisine benzer. Şaman sanki dağa kalkarmış gibi yapar ve zirveye ulaştığında nefesi tükenmişçesine bitkin bir hal alır. Dağda o, korkmadan,

kendi gücüne ve kudretine güvenerek Erlik'in yanına doğru yol alır, ancak anlar ki yeteri kadar güçlü değildir. Yol boyu o, daha önceler Erlik'in yanına gitmeye çalışan, ancak bunu başaramayıp öldürülen şamanların kemikleri ile karşılaşır ve şarkısını söyler:

Yer syuyogı ezretu polıptır
At syuyogı alatu poluptır
Tengre тozı tebilgen
Temir kapkak kagılgan
Tengre тozı tebilgen
Temir bile odoltıp
Temir kapkak kagılgan
Temenib kalıb odoltıp.
(İnsan kemikleri çil-çopur,
Atların kemikleri ise ala-bula dağ olup kalmıştır.
Gök alemi teprenir,
Demir dam darbe alır.
Gök alemi teprenir;
Biz birlikte geçeceğiz.
Demir dam darbe alsa da;
Sıçrayıp geçeceğiz.)

Şaman bu şarkıyı söyleyerek gerçekten de sıçrar, öne doğru atılır. Öne doğru atıldıktan sonra ustaca davuluna vurarak, konuşmadan, bir şeyler söylemeden bekler ve ağır ağır nefes alır. Şaman, daha önce ölmüş şamanların ve atların kemiklerinin bir yere yığıldığını görüp şaşkınlığına engel olamaz. Sonra şaman, yeraltı dünyasına giden deliğin yanına gelir. Bu, şamanın da dediği gibi yeryüzü, yani yer kabuğudur; bu aynı zamanda yer tyunigi, yani yuvadan çıkan borudur. Yeraltı dünyasına inen şaman, doğruca

varıp üzerinde kıldan ince köprüsü olan bir denize ulaşır. O, kıldan ince olan bu tehlikeli köprüyü de geçer. Şaman, köprüyü geçtiğini göstermek için o tarafa, bu tarafa eğilir; bazen de güya köprüden düşermiş gibi bir görüntü oluşturur. Burada da o, köprüden geçemeyip denize düşmüş ve cesetleri denizin dibinde çürümüş şamanların kemiklerini görür. Şaman anlıyor ki, hiçbir canlı varlık bu denizi kolaylıkla geçememiştir. Buraya daha önce gelenler köprüden düşerek denizin dibinde boğulmuşlar. Günahı olan şamanlar, kıl köprüsünü geçemeden denize düşmüş, boğularak ölmüşler ve azaba mahkum olmuşlar.

Nihayet, şaman öteki sahile ulaşır. Denizin öteki sahilinde, şaman kulaklarından direğe çivilenmiş bir adam görür. O zaman da şaman ona eşlik eden kalabalığa sorar:

- Bu adam neden kulaklarından asılı?

Kalabalık şöyle cevap verir:

- Bu adam sağ iken gizlice insanların sohbetini dinlemeyi severmiş.

Sonra şaman dilinden asılmış başka birini görür. Kalabalık, şamana bu adamın da hayattayken başkalarına iftira attığını, arkalarından konuştuğunu söyler.

Daha sonra şaman, bir adamın, yiyecek ve içeceklerin yanında aç oturduğunu, elinin yemeğe ulaşmadığını görür. Ona anlatırlar ki; bu adam da hayattayken çok cimri biri olup, ekmeğini kimseyle paylaşmamış. Yine bir başka adamın kızarmış demir atın üzerinde oturduğunu, ne yaparsa yapsın attan inemediğini görür. Bu adam, atın üzerinde yanarak azap çeker. Bu, bir zamanlar başkasının malını çalan biriymiş. Hayvanları gereksiz yere öldürenler, yalan konuşanlar ve nice başkaları yeraltı dünyasında çeşitli cezalara çarptırılmıştır.

Bütün bu gördükleri karşısında dehşete kapılan şaman, sonunda Erlik'in mekânına ulaşır. Burada onu ilk önce Erlik'ting taygandarı diye adlandırılan özel cinsli köpekler karşılar.

Şaman Erlik Han'ın sarayını koruyan kapıcıya yaklaşır, ancak kapıcı onu içeri almaz. Şaman ona hediyeler verir. Bu hediyeler onun kamlığa başlamadan önce evde hazırladığı ve kaplarda koruduğu bira, kaynatılarak pişirilmiş et vs.dir. Önceden hazırlanmış bu yiyecek ve içeceklerden şaman, kapıda duran Erlik'in hizmetçisine hediye olarak sunar. Bu hediyeleri kabul eden kapıcı, şamanın, Erlik'in sarayına girmesine izin verir. Şaman da seyircilere bu manzarayı göstermek için kamlık yaptığı yurdun kapısından azıcık uzaklaşır, sanki Erlik Han'ın içerisinde oturduğu saraya girermiş gibi yapar. Şaman, Erlik Han'ın önünde tazim eder ve davulu alnına koyup der:

- Mergu! Mergu!

Sonra o, nereden ve ne için geldiğini Erlik'e bildirir. Daha sonra o bağırır. Bu onun, Erlik'in onu görüp sinirlendiğini ve bağırdığını yamsılamak içindir. Şaman, Erlik Han'ın gazabından korkmuş gibi kapıya doğru geri sıçrar, ancak yeniden kendini toparlayarak Erlik'in taht-tacına yaklaşır. O, bu hareketi üç defa tekrar eder. Üçüncü sıçrayıştan sonra Erlik Han şöyle der:

Kanatı poo uçpaytan
Kaygaktu poo paspaytan
Kara кongıs tidı titanıp
Kaydan poo keldın
(Kanadı olanlar buraya kadar uçamaz,
Tırnağı olanlar buraya gelemez;
Sen kara böcek,
Nereden gelip çıktın?)

Şaman kendi ismini, babasının adını söyler, kendini şamanbaşıların (kamkadılbaş) sonuncusu olarak adlandırır ve nihayet, Erlik Han'ı arakıya misafir eder. Bu zaman o öyle tasavvur yaradır ki, güya kovalardan arakı alıp Erlik Han'a sunar. Bütün bunları seyircilere göstermek için şaman, arakı içen Han'ı taklit eder ve arada bir geyirir de. Şaman, Erlik Han'ı içirdikten sonra ona önceden soyulmuş öküzü ve otkup olarak adlanan iplere asılmış derileri, elbiseleri takdim edir. Şaman bu elbiselere bir bir dokunarak, güya onları Erlik Han'a sunar ve sunarken de şöyle der:

Atkodarbes ar tolu
Arka moininga keb polzın
(Taşımaya atların da gücü ulaşmayan
Bu türlü deriler, elbiseler bırak senin boynuna ve vücuduna giyim kuşam olsun.)

Deriler, elbiseler bir bir gösterildikten sonra ev sahibinde kalır. Şaman, güya Han'a takdim ettiği her bir şeyden sonra tokmakla davuluna vurur. Zaman ilerledikçe Erlik Han, içkinin tesiriyle sarhoş olur. Şaman da sarhoş adamı taklit eder. Nihayet, Erlik Han, kamlık yapılan adama şaman aracılığıyla hayır duası verir, hayvanlarının artmasını temenni eder. Hatta şamana hangi madyanın yavrulayacağını ve yavrunun hangi işaretlerle doğacağını da bildirir. Şaman, Erlik'in yanından sevinçle geri dönür. Şaman, Erlik Han'ın yanına atla gitmişti, dönüşte ise o, kaza binerek uçarak gelir. O zaman o, kamlık yaptığı yurtta parmaklarının ucunda gezer ki uçtuğunu tasvir edebilsin.

Ve şaman kendi sesini kaz sesine benzetir:

- Nayngak, nayngak!

Bununla da kamlık merasimi sona erer ve yorgun düşmüş şaman, yere oturup dinlenir. Ancak davulu hâlâ elindedir, şamanlık geleneğine göre davulu onun elinden biri almalıdır. Davulu alan adam, davula üç defa tokmakla darbe vurur. Şaman da tokmakla göğsüne ve avucuna vurmaya devam eder. Az sonra tokmağı da onun elinden alırlar. Sonra şaman, uykulu gibi gözlerini ovuşturur. Merasime katılanlar ondan sorarlar:

- Nasıl gittin, nasıl geldin? Seferin uğurlu oldu mu?

Şaman cevap verir:

- İyi gittim, iyi de karşıladılar.

Altaylı bilginlere göre şimdiki şamanlar, eskide olduğu gibi ne Altay'da ne Saha'da ne de Buryatlarda doğanın sırlı güçleri üzerinde hükümran değillerdir. Onların bildikleri de önceki şamanlarınki kadar değildir.

Kadim Türkler rivayet edirler ki Andobar adlı bir şaman vardı, sonradan ongon oldu. Rivayete göre Andobar, kadın şaman Asuyhan'ın oğlu idi. Bu kadın şaman, bir defasında elleri beşiğe zincirlenmiş erkek çocukların ruhunu bulmuştu. O, bu çocukları kendisi ile alıp getirmiş ve kendi evlatlarından ayırmayarak büyütmüştür. Ancak çocuklardan Andobar adlı birisi kadını atıp gitmişti. Kadın şaman onun peşinden giderek Andobar'a yetişemeden bağırarak onu lanetlemiştir:

- Eğer ormana gidersen, Uryanha olacaksın, eğer kayalıklara gidersen, Hamnogın olacaksın.

Andobar, Kuzeye doğru gitti. Burada Uryanhaylar onu, tulanganın kafasına konuk ettiler. Andobar, Buryatların yanına geldiğinde, ona burada keçi başı yedirdiler. Andobar hem iyi şaman hem de zengin, mal mülk sahibi idi. O, başka bir şamanın maralını öldürmüştü. Maralı öldürülmüş şaman da Andobar'ı arıyordu. Andobar ondan kaçarak,

bir alaçıkta saklanmıştı. Bu alaçığın sahibi de Han-Cirgay-Han-Noin-Baabay idi. Han-Cirgay, Andobar'ı saklamıştı. Maralın sahibi olan şaman ise Han'dan, Andobar'ı teslim etmesini talep etti. Han ona dedi:

- Götür, götür, onu Andobar şeklinde, yani ongon şeklinde götür.

Maralın sahibi, buna razı olmayıp çekip gitti ve giderken de şöyle dedi:

- Eğer böyle olmasını istiyorsan, onu kendine sakla. Han da Andobarı ongon yaptı. Tanrı'ya kurban sunma zamanı, Han kaseye arakı süzer, onu sırtı üzerinden geriye atarak derdi:

- Andobar!

O anda kalabalıktan çıkan birisi hemen kaseyi yakalar ve tekrar Han'a sunardı. Böylelikle, ilk ongon şaman Andobar oldu.

Dinî Kanunların İlk Yazarı Tengere-Tedıgeçi

Halkların ve hanlıkların ortaya çıktığı eski çağlarda yeryüzünde Teer Yangı adlı bir adam vardı. Onun Tengere-Tedıgeçi, Tere-Kereltı ve Şar-Caaltı adında üç oğlu vardı. O zamanlar insanlar yılda iki defa dağa çıkarak kendi inançları doğrultusunda Tanrı'ya ibadet ederlerdi. Tengere-Tedıgeçi bu ibadetlere ikna olmadığından dağa gitmez ve Tanrı'ya da yalvarmazdı. Nihayet o, en doğru ibadet şeklini, gerçek dua ve yakarış şeklini bir kitaba yazdı ve hakiki ibadeti insanlara öğretmeye başladı. Ancak hiç kimse onu dinlemedi. Tengere-Tedıgeçi bunu gördüğünde çok üzüldü ve dedi:

- Öyle olsun, ben uzun zaman sizin aranızda olmayacağım.

Bunu deyip o, yurttan çıktı ve uzak bir yerde 43 gün bir elinde kitapla ve diğer elini de alnına dayayarak oturdu. Onun kardeşi Tere-Kereltı bütün bu müddette onun ellerinden tutarak yanında kaldı. 43 günün tamamında Tengere-Tedıgeçi ayağa kalktı ve yakınlıkta onu gözleyen atının yanına gitti. Tengere-Tedıgeçi atına binerek doğuya doğru gitti. Tere-Kereltı da kendi atına binerek kardeşinin arkasından yola koyuldu.

Onların yollarının üzerinde büyük bir nehir vardı. Tengere-Tedıgeçi kılıcıyla nehre vurdu, su iki yere ayrıldı ve onlar nehrin dibiyle gitmeye başladılar. Sonra onlar gökten yere kadar uzanan parlak bir direk gördüler. Direğin olduğu yerde ön ayakları direkte, arka ayakları yerde olan yeherlenmiş bir at buldular. Direğe yaklaştığı gibi Tengere-Tedıgeçi kardeşinin yüzüne bakmadan ve hiçbir söz demeden ata bindi ve yıldırım gürültüsüyle direk boyunca göğe kalkmaya başladı. Tere-Kereltı bunu gördükte ağlamaya ve bağırmaya başladı:

- Ben burada kalmayacağım, ben seninle gideceğim.

Tengere-Tedıgeçi şöyle cevap verdi:

- Yok, sen benimle gidemezsin, eve dön.

Tere-Kereltı:

- Ben nasıl nehri geçeceğim? diye sordu.

Tengere-Tedıgeçi kendi kılıcını aşağı attı:

- Sen de benim gibi yap, dedi.

Tere-Kereltı kılıcı aldı. Tengere-Tedıgeçi yukarı kalkmaya devam etti, oradan kardeşine bağırarak şöyle dedi:

- Yerde ne varsa sen onların üzerinde hakim ol. Ben de yerin üstünde olanların sahibiyim. İyi mi, kötü mü, bilmem, ama benim sahipliğim korkunç olacak. Artık beni kimse göremez. Yalnız her sene seninle görüşeceğim.

Bunları dedikten sonra Tengere-Tedıgeçi gözden kayboldu. Tere-Kereltı kılıcı alıp kardeşinin dediği gibi de yaptı ve nehirden çıktı. Yolda karanlık düştü ve Tere-Kereltı duraklamaya mecbur oldu. Tengere-Tedıgeçi onun yanına gelip kitabı verdi ve şöyle dedi:

- Bu kitapla insanları öğret. Ben her yıl gelip senin nasıl öğrettiğine bakacağım.

Tere-Kereltı kitabı alıp eve döndü, insanlara doğru ibadeti öğretmeye başladı. Bir yıldan sonra Tengere-Tedıgeçi kardeşinin yanına gelip sordu:

- Çok mu insan öğretebildin?

Tere-Kereltı cevap verdi:

- Ben bütün halkları öğrettim, yalnız Totor oymak senin dinini kabul etmedi.

- Benim kılıcım nerededir? Tengere-Tedıgeçi sordu.

- Ben onu buraya koymuştum, ancak o yok oldu, dep Tere-Kereltı bildirdi.

- Benim kılıcımı Taptan Kara adlı zengin bir adam çaldı, ondan da şeytan Şulmus çalarak yerin birinci katında gizletti. Tengere-Tedıgeçi bildirdi. Sen onu bulamazsın. Sen, Taptan Kara'nın otlağına bak. Önce gök gürültüsüyle duman gelecek, sonra da yıldırım başlayacak. Ağzım ateş, köksüm yıldırımla dolu olacak. Sense insanlara han ol.

Tere-Kereltı büyük kardeşinin bu teklifine karşı şöyle cevap verdi:

- Yok, ben han olmak istemiyorum. Bana Tanrı'nın kitabı yeter, ben yalnız Onun hakkında düşünmek istiyorum. Bırakalım kardeşimiz Şar-Caaltı han olsun.

Akşama doğru fırtına başladı, siyah duman Taptan Kara'nın otlağının üzerine çöktü, o saat da gök gürüldemeye, yıldırım çakmaya başladı. Şimdiye kadar kimse böyle bir şey görmemişti. Hatta Tere-Kereltı da korkudan evinin ka-

pılarını kapatıp içeride oturdu. Üçüncü gün Tengere-Tedıgeçi onun yanına gelerek dedi:

- Get Taptan Kara'nın otlağına ve hayvanlarına bak.

Tere-Kereltı, Taptan Kara'nın hayvanlarının yerin altına gittiğini, açılan yarğanda sarı suyun kaynadığını görüp çok şaşırdı ve eve döndü. Tengere-Tedıgeçi sordu:

- Sen ne gördün?

Tere-Kereltı gördüklerini anlattı. Tengere-Tedıgeçi şöyle dedi:

- Taptan Kara'nın kurtulan hayvanlarını kendi hayvanlarına katma, zira onlar lanetlenmiş.

Aradan seneler geçti. Bir gün Tere-Kereltı dağda olan bir mağaraya gitti, orada bir yatağa uzanıp ruhunu tapşırdı. Onun takipçileri Tere-Kereltı'nın yastığının altında bir kağıt buldular. Orada yazılmıştı: Ne zaman ki duman sürekli doğudan batıya doğru hareket edecek, ne zaman ki gök de doğudan batıya doğru gürleyecek bilin ki o zaman dünyanın sonu olacak.

Altıncı Bölüm

Hami Tanrıoğulları: Ölüme Meydan Okuma

Yağmur Yağdıran Burkut Ata

Rivayete göre Tanrı'nın çok sevdiği Burkut adlı bir oğlu vardı. Başkurtlar, Türkmenler, Kazaklar ona biraz farklı telaffuzla Burkut/Börküt Ata/Burkut Baba/Burkut Devana derlerdi. Orta Asya Türkleri arasında meşhur olan bu mitolijik varlık diğer Türklerde Burkut Baba, Burkut Divana, Divana-i Burh, Divana-i Borh veya Şayhı-Burhı-Diuana veya Hazret Borh Sermeste adı ile bilinir. Türk mitleri onu dolaylı da olsa kadim Türklerin berkut, merkut adı ile bilinen ecdad kartal ruhuna bağlar. İlk insanın, ilk şamanın ecdadı olan berkut (kartal) gökten inerek bir kadınla yaşamış, ondan türeyen insan da ilk şaman olmuştur. O nedenle şamanların ilk atası kartal, Türkler arasında kutsal kuştur.

Türkmenlerin inancına göre Tanrı ile görüşen, gökyüzünde yaşayan ve insanlara yardım eden Burkut Ata, Tanrıoğludur. Kadim Türklerin efsanelerinde Burkut Baba, yağmur yağdırması, evlatsız ailelere çocuk vermesi, ölüleri diriltebilen kitaba sahip olması, cehennemi dağıtması,

Tanrı ile tartışmaya girmesi ve isyankâr ruhu ile bütün Tanrıoğullarından ve hami ruhlardan seçilir. Rivayet ediyorlar ki; bir gün kuraklıktan bunalan ve sürüsünü otlatmaya yer bulamayan bir çoban, Burkut Ata'dan yağmur yağdırmasını diler. O da yağmur yağdırır. Ancak yağmur fazla yağdığından, orada bulunan başka bir çoban bu aşırı yağmurdan şikâyet eder ve yağmuru durdurmasını ister. Bunun üzerine Burkut Ata, insanların dileklerine göre değil, kendi isteği ile yağmur yağdırmaya karar verir. O, elindeki asayla, başka bir varyanta göre kamçıyla gökteki bulutları oraya buraya kovmakla yağmur yağdırır. İnanca göre Burkut Ata göklerde gezer, yıldırıma, yağmura vs. hükmeder.

Yağmur yağdırmak için Türkmenler Hudayolu denilen bir şölen tertip eder ve Burkut Ata'ya adakta bulunurlar, ondan yağmur yağdırmasını beklerler. Bunun için düzenlenen şölende kurban keserler. Burkut Ata'ya adanan en makbul kurban oğlaktır. Oğlak kesildikten sonra eti kadınlara, erkeklere, çocuklara ve fakirlere ikram edilir. İkramla birlikte dua edilerek Burkut Ata'dan Tanrı'ya aracı olması ve yağmur yağdırması dilenir, yağmur duası söylenir:

- Senin dek kadirden dilek diliyorum.
Rahim eyleyip yağmur yağdır sultanım.
Garibim, kimsesizim sana yalvarıyorum.
Rahim eyleyip yağmur yağdır sultanım.

Eski Türklerin mitoslarında denilir ki bir tacir, Musa Peygamber'in, Turu Sina'ya Tanrı ile konuşmaya gittiğini duyunca kendisi için varis olacak bir çocuk talep etmesini söyler. Musa Peygamber, isteği yerine getirir ancak tacirin kaderinde çocuksuzluk olduğu için Tanrı bu talebi geri çevirir. Bundan çok üzülen tacir bu defa da Tanrı'yı ziyarete

giden Burkut Ata'ya talebini söyler. Bu arada tacir, Musa Peygamber'in onun dileğini yerine getiremediğini de Burkut Ata'ya bildirmiş olur. Burkut Ata, Tanrı'dan tacir için yedi çocuk ister ve dileği kabul edilir. Aradan yıllar geçer. Bir gün tacirin evinin önünden geçen Musa Peygamber, çocukları görür ve durumu öğrenir. Musa Peygamber, neden onun duasının kabul olmadığını Tanrı'ya sorar. Tanrı da:

- Sen tek çocuk istedin, ben vermedim. Ancak Burkut Divane gelip ihlâsla yedi çocuk diledi, ben de dileğini yerine getirdim, cevabını verir.

Yine bir gün çok kurak bir mevsimde Burkut Ata, Tanrı'dan yağmur ister. Tanrı ona yağmur karşılığında ne adayacağını sorar. Burkut da Tanrı'ya:

- Kırk gece tek ayağımın üzerinde duracağım, der.

Bunun üzerine Tanrı, onun dileğini kabul eder ve yağmur yağdırır. Burkut da verdiği söze amel ederek kırk gün, kırk gece tek ayağı üzerinde durur. Bu vak'adan sonra Türkler, her başları sıkıştıkça, çocukları olmadıkça, kuraklık oldukça, hatta ölüme çare aradıklarında Burkut Ata'ya müracaat ederler.

Burkut Baba veya Devana-yi Hazret Burk

Yerli Türklerin söylediklerine göre Muhammed Peygamber'in zamanına yakın Cezire Sarandeva (Seylon adasında) ülkesinden Burk Abdal adlı bir adam Bibi Calian adlı anası, Türk ve Bark adlı iki kardeşi ile Afganistan'ın Kabil bölgesine gelip yerleştiler. Ancak çok geçmeden onun büyük kardeşi Bark, sonra da ortanca kardeşi Türk vefat ettiler. Sonra da anası öldü. Küçük yaşlı Burk, yedi yıl anasının mezarında Şahrap adlı yerde yaşadı. Daha sonra anasının ruhu onu serbest bıraktı ve Burk, Borşid dağına

gelip, orada Çabuh ağacının altında yaşamaya başladı.

Halk onu Hazret Burk Sermeste Veli adıyla anmaya başladı. Bir gün rüyada Cenab-ı Allah ona görünüp şöyle dedi:

- Sen bütün dünyayı dolaşıp tek Tanrı'ya olan inancı yaymalısın.

Burkut Baba, Arabistan'da, Hindistan'da, Mısır'da bulundu ve nihayet gelip Obi-Hingay adlı bir yere ulaştı. Burkut Baba kendisi ile halı dokuyan alet de getirdi. O, insanlara örmeyi, eğirmeyi, halı dokumacılığını öğretti. Velhasıl, Burkut çok sayıda iyi işler gördü. Bütün bunlar zamanın nebisi Musa Peygamber'in hoşuna gitmedi ve o, bu yüzden Burkut Baba'yla düşman oldu.

Bir defasında Allah (cc) kırk günde yüce bir dağ yarattı ve şöyle dedi:

- Kim bu dağa ilk çıkabilir?

Ancak hiç kimse bunu yapamadı. Hazret Burkut bu dağa çıktı ve dört gün sonra da dağdan indi. Bunu gören Allah dedi:

- O, güçte ve kudrette bana eşittir. Bırakın ne isterse götürsün, nereye isterse gitsin, ne isterse yapsın?

Burkut şöyle cevap verdi:

- Ey yerin, göğün hakimi Yüce Tanrı, senin rahmin her yerde, her şeydedir. İyilik yap, insanları cehennemin ateşinden kurtar. Sen cehennemi insanları mahvetmek için yarattın.

Bunları duyan Tanrı çok sinirlendi, ayaklarıyla yeri dövmeye başladı ve bağırarak dedi ki, 'Bu hiçbir vakit olmayacak ve hatta o, Burkut'un felaketleri, afetleri yönlendiren parmağını da kırdı. Tanrı şöyle dedi:

- Eğer cehennem olmasa, insanlar bana kulak asmaz, itaat etmezler.

Burkut Baba, Tanrı'dan incindi ve yaşamak için dağa gitti. Dağda onu melekler yakalayıp eziyet etmeye ve dünyanın her tarafına sürüklemeye başladılar. Ancak Burkut Baba bütün sınavlara direndi ve kalbi alışıp yanmaya başladı. Bir müddetten sonra Tanrı, onunla barışmak istedi. O bunun için bir kaç defa onun yanına meleklerini ve hatta Musa Peygamber'i de gönderdi. Musa, Tur Dağ'ında olanda Tanrı ona:

- Git, Burkut Baba'yı bul ve bizi barıştır.

Musa gelip Burkut'u buldu, ona selam verdi. Burkut da ona cehennem baresinde konuştu. Onun kalbi yanmakta idi ve hiç kimse onun kalbindeki ateşi söndüremedi. Ve nihayet, onun kalbi yanıp kül oldu ve Burkut Baba öldü.

Musa, olup bitenleri Tanrı'ya anlattı. Tanrı, böyle bir adamın yaşamasını istedi ve yedi saatten sonra Burkut Baba'yı diriltti ve cehennemin sekiz katından birini mahvetti, geriye yedi cehennem kaldı.

Burkut Baba dirildikten sonra Obi-Hingay çayının sahiline geldi. Ancak onun ne evi ne ailesi ne de evlatları vardı.

Burada Burkut Baba, kalın kol-kosla kaplanmış bir kuyuda 300 yıl yaşadı.

Bir defasında bir çoban bu kuyunun ağzında biten ağaçlardan birinin dalını kesmek istedi, ancak kazara bütün ağacı kesti. Birden çoban bir ses duydu:

- Bir ağacı kestin, yeter.

Çoban ikinci ağacı kesmek istediğinde aniden kolluktan siyah ve uzun sakallı bir adam çıkıverdi:

- Sen, benim evimi dağıttın, şimdi yenisini yap! dedi.

Çoban çok korktu:

Ben fakirem, benim çocuklarımın karnını doyurmaya hiç ekmeğim yoktur. Ben nereden malzeme bulup sana yeni ev yapabilirim ki? diye cevap verdi.

- Dağa git, sen orada vahşi keçi göreceksin. Ona benim söylediklerimi ilet, o, sana yardım edecek, dedi Burkut Baba. Ancak keçinin yanına gitmeden önce yabani arpa toplayıp un yap, undan da benim göstereceğim gibi ekmek yaparsın.

Çoban denildiği gibi de yaptı. Keçiyi bulup olanları anlattı. Keçi de çok sayıda işçi topladı. Çoban, Burkut Baba'nın dediği gibi şurpa yaptı ve arpa ekmeğiyle işçiler bu şurpayı yediler.

Artık Burkut Baba'nın zamanı gelip çattı ve o, hakka yürüdü. Onun mezarı üzerinde türbe yapmak için binlerce insan geldi, orada bir kuyu buldular, kuyuda nereden geldiği bilinmeyen tuğlalar vardı. İnsanlar bir günde Burkut Baba'nın mezarı üzerinde muhteşem bir türbe yaptılar. Şimdi insanlar, Hazret Burk'un mezarı olarak adlandırdıkları bu yeri ziyaret edirler.

Burkut Baba, Türkmen halk inançlarında elindeki asayla veya kamçıyla bulutları bir yerden diğer yere kovmakla yağmur yağdıran mukaddes kişilerden biridir. Burkut Baba, sadece yağmur yağdırmaz, aynı zamanda şimşek çaktırmak, havayı değiştirmek kudretine sahiptir. Ayrıca Burkut Baba'nın göklerde gezebilmesi, yıldırım iyesi olması da dikkat çeker. Türkmenler yağmur yağdırmak için Burkut Baba'yı yardıma çağırırlar. Onlar Burkut Baba'ya dua ederek yağmur yağdırmasını isterler. Bunun için açlıktan ve susuzluktan meleyen bir keçiyi bir ağaca bağlarlar ve Burkut'a yakarmaya başlarlar. Burkut Baba geleceği bilmesi, ölüme karşı çıkması ile tanınan ender kişilerden biridir.

Şöyle denilir ki Burkut Baba geleceği bilen ender kişilerden biriymiş. Bu yeteneğinden dolayı o, zaman zaman Tanrı'yla da tartışmaya girer. Nitekim bununla ilgili anlatıların birinde denilir ki bir gün ihtiyar bir adam, ölen tek oğlunu diriltmek için Burkut Baba'ya yalvarır. Onun bu ısrarlı yalvarışlarına kulak tıkayamayan Burkut Baba, Tanrı'dan bu ihtiyar dedenin ölmüş tek oğlunu diriltmesini ister. Tanrı, kaderin bozulmayacağını, ölünün dirilemeyeceğini söyler. Bunun üzerine Burkut göğe çıkıp Azrail'in yedi, bir rivayete göre de bin canı muhafaza ettiği şişeyi kırar. Bu şişenin içinde yeni ölmüş gencin de canı bulunmaktadır. Böylelikle o, hem ihtiyar dedenin oğlunu hem de daha önce ölmüşleri diriltir. Azrail vakit kaybetmeden Tanrı'nın yanına gidip Burkut Baba'yı şikayet eder. Tanrı da; Burkut delidir, eğer o bir adamın dirilmesini istediyse, o adamı diriltmek lazım idi, cevabını verir.

Efsanede denildiği gibi Tanrı, çok sevdiği Burkut Baba'ya ölüleri diriltebilen bir kitap hediye eder. Burkut Baba, kitaptaki kutsal duaları okumakla ölüleri diriltebilirmiş. Ancak sonunda bu durum Tanrı'yı sıkmaya başlar. Nihayet bir gün Burkut çok samimi ve aziz bir dostunu kaybeder. Burkut Baba, derhal ölen dostunu bu kitaptaki duayı okumakla diriltmek ister, ancak bu düşünce Tanrı'ya makul görünmez. Burkut'un alın yazısını bozmak cehtinin karşısında Tanrı, Cebrail'i gönderir ki Burkut'u durdursun. Cebrail, bir nehrin üzerindeki köprüde elinde kitap olan Burkut Baba'yla karşılaşır ve onunla dostane sohbete girişir. Cebrail:

- Burkut, sen ölen dostunu nasıl dirilteceksin, der.

Burkut Baba, kitabı göstererek cevap verir:

- İşte dostumu bu kitapla dirilteceğim.

Ve elindeki kitabı Cebrail'e gösterir. Bundan yararlanan Cebrail, kanatlarıyla vurarak kitabı suya salar. Yalnız birkaç varak Burkut'un elinde kalmış olur. O günden sonra Burkut Baba, ölüleri diriltemez olur.

Bir gün Tanrı:

- Kim 40 gün tek ayağı üzerinde durursa, onun bütün isteğini yerine getireceğim, diye söz verir.

Kimse bu şartı yerine getiremez. Yalnız Burkut Baba, kırk gün tek ayağı üzerinde durarak şartı yerine getirir ve insanlara olan şefkatinden ötürü Tanrı'dan cehennemi yok etmesini ister. Mitte denildiği gibi Tanrı, Burkut Buba'yı bu isteğinden vazgeçmeye ikna eder. Ona cehennemin de cennet gibi gerekli olduğunu, ilâhî adaleti korumak için cehennemin var olmasının şart olduğunu anlatar. Bir diğer varyanta göre Burkut ikna olmaz ve Tanrı, Burkut'un isteğini kısmen yerine getirir, cehennemin hepsini değil, yalnız bir kısmını yok etmekle yetinir.

Korkut Ata

Rivayete göre, Nuh'un oğlu Yafes oğlu Türk hem kendini hem de koyunlarını kurtardıktan sonra bir gün canı çok sıkıldı. Ne yapacağını bilemedi. Türk, bozkurtla ilk kez görüştüğü yere geldi. Yine de her tarafı su içinde gördü. Suyun yanında çok bekledi, ancak hiç kimse gelip çıkmadı. Sonunda ümidi tükendi ve orada ayak üstünde uyudu.

Aniden o, uzaktan ona doğru bir şeyin geldiğini duydu. Gözlerini açtı, ancak hiç kimseyi göremedi. Gözlerini ovuşturdu, bir daha baktı ve bu kez sudan çıkıp ona doğru

gelen bir varlık gördü. Anladı ki bu, deniz perisidir. Uzun boylu, kara gözlü bu güzel kız beklemeden Türk'e saldırdı. O, anında Türk'ü yere yıkıp ayaklarından tuttu ve denize doğru sürüklemeye başladı. Bu ani saldırıdan şaşıran Türk, ne yapacağını bilmedi. Ancak kızın onu denize çektiğini görünce kendine geldi ve ayaklarını çekip kızın elinden kurtardı. Çıkarttığı gibi de hemen koşmaya başladı. Kız da onu takip etmeye başladı. Türk kaçıp kurtulmanın imkânsız olduğunu anladı ve durdu. Kıza engel olmaya çalıştı, ancak kız tekrar saldırdı. Geriye çekilen Türk, bu kez kızın güzelliğini tamamen gördü ve istemeden bağırdı:

- Aman kız!

Türk'ün ağzından çıkan ilk söz 'Aman kız' oldu.

Amankız, onun üzerine atıldı. Savaş başladı. Türk bütün gücünü toparlayıp kızla güreşmeye başladı, ancak onu yenemedi. Amankız çok güçlüydü. Türk, onu kucaklayıp ayaklarını yerden kaldırmaya çalıştı, yine de beceremedi. O, bu kez kızın uzun, kara saçlarından tuttu, ancak bundan da bir şey çıkmadı. Bu defa Türk, Amankız'ın döşlerinden tutup sıkıca sıktı ve kızı yere yıktı. Sonra ayağa kalkıp kızı arkasına almaya çalıştı. Amankız hızla ayağa kalkıp yine de Türk'e saldırdı. Türk yine onun döşlerinden tuttu ve bu kez kendine tâbi etti. Bütün gece onlar birlikte oldular. Türk yorulduğu için derin bir şekilde uyudu. Bundan yararlanan Amankız kalkıp kaçtı. Sabahleyin uykudan kalkan Türk, kızı yanında görmediğinde deli gibi oldu. O, Amankızın geldiği yolla geri döndü. Yüzünü sulara tutup bağırmaya başladı:

- Amankız!

Sulardan yankı geldi:

- Amankızzz...

Türk, Amankız'ı bulmak için gece gündüz burada kalıp bekledi. Yaklaşık bir yıl geçdi. Gecenin birinde Türk uzaklarda ışık gördü. O, ışığa doğru gitti. Türk oraya vardığında Amankız suda kayboldu. Suda ağlayan bir çocuk vardı. Türk eğilip çocuğu kucağına aldı. Etraf aydınlandı. Türk çocuğu alıp kendi mekânına geldi. Bu çocuk, bin yıl ömür sürecek Korkut Ata'ydı. Rivayete göre bilge Korkut, ulu ecdadımız Türk'le su perisi Amankız'ın oğludur. Başka bir mitte ise denilir ki Korkut, ela gözlü dev kızından doğmuştur.

Korkut Ata Kopuzu Nasıl Yaptı

Korkut Ata kendisine öyle bir çalgı aleti yapmak istiyordu ki, onunla bütün şarkıları çalmak, doğanın sırrını dile getirmek mümkün olsun. Ancak o, böyle bir çalgı aleti yapmak için olmadık azap eziyet çekse de, hiçbir şey elde edemedi. Bir defa Korkut Ata, yine ormana kopuz yapmak için ağaç bulmaya gitti. Ormanda o, şeytanlara rastladı. Şeytanlar Korkut Ata'ya:

- Yaptığın çalgı aletini bize göster, dediler.

Korkut Ata, şeytanlara cevap vermeden kendisini öyle gösterdi ki, güya ormandan çıkıp gidiyor. Ama o şeytanların tarafına doğru adımlar atarak yavaşça onlara yaklaştı ve onlara kulak vermeye başladı. Şeytanlar gerçekten de onun hakkında konuşuyorlardı:

- Korkut Ata gerçekten de kopuz yapamayacağını düşündü, çünkü o kopuzu sade bir ağaçtan yapmanın mümkün olmadığını biliyordu. Kopuz yapmak için o, vahşi domuzun kırdığı loh-jid (çalılık gibi küçük bir ağaç) ağacının budağından çanak yapmalı, onun üzerine bozlayan deve derisi çekmeli, sonra iyi kişneyen at kuyruğu kılından tel

hazırlamalı. Bundan sonra onları kuru balkabak parçası üzerine koyup, tellere sasık-kuray (şemsiyegiller fasılasından olan bitkiden alınan katran ve yapışkan) yapışkanı sürmeli. Korkut Ata, yalnız böyle etse kopuzu yapabilir.

Korkut Ata bütün bunları duydu ve şeytanların söylediği gibi de yaptı. Ormanda arayıp vahşi domuzun kırdığı loh-jid ağacını buldu, sonra da sırasıyla denilenleri yaptı ve sonunda iyi bir kopuz elde etti. Bundan sonra Korkut Ata kopuzcuların piri oldu.

Korkut Evliya

Korkut Evliya mukaddes bir adam idi. Şu fani dünyada o, çok ömür sürdü, çok adamların derdine ilaç oldu, çoklarına yardım etti, çoklarını iyileştirdi. Bunun için de Korkut Evliya'nın Kazakların içinde büyük saygınlığı vardı. Bu hürmet ve saygınlık ihtiramın alametiydi ki hiçbir Kazak onun yanından baş indirmeden geçip gitmezdi. Gel zaman git zaman Korkut yaşlandı. Bir defasında, gece Allah'ın gönderdiği ölüm meleği Azrail, Korkut Evliya'ya bu yakın zamanlarda öleceğini haber verdi:

- Allah, senin temiz ve mukaddes kalbini kederlendirecek, ona azap verecek, günahlarla, zulümle dolu bu fani dünyada kalmasını lüzumsuz görüyor. Hazırlan bu yakınlarda vaktin tamam olur.

Bu haberden Korkut Evliya çok sarsıldı, zira o, sevimli halkından ayrılmak istemiyordu. Üç günlük derin düşünceden sonra Korkut, ölümden kaçmak ve Allah'ın onu göremeyeceği bir yerde gizlenmek kararına vardı.

Bu fikirle o, Yelmaya adlı devesine binip ölümden kurtulmak ümidi ile önce dünyanın bir köşesine -batıya, sonra güneye, sonra doğuya, sonra da kuzeye kaçtı. Ancak o, her

defasında Yüce Yaratan'ın emri ile Korkut Evliya'ya kabir kazan adamla karşılaştığından korku içinde geri dönüyordu. Bu mezar kazan adam, Allah'ın gönderdiği ve insan kılığına girmiş Azrail'in kendisi idi.

İşi böyle gören mukaddes Korkut ümitsizce bağırdı:

- Ey her şeyi bilen ve her yerde hazır olan Yüce Tanrı, ben nerede ölümden kurtulabilirim?

Gaipten gelen bir ses:

- Ey akılsız ilk kez ayak açıp gezdiğin yere geri dön. O yer ki, sen orada benden kurtulmak için kaçıyordun. Orada sen ebedî rahatlık bulacaksın. Senin oturduğun yer dünyanın merkezidir. Yabancı ülkeden farklı olarak orası senin için iyi olur.

Korkut Evliya, ana vatanı Sır-Derya'nın sahiline geldi ve gönüllü olarak canını Azrail'in eline teslim etti. Onu öylece orada, Sır-Derya'nın sahilinde de defnettiler.

Ancak Kazaklar şimdi de Korkut Evliya'nın Allah'tan kaç yıl kaçtığı hakkında tartışıyorlar. Bazıları onun dört yüz yıl, bazıları da kırk yıl ölümden kaçtığını söylüyorlar.

Korkut'un Ölümden Kaçması

Denildiğine göre, daha önceleri Korkut dünyanın bir ucunda yaşıyordu. Bir gün o, rüyada birkaç kişinin kabir kazdığını gördü. Korkut Evliya onlara sordu:

- Bu kabri kime kazıyorsunuz?

Kabir kazanlar:

- Bu kabri, mukaddes Korkut'a kazıyoruz, cevabını verdiler.

Çok korkmuş olan Korkut kendisini tehdit eden ölümden kurtulmak için sabah erkenden kalkıp dünyanın öbür ucuna gitti. Burada da o aynı rüyayı gördü. Bu kez de sabah

erkenden yola çıktı. Böylelikle, Korkut Evliya dünyanın dört bir yanında da aynı rüyayı gördü. Ne yapacağını kestiremeden ümitsiz hâlde dünyanın merkezinde yaşamaya karar verdi. Korkut Evliya böyle düşünüp böyle de yaptı. Dünyanın merkezi, Sır-Derya nehrinin sahilleriydi. Ancak burada yaşamak da Korkut'u ölüm korkusundan kurtaramadı. O burada da aynı rüyayı gördü.

Hal böyle olunca Korkut Evliya, ölümü aldatmak düşüncesine kapıldı. Anladı ki, karada ona ölümden kurtuluş yok, bu yüzden suda yaşamak kararına vardı. Korkut Evliya, kurpasını* Sır-Derya'nın üzerine serdi, kendisi de kurpanın üzerinde oturdu. Burada o, kopuzda durmadan, duraklamadan şarkılar çalarak yüz yıl yaşadı. Ne kadar ki kopuzun sesi gelirdi, ölüm ona yaklaşamıyordu. Sonunda bitkin ve yorgun düşen Korkut Evliya, bir anlık uykuya gitti. Bundan yararlanan ölüm, yılan kılığına girdi, kurpanın üzerine çıkıp Korkut'u soktu. Korkut Evliya, Allah'ın rahmetine kavuştu. Müslümanlar onu götürüp defnettiler.

*****

Kadim Türkler şöyle rivayet ediyorlar ki eski zamanlarda bahşıların piri Korkut Pir denilen kerametli bir adam varmış. O, olmuşları ve olacakları bilirmiş. Korkut Pir, Türkmen İli'nde Hoca Ahmet'in yanında yaşarmış. Ancak Korkut Pir, Hoca Ahmet'ten bilgili, akıllı, merhametli imiş, hem de daha yaşlıymış.

Günlerden bir gün Korkut düğünde saz çalıp söz söyleyip, destan diyerek meclise hitap ediyormuş. O zaman meclistekilerden biri ayağa kalkarak:

---

* Orta Asya halklarının giydikleri yakası açık elbise

- Korkut'un kabri kazıldı, demiş.

Bu sözden Korkut Pir çok incinmiş. Öfkeyle kalkıp gitmiş. Bu gidiş Mankışlak'a kadar sürmüş. Burada yine birisinin düğününde saz çalıp, söz koşup, destan söylüyormuş ki, bir adam yerinden kalkıp onun sözünü keserek:

- Korkut'un kabri kazıldı, demiş.

Korkut Pir burayı da kızgınlıkla terk etmiş. Bu kez de Balkanlara gelip çıkmış. Yine bir düğünde Korkut Pir saz çalıp, söz koşup destan söylüyormuş ki, bir adam onun sözünü kesmiş ve:

- Korkut'un kabri kazıldı, demiş.

Korkut Pir bu yerden de çıkıp gitmiş. Gide gide Alıs İli'ne varmış. Burada da o, bir kişinin evinde saz çalıp, söz koşup, destan söylüyormuş. Dinleyicilerin içinden birisi onun sözünü yarıda kesmiş:

- Korkut'un kabri kazıldı, demiş.

Korkut buradan da öfkeyle ayrılmış. Gidip Merag adlı yere ulaşmış. O yine bir düğünde saz çalıp, söz koşup, destan söylüyormuş. Biri kalkıp Korkut'un sözünü yarıda kesmiş ve:

- Korkut'un kabri kazıldı, demiş.

Sonra Korkut Ata burayı da terk ederek Semerkant'a gitmiş. Yine aynı sözleri işitmiş. Sonunda Korkut, bu benim alın yazım, nereye gitsem de bundan kurtuluş yoktur, demiş, Türkistan'a kendi memleketine dönmüş ve kendi kabrini kazarak burada ölmüş. Ölmeden önce Korkut Pir, ölümden kurtulmak olmaz, diye vasiyette bulunmuştur.

Korkut Pir, kavminin sorunlarını çözen biriymiş. Onun için cenazesinde bütün Türkistan, bunun yanında Türkmen ve diğer illerden de pek çok insan gelmiş. Halen de insanlar akın akın gelip Korkut Ata'nın kabrini ziyaret ederler. Her Cuma günü Korkut'un mezarında büyük kala-

balık toplanır. Kurbanlar kesip açları doyururlar, çıplakları giydirirler. Ziyarete gelenler Korkut için dua ederler.

Kambar Ata

Türk mitolojisinin bilinen hami ruhlarından biri de Tanrıoğlu Baba Kambar'dır. Atların koruyucusu, müzisyenlerin piri olarak bilinir. Baba Kambar, Türkmen, Özbek, Kazak, Kırgız, Tatar, Nogay Türklerinde ve Taciklerde aynı görevi: at koruyuculuğunu, yılkı güdücülüğünü üstlenmiştir. O, atları koruduğu gibi eğlenceye de düşkündür. Dombra çalmayı, şarkı söylemeyi çok sever. Orta Asya ve Sibirya Türklerinde Yılkıcı/Yılkışı Kambar Ata adı ile meşhurdur. İslamiyetten sonra Hz. Ali'nin atçısı ve sadık yardımcısı olan Kambar motifi ile özdeşleşmiştir. Hz. Ali'nin atlarından sorumlu gönüllü hizmetkârının da adı Kamber'dir. Hz. Ali onunla birlikte yolculuk yapmış, saferlere katılmıştır. Mite göre Kamber'in toprak yarılarak içine girip kaybolduğuna inanılır.

Kambar, Kamber, Qenber, Qamber, Kambar Ata, Baba Kambar, Yılkışı Kambar Ata adları ile bilinen bu mitolojik varlık, at yılkısının koruyucusu, atlara ilk defa tamğa basan, onları arabaya koşan, atlardan ev işlerinde yararlanan insandır. Türk geleneğine göre kahramanlar kendilerine at seçerken Kambar Ata'yı yardıma çağırır, onun ruhunun iyi at seçmede yardım etmesini temenni ederler. Nogay Türkleri'ne göre Kambar Ata, haddi hesabı olmayan at sürüsüne sahipmiş. Mitte şöyle denilir:

Kuban nehrinde suyun yüzüne çıkan yahut da suda kaybolup giden garip bir ada var. Eski çağlarda bu adada Yılkıcı Kambar Ata yaşarmış. Kambar Ata'nın beyaz renkli su atları varmış. Bu atlar o kadar çokmuş ki onları saymak

mümkün değilmiş. Kambar Ata, beyaz elbise giyip, elinde uzun kamçı Akjál adlı bembeyaz atın üzerinde gezermiş. Yalnız o, kendi atlarını bir araya toparlayabilirmiş. Bu su atlarını hiç kimse yakına bırakmazmış.

Bir gün Kambar Ata'nın yanına akrabaları gelerek ondan at isterler. Çok cömert olan Kambar hiç kimsenin elini boş göndermezmiş. Ancak büyüyen taylar fırsat bulduğu an, sahibinden kaçarak vahşi atlara koşar, bir daha geri dönmezlermiş. O kadar vahşi atların içinde kaybolan atı bulup geri getirmek ise neredeyse imkansızmış. Hem de su atlarını yakalamak da mümkün değilmiş. Adamlar onlara yaklaşınca, onlar nehri geçip başka sahile çıkar, oradan da başka bir adaya giderlermiş. Hatta Kambar kendisi de kaybolan atını bulamazmış. Bu durum Kambar Ata'yı endişelendirdiğinden o, akrabalarını çağırıp şöyle demiş:

- Ben size tay veririm, ancak siz ona bakamazsınız. Onlar hemen benim at sürülerimin içinde kaybolup giderler. Bırakalım benim atlarım bende, sizinkiler de sizde kalsın. Birbirimize darılmamak için ben sizin taylarınıza tamğa vuracağım.

Bunu deyip, Kambar Ata elindeki ağacı çamura batırdı ve tayın sağ buduna tamğa bastı. Ve o zamandan şöyle bir deyim kaldı: "Yeseney tamğa tayak, kimge salsan da bolmayak" (Yeseney tamğası ağaç, ancak herkese vurulmaz.). Yeseney tamğası Nogaylar arasında ilk tamğa oldu. Daha sonra Kıpçaklar iki ağacı yakarak hayvanlarına tamğa bastılar. Herkes kendine bir tamğa buldu, yalnız Kambar Ata'nın atları tamğasız kaldı. Onları Kambar'ın ölümünden sonra da kimse yakalayamadı. Herhangi birisi bu su atlarına yaklaştığında Kambar Ata'nın beyaz atı Akjal, onları suyun altına çekirdi. Kim ki Akjal'ı yakalarsa, Kambar'ın

diğer atlarını da yakalardı, ancak Akjal'ı yakalamak mümkün değildi.

Bellidir ki çobanlar, seyisler yıldızlara bakmayı severler. Kambar Ata da geceleri göklere bakıp yıldızları seyredermiş. O, daha çok Ülker yıldız takımına bakarmış. Bu yıldızların içinde Ulpildek-Kulpildek adlı bir yıldız da vardı. O, ya kız kardeşi Ülker'in yanında olur ya da aniden kaybolurdu. Kimse onun nereye gittiğini bilmezdi. Kambar, bu yıldızın neden böyle yaptığını, nereye kaybolduğunu bilmek istedi. O, alaçığında oturup geceleri kendi kendine:

- Er ya geç ben senin nereye kaybolduğunu öğreneceğim, derdi.

Bir defa sabahın erken vaktinde Ülker yere indi. Kambar Ata, yıldıza doğru koştu. Ancak yıldız, üzerine kalkan Kambar Ata'yı da kendisi ile beraber göklere kaldırdı ve Kambar kendisi de göklerde bir yıldız oluverdi. Anlatılanlara bakılırsa Kambar halen de Ulpildek-Kulpildek'in nereye kaybolduğunu biliyor değil.

Kambar aynı zamanda Kazakların inancına göre yıldızlardan birinin ismidir. Onu son bahar gecelerinde görmek mümkündür. Mite göre gökte Kambar'ın Ülker'le karşılaşması, her yeni ayın başlangıcı olarak bilinir ve bu aylık karşılaşma zamanı, gökten yere büyük ateş korları dökülür. Bu korlardan herhangi biri bir insanın başına düşerse, o adam ölür.Yakutlarda atların ve yılkının hamileri Desegey-ayıı ve Kieli-Baalı Toyon'dur. Onlar göklerde yaşarlar ve at kılığında dolaşırlar. Yıldız gibi tasavvur edilen Kambar Ata da bir zamanlar göklerde yaşayan at kılıklı hami ruh olmuştur.

Nogay Türkleri Kambar Ata'yı aynı zamanda göllerin ve çöllerin hamisi adlandırırlar. Mesela, aşağıdaki dua-alkışta onun esas işlevleri sıralanır:

Köl iyesi Kambar-ay
Şöl iyesi Kambar-ay
Karagıma köz sal ay.
(Ey gölün sahibi Kambar
Ey çölün sahibi Kambar
Benim oğlumdan göz-kulak ol.)

Baba Kambar sadece atlara bakmaz aynı zamanda musikîcilerin de piridir. Destanlarda ve efsanelerde o, hem yılkıcı hem de musikicidir. Bir şarkıda da denildiği gibi Kambar Ata, gölün ve yolun sahibi olarak tasavvur edilir. Türkmenler arasında iki telli çalgı aleti olan dutarın yaratıcısı, musikicilerin koruyucusu ve piridir. Büyük olasılıkla Anadolu Oğuzları, Orta Asyalı soydaşları Türkmenler gibi, Kambar Ata'yı biliyor olmalılar ki, "Kambersiz düğün olmaz" diyerek Baba Kambar'ın musikicilerin koruyucusu olduğuna işaret etmişlerdir. Buna benzer bir deyim de Azerbaycan Türkleri arasında mevcuttur. Azerbaycan'da bir şeyin aslını bilmek istedikleri zaman "Bu işin Kamberi nerede?" derler. Fergana bölgesinde ayak izleri olan Kambar Baba'nın ziyaretgahı çocuk isteyen kadınların ve hastaların şifa yerine çevrilmiştir. Bu işlevi ile Kambar Ata daha eski artım ve türemeyle ilgili bazı mitolojik varlıkların görevini paylaşmış olur.

Yusup Ahmet Destanı'nda Baba Kambar aynı zamanda rüya tabir eden birisi gibi gözükür.

Dutarın mucibi ve müzisyenlerin piri olan Türkmenlerin Baba Kambar'ı Kırgızlarda ve Uygurlarda Kambar Ata, Kazaklarda Jılkışa Ata Kambar olarak geçer ve bütün hallerde atların koruyucusu olarak bilinir. Kazan Tatarlarında bu mitolojik varlık Ambar iyase olarak bilinmekte, üzerine hayvanların hamisi fonksiyonu yüklenmektedir. Bazen Ta-

tarlar ona Ambar Ana da derler. Ambar Ana, Orta Asya'da bazı meslek dallarının, özellikle de ebelerin (mamaçaların), bakıcı (falcı), kadınların koruyucusu olmakla yeni bir medeni kahramanlık işlevi üstlenmiştir.

Çiftçilerin Hamisi Baba Dehkan

Mitolojik mantığa göre ilk ekini eken, ilk sulama kanallarını çeken kişi ve çiftçilerin hamisi Baba Dehkanadlı iri yapılı bir ihtiyardır. Ancak Baba Dehkan çiftçilerin hamisi olmasına rağmen sulama kanalını tek başına yapamamış, bu işi ona Şeytan öğretmiştir. Korkut Ata, kopuzun mucibidir, ancak o da kopuz yapmayı Şeytan'dan öğrenmiştir. Baba Dehkan Türk mitoslarında konar-göçerlikten yerleşikliğe geçit döneminin Tanrıoğlu hami kahramanıdır. Nitekim çobanlıktan yerleşik hayata geçiş söz konusu olduğundan Baba Dehkan'a bu işleri Şeytan öğretmiştir, denilir.

Türklerin zamanla yerleşik hayata geçtiklerini yansıtan mitolojik varlıklardan biri de Orta Asya Türkçesiyle Bobo Dehkan adlı varlıktır. Mitolojik addan anlaşılacağı üzere bu kahraman-demiurg Türk mitolojisinde sonradan şekillenmiştir. Bu mitolojik varlığa yerleşik hayata erken geçen ve tarım kültürünü benimseyen Orta ve Ön Asya Türklerinde rastlamak mümkündür. Orta Asya'nın son dönemlere kadar konar-göçerlikle uğraşan kesimlerinde de görülen Baba Dehkan, Türk mitolojisinde büyük olasılıkla o kadar da arkaik bir varlık değildir. Azerbaycan, Kafkas ve Anadolu'da Baba Dehkan adında bir mitolojik varlık yoktur. Ancak ziraatın hamisi değişik adlarla Orta Asya dışındaki Türk yörelerinde de görülür. Nitekim Anadolu'da yerleşik hayatın simgesi olan bağ-bahçe hamisi, hakkında o kadar da çok şey bilmediğimiz Bostancı Dede'dir. Bunun gibi bel-

ki de bir zamanlar tarımın hamisi Çiftçi Dede adında birisi olmuştur.

Çiftçilerin piri, tarımın koruyucusu Baba Dehkan, sosyo-ekonomik ve coğrafi yapılanmaya uygun bir biçimde bütün Orta Asya ve Volga boyu Türklerinde ve hatta Taciklerde aşağıdaki adlar altında var olmuştur.

Özbek ve Harezm civarında mahalli lehçeyle Bobo Dehkan,

Türkmenlerde Baba Dayhan,

Kazaklarda Baba Dıykan,

Kırgızlarda Dikan Baba veya Dikan Ata,

Karakalpaklarda Diyhan Baba,

Kazan Tatarlarında Baba Tıkkan,

Taciklerde Bobo-i Dehkon olarak bilinen bu mitolojik varlık, ekincilerin ve tarımın koruyucusu olan mitolojik kahramandır.

İri ve sağlıklı bir ihtiyar olarak tasavvur edilen Baba Dehkan, Kırgızlarda kuş şeklinde tasavvur edilir. Kazan Tatarları'nın mitolojik inançlarında Baba Tıkkan, karga şeklinde tasvir edilir. Karga, insanlara baharda ekinin başlama zamanının geldiğini haber verdiği için kadim Türkler, onu tarımın hamisi olarak görmüşler. Ayrıca karga, İskit-Sakalarda ve Kıpçaklarda güneşin yer üzerindeki vekili olarak değer kazanmıştır. Bu nedenledir ki güneşin toprağı ısıtmaya başladığı, kargaların toprağı eşmeye başladığı zamanlarda, ekin vaktinin geldiği düşünülmüştür. Baba Dehkan'ın genelde kuş, özelde karga olarak bilinmesi bu mitolojik varlığın oluşmasında eski Türk mitolojisindeki kuş inancının büyük rol oynadığını kanıtlamaktadır.

Türk mitolojisinde medeni kahraman fonksiyonunu üstlenen Baba Dehkan, ilk sabanın, sulama arıklarının yaratıcısıdır. Nasıl ki Korkut Ata, kopuzu Şeytan'ın yardımıy-

la yapar, Baba Dehkan da ilk sabanı ve sulama kanallarını Şeytan'ın yardımıyla yapar. O, ilk önce sabanı yapmayı dener, ancak sonuç alamaz. Baba Dehkan, hile ile Şeytan'dan hangi ağaçtan ve nasıl bir saban yapacağını öğrenmiş olur. Türkmen mitolojik efsanelerinde Baba Dehkan'ın sulama arıklarını da Şeytan'ın gösterdikleri ile yaptığı öne sürülür. Mite göre Baba Dehkan'ın çektiği arığa bir türlü su gelmez. O da nerede hata yaptığını anlamak için bayram kıyafetlerini giyip, elinde ekmek mağrur bir tavırla Şeytan'ın yanından geçip gider. Şeytan, Baba Dehkan'ın bu sinsi tavrını anlamayıp şöyle der:

- Demek ki Baba Dehkan, arığın düz değil de, nehir gibi dolambaç olacağını bildiğinden arığını da o şekilde yapmıştır.

Bunu duyan Baba Dehkan, arığı Şeytan'ın önerdiği şekilde de yapar ve kanallara su gelir.

Özbek ve Tacik köylerinde sembolik olarak yılın ilk ekinini gerçekleştiren adam, Baba Dehkan'ın canlı tecessümü olarak bilinir. Türkmen köylüleri hatta Baba Dehkan'a ayrı bir ekim sahası da ayırırlar. Bu saha kimse tarafından kullanılamaz. Baba Dehkan'a ayrılan toprak sahası diğer ruhlara sunulan kansız kurban olayını hatırlatır. Orta Asya ekincileri, ekine başlamadan önce yaptıkları duanın ardından 'benim elimle değil, Baba Dehkan'ın eliyle', deyip sürüme başlarlar. Ekin bittikten sonra da kurban keserek çiftçiliğin ilk öğreticisinin şerefine aşağıdaki dilek ve temenni duasını okurlar:

Bismillahirrahmanirrahim
Ya Diykan Baba, kurt kümrisga
Jan januardan kalganing
Ya Kıdaya audan jaudır jerden endir
Bala şaganın razgın ezin jetkir.

(Bismillahirrahmanirrahim
Ya Dehkan Baba, kurttan kuştan
Karıncadan kalanlar benim
Ya Tanrım, gökten yağdır, yerden bitir
Çolukun çocuğun rızkını getir.)

Özbek çiftçileri arasında da bir alkış söylenmektedir:

"Amin, koşlaring koşak bolsin, ekkanlarning başak bolsin, aldilaringda hamişa tavak bolsin, uylarga kut-baraka kirsin, Baba Dehkan madad bersin, Allahu Akbar." (Amin, çiftler dönüp sürü olsun, ektiklerin başak olsun, önünde her zaman tabak olsun, evine kut, bereket gelsin, Baba Dehkan meded versin. Allahu Ekber)

Azerbaycan'da ilk ekinin başlaması ile okunan Holavar diye adlandırılan türkülerde tarımın sembolü olarak koşuk hayvanı olan öküzün öne çıktığı görülür. Holavarlar, bu türküyü bilen baş ekinci tarafından okunur ve toprağa ilk buğdayın atılması ritüeli ile tamamlanırdı. Holavar çekmek, eski çiftçilik mitlerinin bir kalıntısı olup tarımı insanlığa kazandıran ilk atanın medeni kahramanlığının bir öyküsüdür.

Bostancı Dede

Kısıtlı bilgilerden öğrendiklerimize göre, bedeni sık tüyle örtülmüş, saçı, sakalı ve bıyıkları uzun olan Bostancı Dede, ilk olarak bostan eken ve onu diğerlerine de öğreten mitolojik medeni kahramandır. Bostancı Dede'nin kanatlı atı onu bostanın bir başından öbür başına göz açıp kapayıncaya kadar götürür. Ancak Bostancı Dede, Baba Dehkan kadar geniş bir alanda ve değişik Türk halklarında mevcut olmamıştır. Bu hami ruhun işlevini bağ-bostan iyeleri yeri-

ne getirmektedirler. Yalnız Anadolu'da bilinen fakat diğer Türk illerinde fazla tanınmayan Bostancı Dede, anlatılanlara bakılırsa önceleri ünlü bir eşkıya olmuş, Karakesici adı ile ün kazanmıştır. Aydın-Denizli civarında eşkıyalık, Ege denizinde ise korsanlık yapan Karakesici eşkıyalık döneminde çok canlar yakmış, çok insanlar öldürmüş, daha sonra Allah'tan günahlarının arınması için nasıl hareket edeceğini, ne yapması gerektiğini sormak; Allah yoluna girmek için Hacı Bektaş Veli ile görüşmek üzere Suluca Karahöyük'e gitmiş. Hacı Bektaş Veli ile görüşmesinde, Aydın-Denizli elinden geldiğini, adının Karakesici olduğunu, Hoca Ahmet Yesevi soyundan, Avşar boyundan olduğunu, eşkıyalık yaptığını, dedesinin, babasının Ege denizinde korsanlık yaptığını, kötülere karşı savaştığını, halkı koruduğunu, yoksulun, güçsüzün öcünü aldığını, tam doksan dokuz kişiyi öldürdüğünü anlatarak artık tövbe ettiğini, bir daha adam öldürmeyeceğini, eşkıyalığı ve dağları bıraktığını bildirmiştir.

Bunun üzerine Hacı Bektaş Veli:

- Bu yanmış çam kösevisi. Sen insanlara kötülük için adam öldürmedin. İnsanlara iyilik için insan öldürdün. Bu köseviyi al götür, yedi yolun üstüne bir bostan kur. Köseviyi bostana dik. Gelene gidene iyilik et. Bil ki ne zaman yaptığın sevaplar günahlarından fazla gelirse bu kösevi yeşerir. Bu kösevi yeşerdiği zaman bil ki senin de günahların affolacak, dedi.

Karakesici Hacı Bektaş Veli'den izin aldıktan sonra bir elinde teberi (silah), bir elinde yanmış çam kösevisi yola düşerek tekrar Aydın-Denizli toprağında yolların birleştiği ve eşkıyalık yaptığı bu günkü Bahçeköy'e geldi.

Bahçeköy'de günlerce çalıştı, bostan ekti, gözedeki suyu bostana taşıdı, kendisinin kalacağı bir kulübe yaptı, yanmış

çam kösevisini de bostanın bir kenarına dikti. Hem bostanı hem de köseliyi sulamayı ihmal etmedi. Yoldan geçenlere ve yanına gelenlere devamlı bostan yediriyor, iyilik yapıyor, halk onu, o halkı çok seviyordu. Yıllar geçmesine rağmen kösevi hala yeşermemişti. Günün birinde, işinin çok acele olduğunu, köyden şehre gideceğini söyleyen, önemli bir işinin olduğunda ısrar eden, Bostancı Baba'nın bostanından ısrarlarına rağmen yemeyen üstelik onu kolundan tutup iterek yere yuvarlayan ve köye gelip giden alim ve evliya bilinen kişileri devlet adamlarına ispiyon eden birinin halinden, iyi birisi olmadığını anlayınca "Doksan dokuz oldu, seni de öldüreyim yüz olsun" diyerek öldürdü. Bu son öldürdüğü kişi ile pişmanlık duyarak sağa sola perişan halde koşan, ağlayıp sızlayan Bostancı Dede bir de bakar ki kösevi diktiği yerde yeşermiş, dal, yaprak vermiş. Bu sevinçle köseviyi yerinden söküp, bostanı bıraktı. Bir eline yeşil köseviyi, bir eline teberiyi alarak tekrar Hacı Bektaş Veli'ye geldi. Hacı Bektaş Veli:

- Dile benden, gönül erenlerden ola, gittiğin yol Ali yolu ola. Sen artık erenlerden birisin sende bu yolun göstericisisin. Bu köseviyi atıyorum. Bunu ara bul, bulduğun yere mekanını kur, hak yardımcın ola, dedi.

Bostancı Dede bundan sonra tekrar Aydın-Denizli toprağına gelerek köseviyi buldu, bostanının olduğu yere mekanını kurdu. Dergahını açtı. Hacı Bektaş yolunda halka hizmet etti, insanlara doğru olmayı öğretti. Burada kökleşti, dal budak saldı. Bostanının olduğu yere köylülerle beraber bir köy yaptılar. Aş kaynattılar. Yoksullara yemek dağıttılar. Bostancı Baba'nın dergahı o civarın uğrak yeri oldu.

Kaynakça

BASİLOV Vladimir Nikolayeviç (1963). "OTurkmenskom "pire" Dojdya Burkut-Baba", *Sovetskaya Etnografiya*, №3. Moskva, c.42–52

BASİLOV Vladimir Nikolayeviç (1970). *Kult Svyatıh v İslame*. Moskva: Mısl

BAYAT Fuzuli (2003). *Korkut Ata. Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*. Ankara: KaraM

BAYAT Fuzuli (2006). *Oğuz Destan Dünyası. Oğuznamelerin Tarihi, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*. İstanbul: Ötüken

BAYAT Fuzuli (2007).*Türk Mitolojik Sistemi. Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*, Cilt: 1. İstanbul: Ötüken

BAYAT Fuzuli (2007). *Türk Mitolojik Sistemi. Kutsal Dişi – Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler – İyeler ve Demonoloji*, Cilt: 2. İstanbul: Ötüken

KSENOFONTOV Gavril Vasilyeviç (1977). *Elleyada. Materialı po Mifologii i Legendarnoy İstorii Yakutov*. Moskva: Nauka

ÖGEL Baheddin (1989). *Türk Mitolojisi*, C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu

POTANİN Grigoriy Nikolayeviç (1881). *Oçerki Severo-Zapadnoy Mongoli*. Vıp. 1, St.Petersburg: İzd. İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva

POTANİN Grigoriy Nikolayeviç (1881). *Oçerki Severo-Zapadnoy Mongoli*. Vıp. 2, St.Petersburg: İzd. İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva

POTANİN Grigoriy Nikolayeviç (1883). *Oçerki Severo-Zapadnoy Mongoli*. Vıp. 3, St.Petersburg: İzd. İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva

POTANİN Grigoriy Nikolayeviç(1883). *Oçerki Severo-Zapadnoy Mongoli*. Vıp. 4, St.Petersburg: İzd. İmperatorskogo Russkogo Geografiçeskogo Obşçestva

PRİKLONSKİY Vasiliy Lvoviç(1890). "Tri Goda v Yakutskoy Oblasti", *Jivaya Starina*,vıp 4

RADLOV Vasiliy Vasilyeviç (1989). *İz Sibiri, Stranitsı Dnevnika*, Moskva: Nauka

VERBİTSKİY Vasiliy İvanoviç (1893). *Altayskie İnorodtsı*. Moskva: İzd. Etnografiçeskogo Otdeleniya İmperatorskogo Obççestva Lyubiteley Yestestvoznaniya, Antrpologiya i Etnografii

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kambar_Ata

www.strannik.de/travel/burx.htm

DİZİN

KADİM TÜRKLERİN MİTOLOJİK HİKÂYELERİ

FUZULİ BAYAT

Fuzuli Bayat, *Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri* adlı bu eserinde; değerlerimizin bir parçası olan Türk mitlerini bir araya getirerek bu mitlerin yalnızca şifahî kültürümüzün bir ürünü olarak değil, aynı zamanda yazılı bir mitoloji olarak da muhafaza edilmesine katkı sağlamıştır.

Kadim Türklerin mitolojik hikâyeleri yazılı hale getirilip muhafaza edildikçe, cemiyetimizin fertleriyle bütünleşip onların zihin dünyasında yer edindikçe ve nesilden nesile aktarıldıkça, Türk kültürünü zenginleştiren değerler arasında çok daha kuvvetli olarak yer alacaktır.

Tarihî ve coğrafî alanı oldukça geniş olan Türk mitolojisi, Türklerin tarihleri boyunca temas ettikleri toplumların mitolojilerinde de göz ardı edilemeyecek mühim bir fonksiyona sahip olmuştur.

Fuzuli Bayat'ın da ifade ettiği gibi; "Mitosları sözlü kültürde yaşatıp bugün tarih sahnesinde olmayan halklar, onların gerçek sahipleri değillerdir. Bu mitlerin sahipleri, onu yazıya aktarıp sonraki kuşaklara miras bırakanlardır."

